

HADİS LİTERATÜRÜNDE MEŞHUR HADİS

Elnur AZİMLİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2018

HADİS LİTERATÜRÜNDE MEŞHUR HADİS

Elnur AZİMLİ

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2018

...../...../2018

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Elnur Azimli

ÖZET

HADİS LİTERATÜRÜNDE MEŞHUR HADİS

AZİMLİ, Elnur

Yüksek Lisans 2018

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Kadir Demirci

Hadis literatürünün önemli kavramlarından biri olan “Meşhur” bu tezde işlenmiştir. Çalışma girişi takip eden üç bölümden oluşmaktadır. Giriş’te çalışmanın konusu, amacı, önemi, metodu ve kaynakları ele alınmaktadır.

Tezin birinci bölümünde Ehli sünnet hadis literatüründe meşhur kavramı araştırılarak sünni âlimler tarafından meşhura verilmiş tarifler gösterilmiş ve meşhurun diğer kavramlarla ilişkisi konusuna değinilmiştir. Aynı zamanda meşhurun sıhhati konusu incelenerek mütevatir, sahih, hasen, zayıf ve mevzu meşhurlar hakkında bilgi verilerek her bir grup örneklerle gösterilmiştir.

İkinci bölümde ise Ehli-şia hadis literatüründeki meşhur kavramı araştırılarak tarifi, özellikleri ve diğer kavramlarla ilişkisi ortaya konulmuştur. Şiî hadis usûlcülerinin meşhur kavramına verdikleri tariflerin Ehli-sünnet’den varsa farklılıkları gösterilmeye çalışılmıştır. Her iki mezhebin hadis literatüründe meşhur kavramı hakkında verilen tarifler gösterilerek benzerlik ve farklılıklarına dikkat çekilmiştir.

Üçüncü bölümde ise meşhur hadisleri kitaplarda toplayan hadis âlimleri ve onların eserleri hakkında bilgi verilmiş ve meşhur hadis kitaplarında toplanmış rivayetlerden örnekler gösterilerek onların sıhhati hakkında âlimlerin görüşlerine yer verilmiştir. Ayrıca bu hadisler konusuna uygun başlıklar altında toplanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Meşhur hadis, Sünni, Şia

ABSTRACT

MESHUR HADITH IN HADITH LITERATURE

AZİMLİ, Elnur

Master Thesis 2018

The Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Kadir Demirci

“Meshur” one of the important concepts in hadith literature was handled in this thesis. The work consists of introduction and three sections. In the introduction, information has been provided about the subject matter of the study, its goal, importance, method and sources.

In the first section of the thesis, Meshur was researched in Sunni hadith literature alongside the definitions that given by Sunni hadith scholars and Meshur’s connection with other hadith concepts were also researched. At the same time, meshur’s authenticity was analyzed and given information about mutevatir, hasan, zayıf, and mevzu meshurs and furthermore each of them was indicated with samples.

In the second section, meshur concepts in Shia hadith literature was researched and its definitions, features and connection with other hadith terms were revealed. The diversity in the definitions of meshur between Shia and Sunni hadith scholars was shown. Information and definition about meshur hadith in both sect’s hadith literature were indicated and pointed with regards similarities and differences.

In the third section, information was given about hadith scholars who had collected meshur hadith in books and their works, meshur hadith samples were indicated from these books and different scholars’ opinions were expressed about their authenticity. Additionally, meshur hadiths about different subjects were gathered under appropriate chapters.

Key words: Meshur hadith, Sunni, Shia

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	X
ÖNSÖZ	XI
GİRİŞ	1
1. TEZİN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ	1
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	2

BİRİNCİ BÖLÜM

EHLİ-SÜNNET LİTERATÜRÜNDE MEŞHUR HADİS

1.1. MEŞHURUN LÜGAT ANLAMI.....	5
1.2. MEŞHURUN İSTILAH ANLAMI.....	6
1.3. MEŞHUR'UN ÇEŞİTLERİ.....	12
1.3.1. Gayri Istılâhî Meşhurlar	12
1.3.2. Nisbî ve Mutlak Meşhurlar	14
1.4. ŞÖHRET BULDUĞU YERE GÖRE MEŞHUR HADİSLER	16
1.5. MUHADDİSLERİN HADİS TASNİFİNDE MEŞHURUN YERİ	18
1.5.1. Âhâd Haberler	19
1.6. MEŞHURUN BİLGİ DEĞERİ	21
1.7. MEŞHUR HADİSİN İLİŞKİLİ OLDUĞU KAVRAMLAR	22
1.7.1. Mütevatir Meşhur İlişkisi	23
1.7.2. Müstefiz Meşhur İlişkisi.....	28

1.7.3. Aziz Meşhur İlişkisi	30
1.7.4. Garip Meşhur İlişkisi.....	32
1.8. MEŞHUR’UN SIHHATİ.....	34
1.8.1. Sahih Meşhur.....	35
1.8.2. Hasen Meşhur.....	40
1.8.3. Zayıf Meşhur	43
1.8.4. Mevzu Meşhur.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

ŞİA HADİS LİTERATÜRÜNDE MEŞHUR

2.1 ŞİA’DA HADİS	50
2.2 ŞİA’YA GÖRE MASUMLUK.....	52
2.3. MEŞHUR HADİS.....	54
2.3.1. Meşhurun Tarifi.....	55
2.3.2. Meşhurun Çeşitleri	56
2.3.3. Meşhurun Sıhhati	57
2.3.3.1. Muvessak ve Kavî	58
2.4. MEŞHUR’UN İLİŞKİLİ OLDUĞU BAZI KAVRAMLAR	59
2.4.1. Mütevatir ve Meşhur İlişkisi	60
2.4.2. Şazz ve Nadir	63
2.4.3. Münker Hadis	65
2.4.4. Maruf ve Mahfuz.....	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BAZI MEŞHUR HADİSLER

3.1. MEŞHUR HADİSLERİN TOPLANDIĞI BAZI KİTAPLAR	68
3.2. MEŞHUR HADİSLERİN TOPLANDIĞI İLK KİTAP VE MÜELLİFİ	71
3.2.1. Zerkeşi'nin Hayatı ve İlmi Faaliyeti	73
3.3. KİTAPLARDA TOPLANMIŞ BAZI GAYRİ-İSTİLÂHÎ MEŞHUR HADİSLER	75
3.3.1. Ahkama Ait Meşhur Hadisler	75
3.3.2. Edeb Hakkında Meşhur Hadisler	81
3.3.3. Zühd Hakkındaki Meşhur Hadisler	86
3.3.4. Tıp ve Menafi Hakkındaki Meşhur Hadisler.....	89
3.3.5. Faziletler Hakkındaki Meşhur Hadisler	92
3.3.6. Kıssalar ve Haberler Hakkındaki Meşhur Hadisler.....	95
3.3.7. Fiten Hakkında Meşhur Olmuş Hadisler.....	96
SONUÇ	99
KAYNAKÇA.....	101

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: Bin, ibn
C.	: Cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Hız.	: Hazret
İFAV	: İlahiyat Fakóltesi Vakfı
No.	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
r.a	: Radiyallahu anı
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallallahu aleyhi ve sellem
ss.	: Sayfa sayısı
t.y.	: Tarih yok
thk.	: Tahkik eden
y.y.	: Yayın yeri
y.y.y.	: Yayın yeri yok

ÖNSÖZ

Hadisler İslam dininde Kurân-ı Kerim'den sonra ikinci kaynak olması hasebiyle ilk dönemlerden başlayarak âlimler tarafından araştırılmış, sıhhati ortaya konulmaya çalışılmış ve farklı gruplar şeklinde tasnif edilmiştir. Muhaddisler nakledilmiş hadisleri rivayet şekilleri ve sıhhatine göre mütevatir, müstefiz, meşhur, aziz, garip, sahih, hasen, zayıf, mevzu vs. şekilde isimlendirerek her bir grubu tarif ederek özelliklerini ortaya koymuşlardır. Hadislerin dini doğru anlamada esas kaynaklardan biri olduğu düşünüldüğünde, onun türlerinden biri olan “meşhur” kavramının da araştırılarak çeşitli yönlerinin ortaya konulmasının faydalı olacağı muhakkaktır. Nitekim bu kavram incelendiğinde onun çok yönlü ve hadisleri anlamada önemli olduğu anlaşılabacaktır.

Hadislerin geçmişten beri âlimler tarafından yapılan farklı çeşitlerini bilmeden onlar hakkında doğru hüküm vermek mümkün değildir. Bu sebeple hadis ıstılahlarını ve onların farklı özelliklerini bilmek çok mühim bir meseledir. Meselenin ciddiyetini anlayan hadis âlimleri ilk zamanlardan başlayarak hadisleri rivayet şekillerine göre gruplandırmış ve her grubu uygun terimlerle isimlendirmişlerdir.

Meşhur kavramı da ilk zamanlardan itibaren âlimler tarafından belirlenmiş ve tarif edilmiştir. Bu kavram bazen farklı âlimler tarafından farklı şekillerde tanımlanmış bazen de başka yakın kavramlarla karıştırılmış ve ikisinin aynı olduğu düşünülmüştür. Çalışmamızda meşhur kavramıyla ilgili verilmiş farklı tanımlara yer verilmiş, onun diğer kavramlarla benzerliği ve farklılığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu nedenle çalışmamızın hadis ıstılahları konusunda meşhur kavramıyla ilgili karışıklığa ışık tutacağına inanıyoruz.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Ehli sünnet hadis literatüründe meşhur kavramı araştırılarak sünni âlimler tarafından meşhura verilmiş tarifler incelenmiştir. Bunun yanısıra meşhurun diğer kavramlarla ilişkisi konusuna değinilmiştir. Aynı zamanda meşhurun sıhhati konusu incelenerek mütevatir, sahih, hasen, zayıf ve mevzu meşhurlar hakkında bilgi verilerek her bir grup örneklerle gösterilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise Ehli-şia hadis literatüründeki meşhur kavramı araştırılarak onun tarifi, özellikleri ve diğer kavramlarla ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Şif

hadis usûlcülerinin meşhur kavramına verdikleri tariflerin Ehli-sünnet'den varsa farklılıkları ifade edilmiştir. Her iki mezhebin hadis literatüründe meşhur kavramı hakkında verilen tarifler gösterilerek benzerlik ve farklılıklarına dikkat çekilmiştir.

Üçüncü bölümde ise meşhur hadisleri kitaplarda toplayan hadis âlimleri ve onların eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra meşhur hadis kitaplarında toplanmış rivayetlerden örnekler gösterilerek onların sıhhati hakkında âlimlerin görüşleri zikredilmiştir. Ayrıca bu hadisler konusuna uygun başlıklar altında toplanılmıştır.

Bu çalışmada esas olarak geçmişten günümüze kadar telif edilmiş hadis usûlü kitapları kullanılmıştır. Bunun yanı sıra konuyla ilgili kaleme alınmış bir çok makale ve tezlerden de çalışmamızda faydalanılmıştır. Bu çalışmamızın önemli hadis ıstılahlarından biri olan meşhur kavramının daha iyi bir şekilde anlaşılmasında faydalı olacağını ümit ediyoruz.

Çalışma sürecinde desteğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Kadir DEMİRCİ'ye maddi ve manevi desteklerini üzerimden eksik etmeyen aileme ve tez aşamasında tashih ve düzenlemelerde bulunan bütün arkadaşlarıma teşekkür ederim. Allah'tan devamlı olarak onların yardımında bulunmasını temenni eder ve Allah'ın rızasını kazanmış kullardan olmalarını niyaz ederim. Son olarak eserlerinden faydalandığım bütün İslam âlimlerimizden vefat edenlere rahmet, hayatta olanlara da şükranlarımı sunarım.

Elnur AZİMLİ

ESKİŞEHİR 2018

GİRİŞ

1. Tezin Konusu, Amacı ve Önemi

Tezin Konusu: Fıkıh ve Hadis usûlünün ortak terimlerinden biri olan “meşhur” her iki ilim sahasında da kullanılmaktadır. Tezin isminden de belli olduğu gibi konumuz sadece hadis literatüründeki meşhur kavramını araştırmak, bu kavramın hadis literatüründe nasıl kullanıldığı, hadis usûlcüleri tarafından nasıl tarif edildiği, bu kavramın diğer kavramlarla nasıl bir ilişki içerisinde olduğu ve meşhur hadisin özelliklerinin ne olduğunu ortaya koymaktır. Çalışmamızda öncelikle Ehli sünnet hadis literatüründe meşhurun nasıl tarif edildiği ve özelliklerini araştırarak daha sonra Şîî hadis literatüründeki meşhur kavramı araştırılacak ve onların arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulacaktır. Daha sonra ise hadisci âlimlerin meşhur hadisleri toplamak kastıyla telif ettiği kitaplardan bu hadislere örnekler gösterilecektir. Bir hadis ıstılahı olarak meşhur kavramı hakkında özellikle Türkiye’de bir çalışmanın yapılmamış olması bizi böyle bir konunun araştırılmasına sevketti. Hadis alanında meşhur kavramına has bir çalışma yapılmasının faydalı olacağı ve bu alandaki boşluğu dolduracağı kanaatindeyiz.

Tezin amacı: hadis usûlünde karışık ıstılahlardan biri olan meşhurun araştırılarak anlaşılmasını kolaylaştırmak, âlimler tarafından verilmiş benzer ve farklı tariflerini ortaya koymaktır. Hadis Usûlüne ait eserlerde meşhur hadisin tarifi ve ne olduğu hakkında âlimler tarafından birbirinden az-çok farklı tarifler verilmiş ve örnekler gösterilmiştir. Bu çalışma meşhurla ilgili dağınık şekilde olan tarif, görüş ve örnekleri bir eserde toplamaya gayret etmiştir.

Tezin önemi: Hadis usûlünde çok sayıda kavramlar vardır ve bu kavramların bazıları kesin çizgileri olmadığı için adeta birbirine karışmış durumdadır. Bu kavramları birbirinden ayırmak, her kavramın kendisine has özelliklerini bilmek için bunları iyice araştırmak lazımdır. Meşhur kavramı, hadis usûlündeki mütevatir, müstefiz ve başka ıstılahlarla karıştırılmaktadır. Bununla birlikte fıkıh usûlünde aynı isimli, fakat farklı anlamlı bir ıstılahın olması bu karışıklığı daha da arttırmaktadır. Fıkıh usûlünde bu kavrama ilişkin çalışmaların olması meşhurun sadece fukahaya ait bir terim olduğu görünümünü vermektedir. Çünkü, fıkıh alanında meşhur kavramı hakkında eserler olduğu

halde hadis alanında böyle bir çalışma yoktur. Fıkıh alanında meşhur kavramı hakkındaki çalışmalara, Ali Yargı'nın "Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri" adlı doktora çalışması örnek gösterilebilir.¹ Ayrıca Diyanet İslam Ansiklopedisi'ndeki Yunus Apaydın'ın yazmış olduğu "Meşhur" maddesi de genel olarak bu kavramı fikhî açıdan değerlendirmiştir. Tüm bu gösterilenler hadis usûlünde meşhur kavramına ait bir çalışmanın yapılmasının önemini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan hadis usûlündeki meşhur kavramına ait müstakil bir çalışmanın olmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

2. Kuramsal Çerçeve

Tez ilk dönemlerden başlayarak hem sünnî hem de şia hadis usûlü âlimlerinin meşhur kavramını nasıl tarif ettiği ve onun zaman geçtikçe nasıl kullanıldığı dikkate alınarak gelmesinin incelenmesi yöntemi ile hazırlanacaktır. Öncelikle hadis usûlü eserlerindeki meşhur için verilmiş tarifler belirlenecek daha sonra verilmiş bu tarifler arasında her hangi bir farklılığın olup olmaması araştırılacak, eğer farklılık varsa bunun sebepleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca meşhurun ilişkili olduğu kavramlar gösterilerek onlar hakkında da bilgi verilecek ve bu kavramların meşhurla nasıl bir ilişkisi olduğuyula alakalı bilgi verilecektir. Bunlar araştırıldıktan sonra meşhurun çeşitleri hakkında bilgi verilerek her çeşit farklı misallerle gösterilecektir. Konu araştırıldıkça elde edilen bilgilerle meşhur hadislerin sıhhati konusuna değinilecektir. Bunun için de sadece hadis usûlü kitapları değil aynı zamanda hadis metin ve şerh kitapları, insanlar arasında hadis gibi şöret bulmuş sözleri ve ifadeleri toplayan kitaplar da çalışmada sıkça kullanılacaktır.

Hipotezler: Hadis usûlü eserlerine meşhurun kavram gibi kullanılması ve bir hadisin meşhur olması için kaç raviden rivayet edilmesinin gerektiği bu tezin en önemli hipotezidir. Çünkü meşhur kelime anlamı ile hadis literatüründe Hz. Peygamber zamanından başlayarak kullanılmaktadır. Daha sonralarda tabii olarak kelime anlamında kullanılmaya devam etmiştir. Bu kelimenin nasıl ıstılaha dönüştüğü ve hadis usûlü kitaplarında yer aldığıının bulunması mühim bir meseledir. Ayrıca hadis usûlünde ıstılâhî meşhurların yanısıra gayri-ıstılâhî meşhurlar da terim olarak kullanılmaya başlanmıştır.

¹ Ali Yargı, *Meşhur sünnetin dindeki yeri*, Ensar neşriyat, Nesil matbaacılık, İstanbul, 2009

Fıkıh ve hadis usûlünde kullanılan meşhur kavramlarının birbirinden ayrıştırılması tezin esas hipotezini belirlemiş olacaktır. Bu kavramın fıkıhçılara mı yoksa hadisçilere mi ait olduğu, hangi grubun bu kavramı daha erken kullandığı ve her iki grubun tarif ettiği aynı kavram arasında nasıl bir farklılığın olduğu araştırılacaktır.

Literatür: Hadis usûlündeki kavramlar hakkında bir çok müstakil çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar içinde “meşhur”u hadis usûlü kavramı gibi araştıran bir çalışmayla karşılaşmamaktayız. Böyle bir çalışmanın yapılmamasının sebeplerinden biri de fıkıh usûlünde Ali Yargı’nın “Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri” isimli çalışmasının hadis usûlündeki meşhur kavramını da kapsadığını ve bu konuda başka bir çalışmaya ihtiyacın olmadığı düşüncesidir. Fakat bu araştırma incelendiğinde onun fıkıha ait olduğu ve hadis usûlündeki meşhur kavramı ile bir alakasının olmadığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen Hanefî mezhebinin meşhur kavramı hakkındaki görüşlerini esas alan bu çalışma da tezimizde literatür olarak kullanılabilir. Ayrıca ilk dönemlerden günümüze kadar gerek sünnî gerekse de şîî âlimler tarafından yazılmış olsun konuyla ilgili tüm hadis usûlü kitapları literatür olarak çalışmamızda kullanılacaktır. Tezimiz kavram çalışması olduğu için hadis sahasındaki kavramlar hakkında bilgi veren Talat Koçyiğitin “Hadis İstılahları”, Abdullah Aydın’ın “Hadis Terimleri Sözlüğü”, Mücteba Uğur’un “Hadis Kavramları Ansiklopedisi” isimli çalışmaları da literatür arasında önemli yer tutmaktadır.

Varsayımlar: Tezin temel varsayımı hadis usûlündeki meşhurun konumu sadece isnattaki belirli miktardaki râvi sayısına göre belirlenmediği, aynı zamanda ravi sayısı esas alınmadan da meşhur kavramı içerisine giren hadislerin olduğudur. Bundan başka meşhur kavramının fıkıhçılardan alınarak hadis usûlüne dahil edildiği varsayılmaktadır.

Kapsam ve Sınırlılık: Tez fıkıh usûlünde meşhurun ne olduğu, tarifin neleri kapsadığı gibi konularla ilgilenmeyecektir. Tezin isminden de anlaşıldığı üzere sadece hadis literatüründeki meşhur kavramını konu alacaktır. Daha açık bir şekilde ifade edecek olursak meşhurun sözlük anlamıyla başlanılıp hadis usûlündeki farklı çeşitleri hakkında bilgi verilecek ve sıhhati konusuna değinilecektir. Aynı zamanda her başlık için hadis metinleri arasından uygun misaller verilmeye çalışılacaktır.

Veri Toplama Tekniği: Tezin ana kaynağı hiç şüphesiz ilk dönemlerden günümüze kadar gerek ehli-sünnet âlimleri gerekse de ehli-şia âlimleri tarafından yazılmış hadis

usûlü hakkındaki kaynak eserlerdir. Öncelikle kaynak eserlerde meşhur kavramı hakkında verilmiş bilgiler toplanacak sonra ise bu bilgiler uygun başlıklar altında tasnif edilecektir. Hadis metinlerinin toplandığı eserler bunun yanısıra insanlar arasında şöhret bulmuş hadislerin ve mevzu hadislerin toplandığı eserler de ikinci ana kaynak olarak kullanılacaktır. Bunlar dışında sözlükler, hadis ıstılahları hakkındaki kitaplar ve çeşitli kavramlar hakkında çalışılmış tezler de müracaat kitapları olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EHLİ-SÜNNET LİTERATÜRÜNDE MEŞHUR HADİS

1.1. MEŞHURUN LÜGAT ANLAMİ

Meşhur kelimesi ismi meful olup “ş-h-r” kökünden türemiştir. Bu kelime asıl olarak bir çok anlama gelse de en önemlileri şunlardır:

1. Bir şeyin açığa veya ortaya çıkması,
2. Bir şeyin anlaşılması,
3. Bir şeyin tanınması ve şöhret bulması,
4. Bir şeyin yayılması,²

Ayrıca bu kökten türetilen birçok kelime bulunmaktadır. Bunlar; “şehir” yıl içerisindeki 12 ay’a verilen bir isimdir. Bu isim Kur’an-ı Kerim’de de aynı anlamda kullanılmıştır.³

Arapça’da “شَهْرٌ سَيْفُهُ” deyimini bir kişinin karşısındakine silah çekmesine denir. Nitekim Hz. Peygamber’den bu manada şöyle bir hadis rivayet edilmiştir;

“لَيْسَ مِنَّا مَنْ شَهِرَ عَلَيْنَا السِّلَاحَ”

“Bize silah çeken bizden değildir.”⁴ Burada “şehir” kelimesi kılıçın saklı olduğu kınından ortaya çıkması, açığa çıkması anlamında kullanılmıştır.⁵

Hz. Ömer’den gelen bir rivayette bu söz tanımak, bilmek anlamında kullanılmıştır:

² Ebü’l-Hasan Ali b. İsmail b. Sîde el-Mursî, *el-Muhkem ve’l-Mühitü’l-‘Azam*, C. IV, thk., Abdulhamid Hindâvî, Dârü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, baskı 1, Beyrut, 2000, s.185; H. Yunus Apaydın, “Meşhur”, *DİA*, Ankara, 2004, C. XXIX, s. 368.

³ Bakara 2/185, 194, 197, 217, 226, 234, Maide 5/2, 94, Tevbe 9/2, 5, 32, 36, Nisa 4/ 92, Ahkaf 46/15, Mücadele 58/ 4, Talak 65/ 4, Sebe 34/ 12, Kadr 97/ 3.

⁴ Ebu Bekr ibn Ebi Şeybe Abdullah b. İbrahim b. Osman el-Absi (ö. 235/850), *el-Kitâbu’l-Musannefî’l-Ehâdis ve’l-Âsâr*, C. V, Hudud, thk.Kemal Yusuf el-Hut, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad, 1409/2012, s. 555.

⁵ Ebû Abdîrrahman el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî el-Basrî, *Kitâbü’l-‘Ayn*, C. III, thk. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrahim es-Sâmerrâî, Dâr ve Mektebetü’l-Hilal, y.y.y., t.y., s. 400.

إِذَا قَدَّمْتُمْ عَلَيْنَا شَهْرَنَا أَحْسَنَكُمْ اسْمًا، فَإِذَا رَأَيْنَاكُمْ شَهْرَنَا أَحْسَنَكُمْ وَجْهًا، فَإِذَا بَلَّوْنَاكُمْ كَانِ الْاِخْتِيَارُ

Buradan anlaşılmaktadır ki, “şehere” fiili tanımak anlamındadır: Hz. Ömer’in sözünü şöyle çevirebiliriz. “Siz bize geldiğinizde en iyinizi isimle tanıyoruz, sizi gördüğümüzde en iyinizi yüzüyle tanıyoruz, denediğimizde ise bu seçimdir.”⁶

Şöhret kelimesi bazen olumsuz anlamda da kullanılmıştır. Nitekim İbn Manzur şöhret kelimesi hakkında şöyle demektedir: “Şöhret bir şeyin beğenilmeyen bir şekilde ortaya çıkmasıdır, şöyle ki insanlar onu kötü olarak tanıyorlar.”⁷ Bu konuyu daha da belirli etmek için Abdullah b. Ömer’den gelen ve şöhret kelimesinin olumsuz anlamda kullanıldığı hadisi zikrederim: “Kim şöhret elbisesi giyerse Allah da ona zillet elbisesi giydirir.”⁸

Ayrıca “şöhret” veya “meşhur” kelimeleri Türkçe’ye de geçerek Arapçadaki aynı anlamıyla kullanılmaktadır. Şöhret kelimesi Türkçe’de tanınmış, tanınmak anlamında kullanıldığı gibi ünlü anlamında da kullanılmaktadır.⁹

1.2. MEŞHURUN ISTILAH ANLAMI

Konumuz hadis ıstılahında meşhur kavramı olması sebebiyle hadis usûlü eserlerinde meşhura verilmiş tarifleri incelemeye çalıştık. Öncelikle şunu belirtelim ki, diğer belirli ıstılahlardan farklı olarak meşhurun üzerinde ittifak edilen belli bir tarifi yoktur. Hadis usulcülerinin meşhura verdikleri tarifler bir-birinden farklılık arz etmektedir. Meşhurun tanımına dair yapacağımız inceleme ile bu tanımın farklı şekillerini ve tanıma katkı yapanları ortaya koymağa çalışacağız.

Tesbit edebildiğimiz kadarı ile meşhuru ilk defa bir kavram gibi kullanıp ona tarif verenler hadisciler değil, fıkıhçılar olmuştur. Meşhura ilk tanım verenin Hanefi fakih Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî’nin talebesi İsa b. Eban (ö.221/836) olduğu

⁶ Muhammed b. Mukarrem b. Ali Ebu’l-Fadl Cemaleddin b. Manzur el-Ensâri el-Ruveyfi el-İfriki, *Lisânu’l Arab*, C. IV, Dâru’l-Sadir, Beyrut, 1414, s. 432.

⁷ İbn Manzur, *Lisânu’l Arab*, IV, s. 431-432.

⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. IX, s. 476; Ebu Davud, “Kitabu’l-Libas”, 4.

⁹ TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe Sözlük*, baskı 11, Ankara, 2011.

söylenmektedir.¹⁰ O, meşhur haberleri haberi âhâd'dan saysa da “karine ile doğruluğu anlaşılan haberler” olarak zikrettiklerinin bir kısmını mütevatir haberin ikinci kısmı olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla meşhur haberlerin bir kısmını da “mütevatir haber” olarak görmüştür.¹¹ Meşhur hadislerden bir ıstılah olarak ilk bahseden muhaddis ise Ebu Davud Süleyman ibn Eşas es-Sicistanidir (ö. 275/888). O, kitabında rivayet ettiği hadislerin çoğunun meşhur hadisler olduğunu söylemiş, daha sonra garip ve şazz hadislerin hüccet olmayacağını beyan etmiştir. Sahih, meşhur ve muttasıl hadislerin herkes tarafından kabul edildiği ve kimsenin reddetmeye cesaret edemeyeceği hadisler olduğunu söylemiştir.¹² Şunu da belirtelim ki, Ebu Davud meşhuru bir kavram gibi kullansa da ona bir tarif vermemiş ve özelliklerini de ifade etmemiştir. O, kitabında cem ettiği hadislerin çoğunun meşhur olduğunu söylemesinden buradaki meşhur kelimesini bilinen, maruf hadisler olduğunu anlayabiliriz.

Belirttiğimiz gibi meşhur kavramı ilk olarak fıkıh usûlünde kullanılmıştır. Lakin fıkıh usûlcüleri “meşhur haber”i farklı şekillerde tarif etmişlerdir. Debusi’ye (ö. 430/1039) göre meşhur haber-i vahid şeklinde, ortası ve sonu ise mütevatir şeklinde olan haberdur.¹³ Pezdevi (ö. 493/1099) ise meşhur haberi şöyle anlatmaktadır: Meşhur haber, aslı (ilk râvisi/râvileri) âhâd olup daha sonra yayılan ve sahâbeden sonra ikinci nesilde yalan üzerine ittifak etmeleri düşünülmeyen bir topluluk tarafından nakledilen bir haberdur.¹⁴ Genel olarak Hanefî fakihlerin “meşhur” olarak nitelendirdikleri haber şöyle de tarif edilebilir: Meşhur haber, bir sahabi veya tevâtür seviyesine ulaşamayan bir grup sahabi tarafından rivayet edilip daha sonra sahabe veya tabiûn döneminde mütevâtir hale gelen ve özellikle âlimler tarafından genel kabul gören haberdur.¹⁵

Ebu Davud meşhuru bir terim gibi kullansa da ondan sonraki hadiscilerin bir çoğu bu konuya değinmemiştir. İlk dönem muhaddislerinin bir çok ıstılâhî tarif ettiği halde

¹⁰ Ali Yargı, *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri*, s. 38.

¹¹ Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzi el-Cessâs, *el-Füsul fî ‘ilmi’l-usûl*, C. I, s. 103.

¹² Ebu Dâvud Süleyman b. Eş’as b. İshak b. Beşir b. Şeddad b. Amr el-Ezdi es-Sicistânî, *Risâletu Ebi Davud ilâ Ehli Mekke ve Gayruhum fî Vasfî Sunenihi*, C. I, thk. Muhammed es-Sibâğ, Dâru’l ‘arabiyye, Beyrut, Lübnan, s. 29.

¹³ Ebu Zeyd Abdullah b. Ömer ed-Debûsi, *Takvîmu’l Edille*, Beyrut, 1421/2001, s. 211.

¹⁴ Ali b. Muhammed b. Hüseyin Pezdevi, *Usûlu’d-Din*, C. II, Kahire, 1383/1964, s. 688.

¹⁵ Ali Yargı, *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri*, s. 46-47.

meşhura temas etmemesi oldukça dikkat çekicidir. Meşhura karşı bu ilgisizlik ilk hadis usûlü kitabı olan Râmahurmuzi'nin (ö. 360/971) eserinde de söz konusudur. O da meşhur hadise ve meşhur kavramına eserinde yer vermemiştir. Daha sonraki dönemde yaşamış büyük muhaddislerden biri olan Hâkim en-Nisabûrî (ö. 405/1015) hadis usûlü konusunda yazdığı eserinde hadisleri genel olarak 52 kısma ayırmış ve yirmi üçüncü kısmı ise meşhur hadisler diye isimlendirmiştir. Dikkat çeken husus şudur ki, muhaddis bir hadis terimi gibi kullandığı meşhuru tarif etmemiş sadece Resulullah'tan (s.a.v) gelen hadislerin bazılarının meşhur olduğunu, ve bu meşhurlardan bir çoğunun sahih hadis eserlerinde geçmediğini söylemiştir. Müellif daha sonra sahihlerde geçen ve geçmeyen meşhur hadislere örnek göstermiştir. Bazı meşhurların sadece hadis ehli yanında bazılarının ise diğerleri yanında şöhret bulduğunu ifade etmiş ve bu grupların her birine uygun hadislerden örnekler vermiştir.¹⁶

Daha sonraki döneme ait muhaddislerden olan Hatib el-Bağdâdî (ö. 463/1071) ise meşhur hadis konusunda “kendi zamanındaki hadis taliplerinin çoğunun eski ülema ve muhaddislerin aksine olarak meşhur hadisten çok garip hadisle, maruf hadisten çok münker hadisle uğraşdıklarını” söylemiştir.¹⁷ Ama o, meşhuru bir kavram gibi tarif etmemiş ve özelliklerini de göstermemiştir. Hatib el Bağdadi'nin bahsettiği meşhur hadislerin bilinen, maruf hadisler anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Aynı dönemde yaşamış olan bir başka muhaddis Ebu Abdullah ibn Mende (ö. 470/1078) de meşhurun kesin bir tarifini vermeden onun bir topluluk tarafından rivayet olunan haber olduğunu söylemiştir.¹⁸ Meşhur muhaddislerden biri olan Kadı İyaz'ın (ö. 544/1149) ise eserlerinde meşhur kavramı hakkında bilgi bulunamamıştır. İbn Salah (ö. 643/1245) ise meşhurdan bahsederken onu fıkıh usûlcülerinin mütevatirinin bir çeşiti olarak gördüklerini, hadis usûlcülerinin ise ona özel bir tanım vermediklerini ifade etmiştir. Bunun nedenlerinden birinin meşhurun belki de hadise ait bir kavram olmaması ile alakalandırmıştır. Müellif,

¹⁶ Ebu Abdullah el-Hakim Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hamdeviyye b. Nuaym b. el-Hakim en-Nisaburi (ö. 405/1015), *Ma'rifetu 'Ulûmi'l-Hadis*, C. I, thk. Es-Seyyid Muazzam Hüseyin, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1397/1977, s. 92-93.

¹⁷ Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit b. Ahmed b. Mehdi El-Hatib el-Bağdâdî (ö. 463/1071), *el-Kifâye fi 'İlmi'r-Rivâye*, C. I, thk. Ebu Abdullah es-Sûrkî, İbrahim Hamdi el-Medeni, Mektebetu'l-İlmiyye, Medineti-Münevvere, t.y., s. 141.

¹⁸ Ebul Fadl Zeynuddin el-İraki, *Şerhut-Tebşira vet-Tezkira (Elfiyetul İraki)*, C. II, thk. Abdullatif Hamim, Darul Kitabil İlmiyye, Beyrut, 1423/2002, s. 73.

eğer Hatib Bağdadi bu ıstılâhi tarif etseydi ondan sonra gelen hadis usûlcüleri de bu tarifte onu takip ederler demektir. İbn Salah eserinde meşhurun genel olarak “güvenilir ravilerin baştan sona kadar kopukluk olmadan rivayet ettikleri haber” olduğunu söylemiştir.¹⁹ İbn Hacib (ö. 646/1248) de Amidi, İmameyn ve Gazali’nin görüşünü kabul ederek “meşhur üçten çok rivayeti olan ve tevatür derecesine ulaşmayan haberdır” demiştir.²⁰ Bu tanım hadis alanında meşhur kavramı hakkında verilen ilk kapsamlı tarif olsa da İbn Hacib kendisi fıkıhçıdır.

Hadis usûlcülerinden Nevevî (ö. 676/1277) de meşhur hadisi İbn Salah’ın yaptığına benzer bir şekilde tarif etmiştir. Meşhurun fıkıhçılara göre mütevatirin bir çeşiti olduğunu hadisciler tarafından ise belirli bir tanım verilmediğini söylemiştir. O, meşhur haberi ehli hadis yanında meşhurlar, diğer insanlar yanında meşhurlar, sahih ve gayri sahih meşhurlar olmakla dört kısma ayırmaktadır. Onun görüşüne göre ıstılâhi meşhurlar “doğrulukları ile kesin ilim ifade eden kimselerin senedin başından sonuna kadar aynı özellikteki kişilerden ettiği rivayetlerdir.” Nevevî aynı zamanda bu rivayetlerin sayısının yok denilecek kadar az olduğunu ifade etmektedir.²¹ Nevevî’nin tanımı onun meşhurları mütevatir haber gibi bir statüde gördüğünü göstermektedir.

Burhaneddin Ebu İshak (ö. 732/1332) da meşhur doğruluğu kesin olarak bilinen ravilerin rivayetidir diyerek kendisinden önceki hadis usulcülerin verdiği tanımları desteklemiştir.²² Onlardan sonra gelen hadis usulcülerinden bir çoğu “meşhur”u İbn Salah’ın yaptığı gibi tarif etmiş ve çeşitlere ayırmışlardır.

Meşhur kavramını ilk olarak kendisine özgü bir şekilde tarif eden muhaddisin Ebul Fida ibn Kesir (ö. 774/1373) olduğunu söyleyebiliriz. O, meşhur konusundan

¹⁹ Osman b. Abdurrahman Ebu Amr Takûyiddin İbn Salah (ö. 643/1245), *Me’rifetu Ennvâ’i Ulumil-Hadis (Mukaddime ibn Salah)* C. I, thk. Nureddin İtr el-Halebi, Dâru’l-Fikr, Suriye, Dâru’l-Fikri’l-Muâsir, Beyrut, 1406/1986, s. 267.

²⁰ Zeynuddin Muhammed Abdurrauf b. Tâcul-Arifin b. Ali b. Zeynelabidin el-Heddadi el-Menavi el-Kâhiri (ö. 1031/1622), *El Yavâkit ve’d-Dürer fi Şerhi Nuhbeti İbn Hacer*, C. I, thk. Murteda ez-Zeyn Ahmed, Mektebetu’r-Rüşd, Er-Riyad, 1419/1999, s. 271.

²¹ Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevi (ö. 676/1277), *Et-Takrib ve’t-Teyisir li-Ma’rifeti Süneni’l-Beşir ve Nezir fi Usûli’l-Hadis*, thk. Muhammed Osman el-Haş, Daru’l Kitabi’l Arabi, 1405/1985, s. 85.

²² Burhaneddin Ebu İshak el-Ceberi (ö. 732/1332), *Rusumu’t-Tehdis fi Ulumi’l-Hadis*, thk. İbrahim b. Şerif el-Mili, 1421/2000, s. 79.

bahsederken şöhretin nisbi bir şey olduğunu söylemekte ve meşhurun üçten fazla rivayeti olan haber olduğunu bildirmektedir. Bu tarifin aynı zamanda İbn Hacıb tarafından verilen meşhur tarifinin aynısı olduğunu görmekteyiz. Müellif meşhur haberlerin mütevatir, sahih, hasen bazen de hiç bir aslı olmayan haberler olabileceğini dile getirmiştir.²³ İbn Kesir'in verdiği tarifde karışıklık olsa da muhaddisler arasında o ilk defa meşhurun üçten fazla ravi tarafından rivayet olunması şartını koymuştur. İbn Hacer el-Askalâni (ö. 852/1448) meşhuru "ikiden fazla sınırlı sayıdaki tarikleri olan haber" şeklinde tarif etmiştir.²⁴ İbn Hacer'in eserini şerh eden Mısırlı fihh ve hadis âlimi İbn Kutluboğa (ö. 879/1474) meşhur hadisin tarifi konusunda farklı bir şey söyleyerek sadece İbn Hacer'in vermiş olduğu tanımı tekrarlamaktadır.²⁵

Hadis usulcülerinden Süyûti (ö. 911/1505) meşhuru "ikiden fazla sınırlı sayıda tarikleri olan ve tevatür derecesine ulaşmayan haber olarak" tarif etmekte ve meşhur haberin açık ve net olduğu için böyle isimlendirildiğini söylemektedir. Bundan önce ise Mısırlı Şafii âlimi, muhaddis Siracuddin el-Bulkînî'nin (805/1403) "meşhur usûl kitaplarında kesin bir şekilde zikr edilmemektedir" ifadesini kullanmıştır.²⁶ Muhammed ibn İbrahim ibn Hanbelî (ö. 971/1564) meşhuru her tabakada ikiden fazla ravi tarafından rivayet olunan haber olduğunu söylemiştir. O, aynı zamanda İbn Salah'ın meşhur mütevatirden daha geneldir sözüne karşı çıkararak meşhurun mütevatirden farklı bir haber çeşidi olduğunu söylemiştir.²⁷ İbn Hacer'in şârihlerinden biri olan muhaddis Ali el-Kâri (ö. 1014/1605) de meşhur hadis için ikiden fazla ravi şartını koyarak benzer bir tanım vermektedir.²⁸

²³ Ebu'l Fida İsmail b. Ömer b. Kesir el-Kurâşi el-Basri ed-Dimeşki (ö. 774/1372), *İhtisarü Ulûmi'l-Hadis*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l Kutubi'l 'İlmiyye, Beyrut, t.y., s.165

²⁴ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalâni (ö. 852/1448), *Nuzhetu'n-Nazar fi Tevdihi Nuhbeti'l-Fiker fi Mustalahi Ehli'l Eser*, C. I, thk. Abdullah b. Dayfullah er-Rahîli, Metbuatu sefir, Riyad, 1422/2001, s. 49.

²⁵ Ebu'l Adl Zeynuddin Kasım b. Kutluboğa b. Abdullah el-Mısri (ö. 879/1474), *Haşiye alâ Şerhi'n-Nuhbe*, thk. Abdulhamid Derviş, baskı 2, 1429/2008, s. 41.

²⁶ Abdurrahman ibn Ebu Bekr Celaleddin es-Süyûti, *Tedribur-Ravi fi şerhi takribin-Nevevi*, thk. Ebu Kuteybe Nazr Muhammed el-Feryâbi, s. 621.

²⁷ Muhammed ibn İbrahim el-Hanbeli, *Kıfû'l Eser fi Safvati Ulûmil Eser*, thk. Abdulfettah Ebu Ğudde, Mektebetul Metbuatul İslamiyye, Halep, s. 47.

²⁸ Ali b. Sultan Muhammed Ebu'l Hasan Nureddin el-Molla el-Hervi el-Kâri (ö. 1014/1605), *Şerhi Nuhbeti'l-Fiker fi Mustalahâti Ehli Eser*, C. I, thk. Abdulfettah Ebu Ğudde, Muhammed Nezzar Temim, Beyrut, t.y., s. 192.

el-Cezairi (ö.1338/1920) de bir çok hadis usûlcüleri gibi meşhur haberin her tabakada üç ravisinin olması gerektiğini, fakat sahabe tabakasında ravi sayının üçten az olabileceğini söylemektedir.²⁹ Bu tanım meşhur haber hakkındaki karışık durumu biraz daha netleştirmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki, sahabe tabakasında bir veya iki ravisi olan hadisler tabiundan tabakasında üçten fazla rivayetle meşhurlaşabilir. Bu tanım aynı zamanda Hanefilerin meşhura verdikleri tarif ile de benzerlik arz etmektedir. Onlara göre meşhur Resulullah'tan (s.a.v) rivayet olunarak sahabede ahad olan tabiin ve etbaut-tabiin tabakalarında tevatür derecesine ulaşan rivayetlerdir. Onlar aslı açısından ahad, ferî olarak ise mütevatirdir.³⁰

Son dönem hadis usûlu âlimlerinden Ebu Hafs Mahmud ibn Ahmed en-Neîmi meşhuru istilâhî ve gayri-istilâhî olarak iki gruba ayırmaktadır. Istilâhî meşhurlar her tabakada üç ve daha fazla kişi tarafından rivayet olunan ve tevatür derecesine ulaşamayan hadislerdir.³¹ Gayri istilâhî meşhurlar hakkında ise yeri geldiğinde geniş bilgi verilecektir.

Meşhur hadis tanımlarından da gördüğümüz gibi hadis usûlcüleri tarafından meşhura belli başlı bir târif verilmemiştir. Bazıları meşhurun ikiden fazla bazıları ise üçten fazla ravisi olmasının gerektiğini söylemişlerdir. Bazen de meşhur hadisler Hakim en-Nisaburi'nin ifade ettiği farklı gruplar arasında şöhet bulabilir. Yâni bir grup arasında meşhur olan bir hadis diğer grup insana göre meşhur olmayabilir. İbn Kesir bu konuda şöyle demektedir: “Şöhret nisbî bir şeydir. Bazen Ehli hadis yanında şöhet bulan veya tevatüre ulaşan bir rivayet diğerleri yanında bu dereceye ulaşamaz.”³²

Genel olarak meşhur hadis tanımı ile ilgili şöyle bir sonuç çıkarabiliriz ki, istilâhî anlamda meşhur hadisler bazı istisna hallere bakmaksızın her tabakada ravi sayısı üç ve üzeri olan ve tevatür derecesindeki sayıya ulaşmayan haberlerdir. Meşhur haberle hadis

²⁹ Tahir ibn Salih el-Cezairi ed-Dimeşkî, *Tevcihü'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser*, C. I, Mektebetül Matbuâtül İslâmiyye, Halep 1416/1995, s. 490.

³⁰ Rüfet ibn Fevzi Abdulmuttalib, *Tevsiku's-Sünne fil-Karnis-Sânii'l-Hicri Essesehu ve İtticahatuhi*, C. I, Mektebetul Hinaneci, Mısır, s. 79.

³¹ Ebu'l Hafs, Mahmud b. Ahmed en-Neimi, *Teysiru'l-Mustalahil-Hadis*, Mektebetu'l-Mearif li'n-Neşr ve't-Tevzi, Riyad, 1925/2004.

³² İbn Kesir, *İhtisâru'l-ulûmil-hadis*, I, s. 165.

diğer farklı çeşitleri arasındaki ilişki, benzerlik ve farklılıkları hakkında ileride bahsedilecektir.

1.3. MEŞHUR’UN ÇEŞİTLERİ

Meşhur hadisler kendi içinde ıstılâhî meşhur, gayri-ıstılâhî meşhur, mutlak meşhur ve nisbî meşhur olmakla dört kısma ayrılmaktadır. Meşhurun çeşitlerinden olan ıstılâhî meşhurlar hakkında önceki “Meşhurun ıstilah anlamı” isimli başlık altında bilgi verilmiştir. Meşhur hadisın diğer çeşitlerinin her biri hakkında ise sırasıyla geniş bilgi verilecektir.

1.3.1. Gayri Istılâhî Meşhurlar

Öncelikle belirtelim hadis literatüründe meşhur haberler sadece ravi sayısı ikiden veya üçten fazla tarikle rivayet edilen ıstilahî meşhurlar değildir. Aynı zamanda ravi sayısına ve sıhhatine bakmaksızın insanlar arasında yayılmış ve şöret bulmuş hadisler de vardır. Bunlara kelime anlamında meşhurlar veya gayri-ıstılâhî meşhur hadisler denilmektedir. Hadis literatüründeki meşhurların büyük kısmı bu tür kuralsız olarak meşhur olmuş hadislerdir.

Gayri-ıstılâhî meşhurlar veya insanlar arasında şöret bulmuş hadisler hakkında ilk defa bilgi veren muhaddis İbn Kuteybe’dir (ö. 276/889). O, bu konuda “Eshabı Hadis’in zikri” başlığı altında hadis ehlinin zayıf hadisleri diğerlerinden nasıl ayırdığını zikretmiş ve bunlara ait bir çok hadis örnek göstermiştir. Daha sonra şöyle söylemektedir: “Dediler ki, insanlar arasında meşhur olan bu hadislerin hiç bir esası yoktur.” Sonra ise bu çeşit hadislere bir kaç misal göstermektedir.³³

Gayri-ıstılâhî ilk defa bilgi veren İbn Kuteybe olsa da bu çeşit hadisler ilk zamanlardan müslüman toplum arasında yayılmıştır. Zira, Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) “Resulullah’tan geldiği iddia olunan ve pazarlarda dönüb-dolaşan dört hadis vardır ki bunların hiç bir aslı yoktur” demesi de gayri ıstılâhî meşhurların önceden var

³³ Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Te’vilu’l Muhtelifi’l-Hadis*, s. 72-74.

olduğunu ve insanlar arasında yaygınlığını göstermektedir.³⁴ Çünkü, hiç bir aslı olmayan ve sadece halk arasında şöhret bulmuş bu hadisler ıstılâhî meşhurlar olamazlar.

Muhaddislerden ilk olarak Hâkim en-Nisabûri meşhur hadisi ehli-hadise göre meşhur ve herkese göre meşhur olmakla iki kısma ayırmıştır.³⁵ Nevevî de meşhur hadis hakkında konuşurken onun bu hadisi sahih ve gayri sahih olmakla iki çeşide ayrıldığını, yani Hâkim'in bu konudaki görüşünü tekrara ettiğini görmekteyiz. O, daha sonra ise meşhur haberleri ehli hadis yanında ve herkes yanında şöhret bulmuş haberler olmakla da farklı iki gruba ayırmaktadır.³⁶ Yukarıdaki ifadelerden sahih meşhurların ıstılâhî, sahih dışındakilerin ise gayri ıstılâhî meşhurlar olduğu kanaatine gelebiliriz.

Aslında hadis usûlcülerinin çoğu meşhur hakkında konuştuğunda ıstılâhî ve gayri-ıstılâhî meşhurları birbirinden ayırmadan ikisinin de tarifini vermeye çalışmışlardır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi İbn Kesir meşhuru tarif ederken önce onun nisbi bir şey olduğunu, aynı zamanda bir grup yanında meşhur olan haberin diğer grup yanında bilinmediğini söylemektedir. Daha sonra ise meşhurun üçten çok ravi tarafından rivayet olunan haber olduğunu göstermektedir.³⁷ Buradan İbn Kesirin ilk söyledikleri gayri-ıstılâhî meşhur hadisi daha sonra söyledikleri ise ıstılâhî meşhur hadisi tanımladığı belli olmaktadır. Şöyle ifade edebiliriz ki, gayri ıstılâhî meşhurları ilk defa tanımlamak İbn Kuteybe'nın ismi ile bağlı olsa da ondan önceki muhaddislerin meşhur tanımlarından da gayri-ıstılâhî meşhurlar hakkında bilgi edinebiliriz.

Gayri-ıstılâhî meşhur hadisler insanlar arasında geniş yayıldığı ve sıkça kullanıldığı için onların bir aslı olup olmadığını araştırmak ve sıhhatini ortaya koymak için muhaddisler tarafından müstakil eserler telif edilmiştir. Bu konuda yazılmış ve insanlar arasında şöhret bulan hadisleri toplayan ilk eser Bedruddin ez-Zerkeşi'ye (ö. 794/1392) aittir.³⁸ Zerkeşi'den sonra bir kaç muhaddis de aynı konuda eserler telif etmiştir. Bu eserler hakkında ilerideki bölümlerde geniş bilgi verilecektir.

³⁴ İbn Salah, *Mükaddime*, I, s. 265.

³⁵ Hakim en-Nisabûri, *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis*, s. 93.

³⁶ Nevevi, *Et-Takrib ve'Teyisir*, s. 85.

³⁷ İbn Kesir, *İhtisaru Ulumi'l-Hadis*, s. 165.

³⁸ Bedruddin ez-Zerkeşi (ö. 794/1392), *et-Tezkira fi'l Ehâdisi'l Muştehira*, thk. Mustafa Abdulkadir 'Ata, Daru'l Kutubil 'İlmiyye, Beyrut, 1406/1986.

Son dönem hadis usûlü âlimlerinden Ebu Hafs Mahmud en-Neimi meşhuru, ıstılâhî ve gayri ıstılâhî olmakla iki gruba ayırmaktadır:

1. Istılâhî meşhurlar: her tabakada üç ve daha fazla kişi tarafından rivayet olunan ve tevatür derecesine ulaşamayan hadislerdir.
2. Gayri ıstılâhî meşhurlar: güvenilirlik şartlarına bakmaksızın, dillerde şöhret bulan haberlerdir. Gayri-ıstılâhî meşhurlar aşağıdaki çeşitlere ayrılmaktadır.
 - Bir isnadı olan meşhurlar
 - Çok isnadı olan meşhurlar
 - Hiç bir isnadı olmayan meşhurlar³⁹

Muhaddis burada meşhur hadis hakkındaki bilgileri ve önceki hadis âlimlerinin tanımlarını sistemli bir şekilde göstermiştir.

Genel olarak şöyle bir sonuç çıkarabiliriz ki, farklı zamanlarda tarif edilmesine bakılmaksızın meşhur hadisler ilk dönemlerden itibaren ıstılâhî ve gayri ıstılâhî olmakla ikiye ayrılmıştır. Istılâhî meşhurlar daha çok muhaddisler yanında bilindiği halde gayri-ıstılâhî meşhurlar ise sıhhatine bakmaksızın halk arasında yaygın olmuş veya genelde şöhret bulmuş hadislerdir. Bu çeşit hadislerin bir veya bir kaç isnadı olduğu gibi bazen hiç bir isnadı olmaya da bilir. Buna uygun şunu söylemek mümkündür ki, ıstılâhî meşhurlar daha çok sahih ve hasen olduğu halde, gayri ıstılâhî meşhurlar tüm sıhhat kategorilerine girerek mütevatir, sahih, hasen, zayıf ve hatta mevzu da olabilir.

1.3.2. Nisbî ve Mutlak Meşhurlar

Istılâhî ve gayri ıstılâhî meşhurların yanısıra diğer çeşit meşhurlar da vardır ki, bunlar mutlak ve nisbî meşhurlardır.⁴⁰ Nisbî ve mutlak meşhurları şu şekilde ifade edebiliriz:

³⁹ Ebu'l Hafs Mahmud b. Ahmed en-Neimi, *Teyisîru Mustalahi'l-Hadis*, Mektebetu'l Mearif lin-Neşr ve't-Tevzi', Riyad, 1425/2004, s. 30-32.

⁴⁰ Halil İbrahim Molla Hatir, *Ahad Hadis*, Mektebetu Dari'l-Vefa, Cidde, 1407/1986, s. 22.

1. Mutlak meşhur. Şöhreti ilk senedinden başlayarak devam eden hadis çeşididir. Yani bu çeşit hadislerin isnadı her tabakada üç ve üzeri raviden rivayet edilmektedir.
2. Nisbî meşhur. Senedinin ilk tabakası ferd olarak rivayet edilen daha sonraki tabakalarda ise şöhrete ulaşan hadis çeşididir. Bu kısım hadisler ilk başlangıçta garib olarak rivayet edilmekte daha sonra ise çok ravi tarafından rivayet edilmekle şöhrete ulaşmaktadır.

İbn Salah nisbî meşhurlar hakkında şöyle demiştir: “Bunlar metni değil isnadı garip olan hadislerdir. Lakin bunun aksini ise görmemekteyiz. Şöyle ki, rivayetinde bir kişinin teferrüd ettiği garib bir hadis ondan diğer çok sayıda ravinin rivayet etmesiyle şöhret bularak garip-meşhur olmaktadır. Onun isnadı ilk tarafında gariplikle vasıflandırılrsa da daha sonraki taraflarında şöhretle vasıflandırılmaktadır. “Ameller niyetlere göredir...” hadisini buna misal gösterebiliriz.⁴¹

İbn Salah, İbn Kesir ve onlardan başka bir çok hadis usûlcüleri “Ameller niyetlere göredir” hadisini meşhurlara misal göstermişlerdir. Lakin bu hadis başlangıçta garib meşhurdu sonda ise çok sayıda ravi tarafından rivayet olunmakla mütevatir derecesine ulaşmaktadır. Bu mutlak meşhur değildir nisbi meşhurdur lakin bu âlimler onu mutlak meşhur olarak nitelendirmişlerdir.

İmam Bâkılânî (ö. 403/1013) ise bu konuda şöyle demektedir: “Bu hadisi Ömer (r.a) rivayet etti, ondan Alkame, Alkame’den Muhammed b. İbrahim, ondan Yahya b. Said el-Ensâri rivayet etmiştir. Sonra ise bu hadis yayılarak Yahya b. Said el-Ensâri’nin ashabından yedi yüz kişi tarafından rivayet edilmiştir.” Buradan anlaşılıyor ki, bir hadisin şöhret bulması sadece tüm tabakalarında üç kişiden rivayetle olmamaktadır. Bu konudaki başka bir görüş ise meşhur hadisin şartı olan her tabakada en az üç raviden rivayet sahabi tabakasında bazen istisna edilmiştir. Buna ise sahabe tabakasında sadece Hz. Ömer’den veya Hz. Enes’ten rivayet edilmiş daha sonraki tabakalarda şöhret bulmuş meşhur hadisleri örnek gösterebiliriz.⁴²

⁴¹ İbn Salah, *Ulûmu’l Hadis*, ss. 240-244.

⁴² Halil İbrahim Molla Hatir, *Ahad Hadis*, s. 22.

Ebu Nuaym el-İsfahâni (ö. 219/834) Süfyan'dan rivayet olunan “Namazın anahtarı tekbirdir” hadisi hakkında “Abdurrahman b. Ukayl'ın İbn Hanefiyye'den onun ise Hz. Ali'den rivayet ettiği bu hadis meşhurdur. Ancak onu sadece İbn Ukayl'ın rivayetinden biliyoruz” demiştir.⁴³ Başlangıçta bir kişi tarafından rivayet edilip daha sonra şöhret bulan bu hadisin de nisbî meşhur veya garip meşhur olduğunu söyleyebiliriz.

Muhaddislerin çoğunluğu meşhur hadisi başlangıcından sonuna kadar her tabakada üç ve üzeri ravi tarafından rivayet edilerek tevatür haddine ulaşamayan hadis gibi tarif etseler de aynı muhaddislerin meşhura misal gösterdikleri hadislerin bazı başlangıçta bir ravi tarafından garip olarak rivayet olunan hadislerdir. Bu durumlara bir çok sebep gösterilse de esasen meşhurun şartının ilk tabakada bazen istisna oluna bileceğini söyleyenler de vardır.⁴⁴

1.4. ŞÖHRET BULDUĞU YERE GÖRE MEŞHUR HADİSLER

Meşhur hadisi şöhret bulduğu gruplara göre bir kaç kısma ayırmak mümkündür. İlk dönem muhaddislerinden Hâkim en-Nisabûrî daha önceden de ifade ettiğimiz gibi meşhur hadisleri sahihlerde geçen meşhurlar, sahihlerde geçmeyen meşhurlar, ehli hadise göre meşhurlar ve başkalarına göre meşhurlar olmakla bir kaç kısma ayırmıştır.⁴⁵ Bürhaneddin Ebu İshak (ö. 732/1332) meşhuru tarif ederken farklı gruplar arasında yaygınlaşarak şöhret bulmuş hadisler olduğunu söylemiş ve bu grupları “insanlar arasında meşhur, muhaddisler arasında meşhur, fukaha ve usulcüler arasında meşhur ve hatipler arasında meşhur” diye bir kaç kategoriye ayırmıştır.⁴⁶ Hadis usûlü âlimleri bu çeşitleri bazı küçük farklılıklarla ifade etseler de biz burada yakın dönemde yaşamış muhaddislerden olan Nureddin el-Halebi'nin gösterdiği meşhur hadisin yayıldığı çevrelere göre taksimatını esas alarak göstermeye çalışacağız. Bundan sonra hadis âlimlerinin belirlediği farklı gruplara ait hadislerden örnekler vereceğiz.

⁴³ Ebu Nuaym, *Hilye*, C. V, s. 372.

⁴⁴ Tahir ibn Salih el-Cezairi, *Tevcihü'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser*, I, s. 490.

⁴⁵ Hâkim en-Nisabûrî, *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis*, s. 92-93.

⁴⁶ Bürhaneddin Ebu İshak, *Rusumu't-Tehdis*, s. 79.

1. Ehli hadisi hâsse yanında meşhur olan hadisler: Sahihaynda geçen ve rivayet zinciri Muhammed ibn Abdullah el-Ensâri, Süleyman et-Teymi, Ebu Mülcez ve Enes şeklinde olan “Resulullah (s.a.v) bir ay rükudan sonra kunut tutarak Râl ve Zekvan’a beddua etti”⁴⁷ hadisi bu gruba örnek olarak gösterilmektedir. Zikrettiğimiz hadis sadece Ehli hadise göre meşhurdur. Çünkü, bu hadisin sahihden alınmış tahriçinde onun Enes’ten olan bazı rivayetlerinde Ebu Mülcez’in, Ebu Mülcez’den olan rivayetlerinde Teymi’nin, Teymi’den gelen bazı rivayetlerde ise el-Ensâri’nin ismi zikredilmeden geçmektedir. Bunu sadece bu işe ehil olanlar bilir. Diğerleri ise bu rivayeti garip bulmaktadırlar. Çünkü, böyle olduğunda Teymi sadece Enes’ten garip olarak rivayet etmiş olur ⁴⁸
2. Muhaddisler, ulema ve âvama göre meşhur hadisler. “Müslüman Müslümanın kardeşidir”⁴⁹ hadisi gibi
3. Fukahaya göre meşhur hadisler . “Zarar vermek ve zarara zararla cevap vermek olmaz”⁵⁰, “Müslümanlar kendi şartları üzerindedir”⁵¹, “Yetişmemiş şeylerin satışının nehy olunması”⁵² gibi hadisleri fukaha arasında meşhur olan hadislere misal göstere biliriz.
4. Usûlcülere göre meşhur hadisler. “Hakim hüküm verdikde ictihad eder eğer isabet ederse iki ecir hata yaparsa bir ecir kazanır.”⁵³
5. Arap dili uleması yanında meşhur hadisler. “Süheyb ne güzel kuldur Allah’a isyan etse de, etmese de”⁵⁴, Bu sözün hiç bir aslı yoktur, yani hadis değildir. Bu çeşit hadislere diğer bir örnek ise “Kureyş’ten olduğum için Arapçayı en fasih konuşan benim”⁵⁵ hadisidir. Anlamı bakımından doğru bir ifade olsa da Resulullah’a giden bir isnadı yoktur.

⁴⁷ Buhari, *Sahih*, Meğazi, 30; Müslim, *Sahih*, Mesacid, 54.

⁴⁸ Ebu’l-Fadl Zeynuddin el İrakî, *Et-Takyid vel idah şerhi mükaddimeti ibn Salah*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, Medineyi Münevvere, 1389/ 1969, s. 265.

⁴⁹ Buhârî, “Mezâlim”, 4; Müslim, “Birr ve Sıla”, 11.

⁵⁰ İbn Mace, “Ahkam” 17; Malik, “Akziyye”, 26.

⁵¹ Ebu Davud, *Sünen*, Akziyye, 12.

⁵² Ebu Davud, “Buyu””, 25; Malik, “Buyu””, 34.

⁵³ Buhari, “İ’tisam”, 21; Müslim, “Hudud”, 17.

⁵⁴ Zerkeşi, *et-Tezkire*, I, s. 169; Sehâvi, *el-Mekasidu’l-hasene*, C. I, s. 701; Aclûnî, *Keşfu’l-Hafa*, C. II, s. 391.

⁵⁵ Sehâvi, *el-Mekasidu’l-Hasene*, C. I, s. 167; Aclûnî, *Keşfu’l-Hafa*, C. I, s. 228.

6. Edipler arasında meşhur hadisler. “Beni rabbim terbiye etti ve ne güzel terbiye etti.”⁵⁶ İfade ettiği anlam bakımından buna hiç şübhemiz yok lakin isnadı zayıftır.
7. Genelde meşhur olan hadisler: “Yolculuk azaptan bir hissedir”⁵⁷, ve “Bizi aldatan bizden değildir”⁵⁸ gibi hadisler de halk arasında şöhret bulmuş hadislere misal gösterilmektedir.⁵⁹

Yukarıda da belirttiğimiz gibi hadisler farklı gruplar ve çevreler arasında şöhret bularak onlara uygun tasnif edilmiştir. Genel olarak baktığımızda rahatlıkla fark ediyoruz ki, her grup arasında kendi uğraştığı konu ile ilgili hadisler şöhret bulmuştur. Meşhur hadisin böyle gruplanması farklı gruplara göre artabilir veya azalabilir.

1.5. MUHADDİSLERİN HADİS TASNİFİNDE MEŞHURUN YERİ

Meşhurun istilah olarak yeri bakımından hadisçiler ve fıkıhçılar arasında fikir farklılığı vardır. Şöyle ki, hadis usûlcülerine göre haberin iki çeşiti vardır: mütevatir ve âhad haber. Yine onlara göre meşhur âhad hadis çeşitlerinin ilkidir.⁶⁰ Hanefi fıkıhçıları ise haberi genel olarak mütevâtir, meşhur ve haber-i vâhid olarak üç çeşite ayırmış, meşhurun da özel bir haber türü olduğunu söylemişlerdir.⁶¹

Hadis usûlcüleri ve fıkıhçılara göre haberin tasnifatını şu şekilde ifade etmek mümkündür:

Hadis usûlcüleri haberleri genel olarak mütevatir ve ahad olarak ikiye ayırmaktadırlar. Hadis usûlcülerinden Ebu Abdullah Muhammed b. İbrahim eş-Şâfiî (ö. 733/1333) haberlerin mütevatir ve âhâd olmakla iki kısma ayrıldığını söylemektedir.⁶² İbn Hacer ise haberi dört kısma ayırmış ve mütevatir, meşhur, aziz ve garip diye

⁵⁶ Zerkeşi, *et-Tezkire*, C. I, s. 160; Sehâvi, *el-Mekasidu'l-Hasene*, C. I, s. 73; Aclûmî, *Keşfu'l-Hafa*, C. II, s. 80.

⁵⁷ Buhari, “Hacc”, 170; Müslim, “İmare”, 55.

⁵⁸ Müslim, “İman”, 43; İbn Mace, “Ticaret”, 36.

⁵⁹ Nureddin Muhammed İtr el-Halebi, *Menhacun-Nakd fi Ulumil Hadis*, Darul fikr, Dimaşk, 1418/ 1997, s. 410-411.

⁶⁰ İbn Hacer el Askalani, *Nuzhatun-Nazar fi Tevdîhi Nuhbetil-Fiker fi Mustalahi Ehli-Eser*, I, s. 49.

⁶¹ Ali Yargı, *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri*, s. 44.

⁶² Ebu Abdullah Muhammed b. İbrahim b. Se'dullah el-Hamevi eş-Şafii (ö. 733/1333), *El-Munhelu'r-Ravi fi Muhtasari 'Ulûmi'l-Hadisi'n-Nebevi*, C. I, thk. Muhîyuddin Abdurrahman Ramazan, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1406/1986, s. 31.

isimlendirmiştir. Bu kısımlardan yakın ilim ifade eden mütevatiri birinci grub diğer üç kısım haberi ise âhad haber adıyla diğer grupta toplamıştır.⁶³ Tahir b. Salih haberin tasnifi konusunda İbn Hacer'in yolunu izleyerek, haberleri genel olarak mütevatir ve ahad diye iki kısma ayırmış ve daha sonra ahad haberi de meşhur, aziz ve garip olmakla üç gruba bölmüştür.⁶⁴ Daha sonraki muhaddisler de genel olarak haberin tasnifinde farklı bir şey söylememiş daha önce ifade ettiğimiz tasnifi kabul etmişlerdir. Son dönem muhaddislerden olan Ahmed b. Ömer el-Mekki de haber tasnifinde İbn Hacer ve Tahir b. Salih'in bu konuda söylediklerini tekrar etmekle yetinmiştir.⁶⁵

Hanefi fıkıhçıları ise haberi hadis usulcülerinden farklı olarak üç kısma ayırmaktalar. “Onlar Cessâs'ın mütevatirin ikinci kısmı olarak zikrettiği haberler ile haber-i vâhidin birinci kısmında zikrettiği “üzerinde ümmetin icma ettiği” haberleri “meşhur haberler başlığı altında toplamışlar ve böylece haberlerin tasnifinde “mütevâtir-meşhur-haberi vâhid” şeklinde üçlü bir sıralama ortaya çıkmıştır.⁶⁶

1.5.1. Âhâd Haberler

Anlaşılmaktadır ki, Hadis usûlcüleri genel olarak meşhuru ahâd haberin bir çeşidi gibi görmektedirler. Şimdi ise âhad haber veya haberi-vâhidlerin ne olduğunu ifade etmeye çalışalım. Âhâd ve vâhid Arapçada “bir” anlamındaki sözlerdir ve bunlar haber sözü ile birlikte “haberun vâhidun” şeklinde kullanılarak “bir kişinin diğer bir kişiden naklettiği haber anlamında kullanılmaktadır. Bazen de vâhid veya ahad kelimesinin çoğulu olan âhâdla beraber kullanıldığında ise “haberü'l-âhâd”ve “ahbâru'l-âhâd” şeklinde gelerek “birden fazla kişinin rivayet ettiği haber” anlamına gelmektedir.⁶⁷ Başlangıçta âhâd bir kişinin bir kişiden rivayeti olsa da daha sonraki dönemlerde ve özellikle usûl kitaplarının tedvin edildiği asırlarda haber-i âhâd anlayışında önemli sayılabilecek bir değişiklik olmuş ve bu tabir, yalnız bir kişinin bir kişiden rivayet ettiği haberler hakkında değil, iki kişinin iki kişiden, üç kişinin ve hatta üçün üstünde kişilerin

⁶³ İbn Hacer el-Askalani, *Nuzhetu'n-Nazar fi-Tevdihi Nuhbeti'l Fiker fi Mustalahi'l Ehli'l-Fiker*, I, s. 67.

⁶⁴ Tahir b. Salih el-Cezâiri, *Tevcihu'n-Nazar ile Usuli'l Eser*, I, s. 495.

⁶⁵ Ahmed b. Ömer b. Sâlim el-Mekki er-Rehâbi, *El-Muktarib fi Beyani'l Mudtarib*, Daru İbn Hazm li't-Teba'a ve'n-Neşr, 1422/2001, C. I, s. 37.

⁶⁶ Ali Yargı, *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri*, s. 38.

⁶⁷ Mustafa Ertürk, “Haber-i Vâhid”, *DİA*, C. XIV, s. 349-352, 1996.

üç ve daha fazla kişilerden rivayet ettikleri haberler hakkında kullanılmıştır. Şu şartla ki, üçün üstündeki kişilerin, her tabakada mütevatirin şartı olan kalabalıktan daha az olması lazımdır.⁶⁸

Fıkıhçı aynı zamanda muhaddis de olan İmam Şafii (ö. 204/820) hadiscilerin mütevatir ve ahad haberler terimleri için başka terimler kullanmıştır. Nitekim o, mütevatir haberleri ilmul-amme veya ilmul-ihâta, âhâd haberleri ise ilmul-hâsse diye isimlendirmiştir.⁶⁹ Ali ibn Muhammed el-Kâri (ö. 1014/1606) haberi vahidi lüğavi ve ıstılâhî olarak izah etmektedir: Haberi-vâhid lüğatte bir kişinin rivayeti anlamına gelir, hadiscilerin ıstılâhında ise tevatür şartlarını cem etmeyen haber anlamına geldiğini ifade eder. Aynı zamanda tevatür derecesine ulaşmamış ama bir, iki kişi veya bir grup insan tarafından rivayet edilen haberler de haberi-vâhidlere dahildir.⁷⁰ Diğer muhaddisler de haberi-vâhide aşağı yukarı aynı tarifi vermişlerdir.

Hadis usûlcülerince âhâd hadislerin hepsi aynı seviyede kabul edilmemiş, râvi sayıları ve yaygınlık kazanmaları dolayısıyla bilgi değerleri açısından farklı gruplara ayrılmıştır. Âhâd hadisler meşhûr, azîz ve garîb olmakla üç kısma ayrılır. Bu kısımları bir birinden ayırmak için hadis usûlcülerine göre ıstılâhî anlamlarını burada kısaca gösterelim:

1. Meşhûr- her tabakada üç ve daha fazla rivayeti olan ama tevatüre ulaşmayan hadistir.
2. Azîz – bütün tabakalarda rivayeti ikiden az olmayan ve meşhur derecesine ulaşamayan haberdur.
3. Garîb- senedin her hangi bir tabakasinda bir ravinin rivayette tek kaldığı hadistir.⁷¹

⁶⁸ Talat Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, Ankara, 1980, s. 22.

⁶⁹ Eş-Şafii Ebu Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas el-Kuraşi el-Mekki (ö. 204/820), *er-Risale*, thk. Ahmed Şakir, Mektebetu'l-Halebi, Mısır, 1358/1940, s. 453, 463.

⁷⁰ Ali ibn Muhammed ebul-Hasan Nureddin el-Kâri, *Şerhi Nuhbetil Fiker fi Mustalahati Ehli Eser*, I, s. 210.

⁷¹ Ahmed ibn Ömer ibn Sâlim el-Mekki, *El-Muktarib fi Beyani Mudtarib*, Darul İbn Hazm littebaati ven-Neşr, 1422/ 2001, s. 20.

Meşhur haberlerle çok yakın ilişki içerisinde olduğu için haberi âhâdın kısımları ve onların bir birlerine benzer ve farklı tarafları hakkında yeri geldikçe daha geniş bilgi verilecektir.

1.6. MEŞHURUN BİLGİ DEĞERİ

Meşhurun bilgi değeri konusunda da Hanefî fıkıhçıları ile hadisçiler arasında farklılık bulunmaktadır. Meşhuru ilk olarak fıkıhçılar tarif ettiği için öncelikle onların bu konudaki görüşlerine yer vermek uygun olur:

Fıkıh usûlcülerinin hadiscilerden farklı olarak haberi genel olarak mütevatir, meşhur ve haberi-vâhid çeşitlerine ayırdıklarını ve meşhuru haberi-vâhid’le mütevatir arasındaki bir dereceye yerleştirdiklerini daha önce ifade ettik. Meşhur haberin bu şekilde tasnifi tabii olarak onun bilgi değerinde de kendisini göstermektedir. Şöyle ki, fıkıh usûlcülerinden Cessas ve bilhassa Semerkand fakihlerinden bazılarının meşhur haberin yakînî (kat’î) bilgi gerektirdiğini söyledikleri görülmektedir. Hatta fakihlerden Alâuddin es-Semerkandî (ö. 540/) bu görüşü Hanefîlerin genelinin görüşü olarak zikretmektedir.⁷² Fakat incelendiğinde özellikle Cessas’tan sonraki Hanefî usûlcülerinin genelinin görüşünün haberin kesin bilgi oluşturmadığı yönünde olduğu görülür. İsa b. Eban başta olmakla Debûsî, Pezdevî, Serahsî ve bir çok başka Hanefî usûlcüler meşhur haberin yakîn bilgi oluşturmadığını, “ilm-i tumenîne”, “tumenînetu’l-kalb” ve “tumenînetu’z-zan” diye tabir edilen bir bilgi oluşturduğunu savunmuşlardır. Bu usûlcülerden bazıları “ilmi tumenîne”nin haberin doğruluk tarafının çok daha ağır basmasına delâlet ettiğini ileri sürmüş ve meşhur haberin oluşturduğu bilginin neredeyse “yakîn derecesi”ne dahil olacak bir ilmi değere sahip olduğunu söylemişlerdir. Bu sebeple bu görüşte olan usûlcüler meşhur haberleri, Hz. Peygamber’e ittisali açısından sadece görünüşte (sureten) bir şüphe bulunan, aslında (manen) doğru olan haberler diye nitelendirmişlerdir.⁷³

Hadis usûlcüleri ise genel olarak haberi mütevatir ve âhâd olarak iki kısma ayırdıkları ve meşhuru âhâd haberin ilk kısmı olarak ele aldıkları ifade edilmiştir. İbn

⁷² Alâuddin Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî, *Mizânu’l Usul fî Netâici’l-Ukul*, C. I, thk. Abdumelik Abdurrahman es-Sâdi, Mekke, 1407/1987, s. 106.

⁷³ Ali Yargı, *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri*, s. 113-114.

Hacer haberi isnadları açısından mütevatir, meşhur, aziz ve garip olmakla dörd kısma ayırmış yakınî ilim ifade eden birinci kısmı mütevatir, zannî bilgi ifade eden diğer üç kısmı ise âhâd haber olarak belirlemiştir.⁷⁴ Hanefî fıkıh usûlcülerinden farklı olarak muhaddislerin tarif ettiği ıstılâhî meşhurlar âhâd haber olması dolayısıyla zanni bilgi ifade etmektedir. Gayri-ıstılâhî meşhurlar için herhangi özel bir şart aranmadığı için bazen insanlar arasında yaygınlaşarak şöhret bulmuş mütevatir haberleri de kapsadığı için onların da özelliklerini taşıya bilmektedir. Yani mütevatir aynı zamanda gayri-ıstılâhî meşhur olan bir haber mütevatirin özelliğini taşıyarak yakınî bilgi ifade edecektir.

Bundan başka mütevatir haberin asgari ravi sayısı ile meşhurun azâmi ravi sayısı kesin olarak muhaddisler tarafından belirlenmediği için bazı usûlcülerin meşhur dediği habere diğerleri mütevatir diyebilmektedir. Muhaddislerden Salahuddin Âlâ'î (ö. 761/1359) hadiscilere göre meşhur olan bir haberin aynı zamanda tevatüre ait olduğunu, ravi zaafından sâlim tarikleri olduğunda nazarî ilim ifade ettiğini söylemiştir. Onun meşhurun aslında haber-i vâhid olduğunu daha sonra ise mütevatir derecesine yükseldiğini söylemesi⁷⁵ meşhur konusunda fıkıhçıların görüşlerini kabul ettiğini göstermektedir.

1.7. MEŞHUR HADİSİN İLİŞKİLİ OLDUĞU KAVRAMLAR

Hadis usûlü literatüründe meşhur hadis konusunu araştırdığımızda meşhur kavramının diğer bir çok kavramla yakın ilişkisi olduğunu görmekteyiz. Bu ilişkili kavramlardan bazıları kaynak eserlerde de meşhuru daha iyi anlatmak için onunla mükayeseli bir şekilde tarif edilmiştir. Zira söz konusu literatürlerde meşhur hadisin tanımı verildikten sonra hemen onunla ilişkili olan diğer hadis usûlü kavramlarının tarifi verilmiş veya meşhurun bazı usulcüler tarafından farklı isimlendirilme şekilleri gösterilmiştir. Meşhurla ilişkili diğer kavramların tanımının verilmesi ile meşhur hadis ,tabirinin anlam çerçevesi belirginleştirilmeye çalışılmıştır. Hadis literatüründe meşhur

⁷⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Nuhbetü'l-Fiker fi Mustalahi Ehli Eser*, C. IV, thk. 'İsam es-Sebabti, Dâru'l-Hadis, Kâhire, 1418/1997, s. 721.

⁷⁵ Zeynuddin Muhammed el-Kâhiri, *El Yavâkit ve'd-dürer fi Şerhi nuhbeti İbn Hacer*, I, s. 275.

hadis konusunda en fazla başvurulana ve meşhurla yakın ilişki ve benzerliği olan kavramları şöyle sıralayabiliriz: Mütevatir, müstefiz, aziz ve garip. Söz konusu kavramların meşhurla ilişkisi aşağıda sırasıyla ele alınacaktır.

1.7.1. Mütevatir Meşhur İlişkisi

Hadis ıstılahında meşhura en yakın kavramlardan biri mütevatir olması hasebiyle bu kavramı tanımaya ve onun meşhurla ilişkisini ortaya koymaya çalışmak yararlı olabilir. Mütevatir وتر kökünden türemiş anlamı aralarında boşluk olması şartıyla peşpeşe gelen şey⁷⁶ veya “araya zaman girmekle beraber kesintiye uğramaksızın devam etmek, birbirini ardınca gelmek anlamına gelmektedir”⁷⁷. Bu söz Kurân-i Kerim’de arda arda gelmek anlamında kullanılmıştır, “sonra onlara ardarda peygamberlerimizi gönderdik”⁷⁸ ayetinde تترى kelimesi ardarda gelmek anlamındadır.

İstilah olarak ise mütevatiri şöyle ifade edebiliriz: “bütün tabakalarında yalan üzere birleşmeleri normal halde mümkün olmayan sayıda kişiler tarafından rivayet edilen ve görme, işitme gibi duyulara konu olan (algılanabilir) haberdur.”⁷⁹ Mütevatir haberin şartlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- a) Mütevatir haber kalabalık bir cemaat tarafından nakledilmelidir.
- b) Bu haberi nakleden kalabalığın yalan üzerinde kasıtlı veya kasıtsız ittifak etmesi mümkün olmamalıdır.
- c) Bu kalabalığın sayısında, herhangi bir nesilde, azalma olmamalıdır. Fakat kalabalığın artışı haberin doğruluğunu teyid eder.
- d) Haber, menşesinde onu nakledenlerin “görme” ve “işitme” fiillerine istinad eden cinsten olmalıdır.⁸⁰

Meşhurla, özellikle gayri-ıstılâhî meşhurlarla en çok karıştırılan kavramlardan biri mütevatirdir. Çünkü, hadis usûlcüleri yanında gayri ıstılâhî meşhurun kendine has bir

⁷⁶ Ez- Zerkeşi , *el-Bahru 'l-muhit*, C. III, s. 296.

⁷⁷ Hüseyin Hansu , *Mütevatir Haber*, Van, 2008, s. 89.

⁷⁸ Mu'minun 22/44.

⁷⁹ Tâhir b. Salih, *Tevcihun-Nazar ilâ Usûli'l Eser*, C. I, s. 108.

⁸⁰ Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 346.

tanımı yoktur. Bunun yanısıra mütevatir hadisler çoğu kişi tarafından bilindiği için yaygınlık kazanmış şöhret bulmuş hadislerdir. Tarifleri açısından bakarsak ıstılâhî meşhurlar ile mütevatirlerin birbirine karışmaması lazımdır. Çünkü daha önceden meşhurun tanımlarında da onun üç veya daha fazla lakin tevatür derecesine ulaşamayacak sayıda raviler tarafından rivayet edilen haber olduğu ifade edilmiştir. Lakin mütevatirlerin asgari meşhurların ise azâmi ravi sınırı kesin bir şekilde belirlenmediğinden bazen bu iki kavram karıştırılmaktadır. Bazı muhaddisler 4, 5, 7, 10, 12 kişi tarafından rivayet edilen haberlerinde mütevatir olabileceğini savunmuşlar. Bu bakımdan ıstılâhî meşhurlarla mütevâtir arasında bir örtüşme söz konusudur. Lakin gayri-ıstılâhî meşhurlar için böyle bir kural söz konusu değildir. Bu konuyu meşhur hadis usûlcülerinden birinin sözü ile şöyle ifade edebiliriz: “Şöhret nisbi bir iştir. Bazen ehli hadis yanında meşhur veya mütevatir olan bir haber başkalarının yanında hiç bilinmez. Bazen meşhur mütevatir veya müstefiz olarak isimlendirilir. Meşhur bazen sahih olmakla birlikte bazen de halk arasında meşhur olduğu halde hiç bir aslı olmaz, mevzu olur.”⁸¹

Muhaddislerin mütevâtir hadisler için verdikleri farklı sayılar çağımızın hadis hocalarından olan Hayri Kırbasoğlu tarafından eleştirilmiştir: “4, 5, 7, 10, 12, 20, 40 hatta 50 ve 70 sayılarının “yalan üzerinde ittifak etmesi mümkün olmayan kalabalık” nitelenmesine giremeyeceğini sıradan insanlar bile bilir. Buna rağmen bu sayıların sıradan insanlar değil, üstelik âlim sıfatına hâiz kimseler tarafından mütevâtir için yeterli sayı olarak nasıl sunulabildiği anlaşılır gibi değildir. 1400-1500 sayılarının ciddiye alınması gerektiği kuşkusuzdur. Ama en doğrusu bu konuda muayyen bir sayının olmadığıdır. Fakat bu asla 4, 5, 7 v.b. gibi az sayıdaki râvilerin rivayetinin mütevâtir olabileceği anlamına da gelmez.”⁸² Bundan başka müellif muhaddisler tarafından mütevâtir olarak kabul edilen bir çok hadisin sonradan yaygınlaştığını buna göre de onların mütevâtir değil “meşhur” veya “müstefiz” olabileceğini ifade etmiştir.⁸³ Yine Kırbasoğlu Kettâni dahil bir çok muhaddisin mütevatir olarak kabul ettiği bazı hadislerin mütevatir olmak şöyle dursun, bilakis fikhî ve itikadî mezhepler arasında tartışma konusu olduğunu söylemektedir. Mesela, rükûya giderken ve rükûdan kalkarken ellerin kaldırılacağı ve

⁸¹ İbn Kesir, *İhtisaru ulûmil hâdis*, I, s. 165.

⁸² Mehmet Hayri Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara, 1999, s. 97.

⁸³ Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 104.

avret yerine dokunanın abdest alması gerektiği konusundaki hadisleri, bırakın mütevatir olmayı, Hanefiler tarafından delil olarak dahi kabul edilmemiştir.⁸⁴

Hanefi usûl kitaplarında ise meşhur ahadın üzerinde mütevatire çok yakın bir anlamda kullanılmıştır. Hadisçilere göre meşhur tanımında ravi ve rivayet sayısı daha önemli olup dikkate alınırken, fukaha özellikle Hanefiler meşhuru ifade ettiği bilgi açısından ele almışlardır. “Hanefiler meşhuru mütevatir ve ahad kısımlarından biri gibi ifade ederek bu şekilde tarif etmişlerdir: Meşhur birinci asırda ahad haber idi sonra ise ikinci ve üçüncü asırda rivayetlerinin çoğalması ile tevatür derecesine ulaştı.”⁸⁵ Meşhurun hadisciler ve fıkıhçılar tarafından verilmiş tariflerden de anlaşılmaktadır ki, fıkıhçılara özellikle hanefi fıkıhçılarına göre meşhur önceden ahad haber olmuş bir rivayetin daha sonra tevatür derecesine ulaşmasıdır. Buradan hareketle şunu söylemek mümkündür ki, Hanefi fıkıhçılarına göre tüm meşhurlar mütevatir derecesine ulaşmış haberlerdir. Lakin bunları asıl mütevatirlerden ayırtmak lazımdır.

Hadis usûlcülerinin tarif ettiği meşhur ile mütevatir arasındaki en yakın ilişki bu iki terim arasındaki anlam yakınlığı ve ikisinin de “bir topluluk tarafından rivayet edilen haber” olmasıdır. Aradaki fark meşhuru rivayet eden topluluğun, yalan söyleme üzerine birleşme ihtimali mümkünken; mütevatiri rivayet eden topluluğun “yalan üzerine birleşme ihtimalinin imkansız olmasıdır.”⁸⁶ Hadisçiler nazarında mütevatir haberler aynı zamanda meşhur hadis şartlarını da taşımaktadır. Çünkü bu haberler de daha fazla raviler tarafından rivayet edilmekle beraber muhaddisler ve diğerleri yanında şöhret bulmuşlardır. Bu sebeple her mütevâtir meşhurdur fakat her meşhur mütevâtir değildir.⁸⁷

Bazen hiç bir aslı olmayan meşhur bir haber o kadar yaygınlaşabilir ki tevatür derecesine ulaşır, ancak bu mütevatir haber sayılmaz. Bu konuyu iyice anlamak için Buhari ve Müslim’in ittifakla rivayet ettiği bir hadisi zikretmekte yarar vardır. İbn Abbas Hz. Ömer’den Resulullah’ın bir ay sürede kadınlarını terkettiği kıssasını rivayet ediyor:

⁸⁴ Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 105.

⁸⁵ Âmir b. Hasan Sabri, *Hucciyetul-Haberi'l Ahad fi'l Akâid vel Ahkam*, C. I, Mu'cemul-Melik Fehd litabâatil Mushafil Şerif bil-Medinetil Munevvere, s. 8.

⁸⁶ Hüseyin Hansu, *Mütevatir Haber*, s. 130.

⁸⁷ İbn Hacer el-Askalani, *Nuzhetun-Nazar fi Tevdihi Nuhbeti'l Fiker fi Mustalahil Ehli'l-Eser*, I, s. 183; Tâhir b. Saleh es-Semuni, *Tevcihun-Nazar ilâ Usûli'l Eser*, I, s. 112.

“Ömer (r.a) dedi: ben ve Ensar’dan olan komşum Beni Umeyye b. Zeyd nöbetleşe Resulullah’ın yanına gidiyorduk. Bir gün o gidiyordu bir gün ben. Daha sonra duyduklarımızı birbirimize söylüyorduk. Arkadaşım kendi nöbetindeki günde gitti ve yatsı vakti dönerek kapımı şiddetle vurdu ve beni sordu: O burada mı? Korkarak dışarı çıktım. Dedi ki, çok büyük bir iş oldu. Ben ne olduğunu sordum. O, Resulullah’ın kadınlarını boşadığını söyledi ve Hafsa’nın perişan durumda olduğunu haber verdi. Çok kötü oldum, sanki bunun olacağını zannediordum. Elbiselerimi toparlayarak gittim. Sabah namazını Resulullah’la (s.a.v) beraber kıldım. O ayrılarak kendi odasına gitti. Ben ise Hafsa’nın yanına gittim, o ağlıyordu. “Neden ağlıyorsun? Resulullah’tan ayrıldınız mı?” dedim. “Bilmiyorum Resulullah kendi hücreindedir” dedi. Çıktım ve minberin yanına geldim. Onun etrafında ağlayan bir grub insan vardı. Gördüklerim beni zorladı ve Resulullah’ın yanına girdim. O kum hasırın üzerinde yatıyordu. Altında yatak bile yoktu ve bir tarafında kumların izi kalmıştı. Lif ile doldurulmuş yastığa yaslandı. Onu selamladım ve ayakta sordum. “Kadınlarını boşadın mı?” bakışlarını bana taraf kaldırdı ve “hayır” dedi.” Buhari buraya kadar rivayet ediyor Müslim ise sonrasını da rivayet etmektedir. “Resulullah’a kadınlarını boşadın mı? –diye sordum o da “hayır” dedi. Ben dedim: “Ya Resulullah (s.a.v) mescide girdim ve orada bulunan Müslümanlar da “Resulullah (s.a.v) karılarını boşadı” söylediler. Gidip boşanmadığınızı onlara haber vereyim mi? “Tamam nasıl istersen” dedi. Ben mescidin kapısına gittim ve yüksek sesle şöyle söyledim. “Resulullah (s.a.v) kadınlarını boşamadı.” Bu olay üzerine

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ

“Kendilerine güvenlik (barış) veya korku (savaş) ile ilgili bir haber geldiğinde onu yayarlar. Halbuki onu peygambere ve içlerinden yetki sahibi kimselere götürselerdi, elbette bunlardan onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi.”⁸⁸ ayeti nazil oldu. Sonuçta ben bu işi araştırarak hakikatı ortaya çıkarmış oldum”⁸⁹

⁸⁸ Nisa suresi, 4/83.

⁸⁹ Buhari, “Mezâlim”, 26; Müslim, “Talak”, 5.

Bu hadiste anlaşıldığı gibi önce Ensârî'nin Hz. Ömer'e dedikleri ve daha sonra Hz. Ömerin mescidde oturan sahabeden duydukları açıkça bir haber bildirmektedir. Onların hepsi Resulullah'ın hanımlarını boşadığını söylüyorlardı, lakin bu doğru bir haber değildir. Çünkü bu haberin güvenilir bir esası yoktur. Sadece Resulullah bir ay müddetinde kadınlarını terk ederek bir hücreye çekilmiş ve insanlar bunu Hz. Peygamber hanımlarını boşadı gibi algılamışlar. Bu haberin esası hissî bir algıya dayanmamaktadır ve Resulullah'ın (s.a.v) yanındaki insanlar sadece zanna kapılmışlardır. Tevatür sayısındaki kadar bir kalabalık tarafından birbirine aktarılsa bile bu haber hiç bir esası olmayan yalan bir dedikodudur. Çünkü, Hz. Ömer Resulullah'a (s.a.v) bu soruyu sorduğunda “hayır” demiştir.⁹⁰

Bunu göz önünde bulundurarak İbn Hacer şöyle söyler: “Bu hadisten şöyle bir sonuç çıkmaktadır ki, tevatür için duyma ve görme gibi hisslerle algılanabilen, esası bilinen ve isnadlı bir nakil olmak şarttır. Nereden başladığı bilinmeyen, zanna dayanan bir haber ne kadar yaygın olsa ve büyük kalabalıklar tarafından rivayet edilse de o mütevatir olamaz⁹¹

Meşhurla mütevatir arasındaki esas farklardan biri taşıdıkları bilgi değerinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim mütevatir yakini bilgi ifade ettiği halde meşhur ahad haber kısımlarından biri olduğu için yakîni ilim ifade etmez ancak kuvvetli zan ifade eder. Meşhurun derecesi ne kadar artarsa artsın mütevatir derecesine ulaşamaz. Hatta fıkıhçıların söylediği gibi ikinci ve üçüncü asırda tevatür derecesine ulaşan ahad haber için nisbi mütevatir sözü kullanılsa da o hiç bir zaman mutlak mütevatir olamaz.⁹²

Buraya kadar verilen örneklerden anladığımız kadarıyla gerek râvi sayısı, gerekse ifade ettiği bilgi açısından meşhur haber ile mütevatir haber kısmen birbirine benzemektedir. Fakat bu meşhurun mütevatir derecesine ulaşarak onunla eş anlamlı olduğu anlamına gelmez. Zira ifade ettiğimiz gibi bu iki haber çeşidi arasında bir çok farklılıklar da mevcuttur.

⁹⁰ Halil İbrahim Molla Hatir, *Ahad Hadis*, s. 46.

⁹¹ İbn Hacer, *Fethu'l Bari*, C. I, s. 182.

⁹² Tâhir b. Salih b. es-Semuni, *Tevcihun-Nazar ilâ Usûli'l Eser*, I, s. 116.

1.7.2. Müstefiz Meşhur İlişkisi

Müstefiz sözü arapçadaki “fâza’l mâ’u feyzan” tabirinden alınmış ve bir testiden dökülen suyun yayılarak akması⁹³ veya sözlükteki feyz sözünden türemiş “taşmak, kabarmak” anlamı vermektedir. Müstefiz kelimesi kavram olarak ilk defa şafii fakih ve kelimcisi Ebu İshak el-İsferâyini (ö. 418/1027) tarafından kullanılmıştır. Ona göre müstefiz hadisçilerin üzerinde ittifak ettiği haber olup mütevâtirden farkı nazarî ilim ifade etmesidir.⁹⁴ Müstefizi senedinin, başından sonuna kadar hiçbir tabakada râvi sayısı üçten aşağı düşmeyen bununla beraber mütevâtir derecesine de ulaşmayan hadis diye de tarif etmektedirler.⁹⁵

Meşhurla müstefiz birbirine çok karıştırılan kavramlardır. Özellikle hadis usûlcülerinin meşhur diye isimlendirdiği ve “ikiden fazla sınırlı sayıda tarikleri olan, fakat mütevâtir derecesine ulaşmayan hadis” şeklinde tarif ettiği haberi bazı fıkıhçılar müstefiz diye adlandırmışlardır. Bir başka ifade ile hadisçiler meşhurun tarifini verdikleri zaman fukahaya göre bu, müstefizin tarifidir.⁹⁶ Nitekim İbn Hacer el-Askalânî de meşhurun tarifini verdikten sonra şöyle demektedir: “Bu fukahadan bir grubunun reyine göre müstefizdir ve “fâza’l- mâ’u yefizu fayzan” ibaresinden türeyerek geniş yayıldığı için bu şekilde isimlendirilmiştir.”⁹⁷

Meşhur ile Müstefizin bir çok benzer taraflarının yanısıra bazı farklı tarafları da vardır. Bu farklılıkları son dönem hadis hocalarından biri olan Hüseyin Hansu şu şekilde ifade etmektedir: “Bazı hadisçilere ve fıkıhçılara göre müstefiz , başında ve sonunda sayıları aynı olan raviler tarafından rivayet edilmiş bir hadis, birkaç asır sonra yine bu kadar râvi tarafından rivayet edilmiş olursa, bu hadise müstefiz denir. Fakat başlangıçta bir kaç sahabe tarafından rivayet edildikten sonra turuku giderek çoğalan hadis meşhurdur.”⁹⁸ İbn Hacer bu iki benzer terim arasında bazı hadiscilerin farklı değerlendirmeler yaptığını söylemektedir. Meşhur ile müstefizi ayıranlara göre müstefiz

⁹³ Koçyiğit, *Hadis ıstılahları*, s. 333.

⁹⁴ Ebu Me’ali el-Cuveyni (ö. 478/1085), *El-Burhan fi-Usulil Fıkh*, C. I, s. 378.

⁹⁵ Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1987, s. 117.

⁹⁶ Hüseyin Hansu , *Mütevâtir Haber*, s. 133.

⁹⁷ İbn Hacer el-Askalani, *Nuzhetun-Nazar fi Tevdihi Nuhbeti’l Fiker fi Mustalahil Ehli’l-Eser*, I, s. 49.

⁹⁸ Hüseyin Hansu , *Mütevâtir Haber*, s. 133.

ravi sayısı bakımından başlangıcından sonuna kadar eşit olur. Meşhur ise daha genel bir kavramdır.⁹⁹ Bazıları ise bu terimlerin keyfiyeti bakımından farklılık arz ettiğini düşünmektedirler. Onların düşüncesine göre müstefiz ravi sayısına bakmaksızın ümmetin kabul ettiği haberdur. Bu mütevatir habere ait bir özellik olduğu için Ebu Bekir es-Sayrafi (ö. 330/940) dedi ki, müstefiz ve mütevatir aynı anlamdadır. Gâzi el-Mâverdi (ö. 450/1058) ise müstefizi kendine has bir ıstılah gibi kullanarak şöyle demiştir: “Müstefiz mütevâtirden daha güçlüdür.”¹⁰⁰ Sehâvî (ö. 902/1497) bu konuda fikirlerini şöyle ifade etmiştir: Meşhurun hilafına olarak müstefizde de mütevâtir hadisdeki gibi rical sıhhati ve zâfı aranmaz. Onun kendine has rivayet sayısı vardır. Fakat görünen odur ki ümmet âlimleri bunu kabul etmektedirler. Buhari’nin hadislerini buna misal gösterebiliriz. Aynı zamanda müstefiz mütevatir ve diğerlerinden daha geneldir.¹⁰¹

Bazı hadis usûlcüleri de müstefiz haber ve mütevatirin aynı anlamda olduğunu savunmakta ve fikirlerini bu şekilde ifade etmektedirler: Tüm mütevâtirler müstefizdir, fakat tüm müstefizler mütevatir değildir. Aynı zamanda onlardan bazıları müstefizin mütevatir derecesine ulaşmayan, lakin meşhurdan daha üstün bir kısım olduğunu söylemektedirler.¹⁰²

Hadis usûlcülerinden bir kısmı da meşhur ve müstefiz istilahları arasındaki fark hakkında şunları söylemektedirler: Meşhur başlangıcından birden çok ravi tarafından rivayet olunması şartı olmadığı için daha geneldir. Müstefizde ise başlangıçta birden çok ravi tarafından rivayet olunma şartı vardır. Bundan başka meşhur iki ve daha fazla raviden rivayet edilen haber olduğu halde müstefiz üç ve daha fazla raviden rivayet edilmektedir. Böyle düşünen âlimlere göre tüm müstefizler meşhurdur, lakin bütün meşhurlar ise müstefiz değildir.¹⁰³

Son dönem hadiscilerden olan Nureddin el-Halebi hadis konusundaki eserinde müstefizin lugavî anlamını verdikten sonra onun ıstılâhî anlamı hakkında farklı fikirler olduğunu söylemektedir. Onun fikrine göre hadis usûlcülerinin meşhur kabul ettiği haber

⁹⁹ İbn Hacer el-Askalani, *Nuzhetun-Nazar fî Tevdihi Nuhbeti’l Fiker fî Mustalahil Ehli’l-Eser*, I, s. 49.

¹⁰⁰ İbn Kesir, *İhtisârü’l ‘Ulûmil Hadis*, I, s. 165.

¹⁰¹ Ali b. Sultan el-Kâri, *Şerhu Nuhbeti’l Fiker fî Mustalâhâtî Ehli Eser*, I, s. 194.

¹⁰² Tâhir b. Saleh es-Semuni, *Tevcihun-Nazar ilâ Usûli’l Eser*, I, s. 172.

¹⁰³ Tâhir b. Saleh es-Semuni, *Tevcihun-Nazar ilâ Usûli’l Eser*, I, s. 112.

fıkıhçılara göre müstefizdir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi meşhur ile müstefiz haber arasında fark olduğunu düşünenler meşhur haberin daha genel olduğunu kabul eder. Ama hadiscilerin bazıları ise müstefizin meşhurdan daha genel veya umûmi olduğunu söylemektedir.¹⁰⁴

Görüldüğü gibi meşhurda olduğu gibi müstefizde de âlimler arasında, birbirinden çok farklı kullanımlar ve anlamlandırmalar mevcuttur. Bu farklılıklar sadece müelliflerin özel kullanımlarından kaynaklanmış olmayıp ıstılahların gelişim süreciyle de ilgilidir. Bu yüzden birbirinden farklı tarifler yapılmıştır. Ancak mütevatirle benzer olan tarafı onun da isnad incelenmesine tabi tutulmaması ve bu yüzden hadis ilmine konu olmamasıdır.¹⁰⁵ Meşhur ve müstefiz hakkında verilmiş bilgilerden anlaşıyor ki, bu iki terimi birbirinden ayıran net çizgiler yoktur. Hadisçilerden Ebu İshak el-İsferâyînî, İbn Hacer el-Askalânî, Sehâvi, Zeynuddin Muhammed Abdurrauf el-Kâhiri, Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdi vs. gibi bir çoğu meşhur ve müstefiz için aynı tarifi vermişlerdir. Diğer grup hadisci ve usûlcülere göre ise meşhur ve müstefiz terimlerinin benzer tarafları olduğu gibi farklı tarafları da var ve onlar bu farklı tarafları izah etmeye çalışmışlardır.

1.7.3. Aziz Meşhur İlişkisi

Hadis usûlcülerine göre meşhur âhâd haberlerin bir kısmı olması hasebiyle aziz haberlerle de ıstılâhî anlamda yakın ilişkisi vardır. Bu sebeble öncelikle hadis usûlünde aziz haberin veya hadisın ne olduğunu ve onun meşhurla ilişkisini yakından tanımaya çalışalım.

Azîz sözlükte “bir adamın aziz ve şerif olması ve bir kimse zelil iken güçlü ve kuvvet sahibi olması” ve “sonradan güçlenmek” anlamlarına gelmektedir.¹⁰⁶ Hadis ıstılahında ise, Aziz, az tarikle rivayet edilen bir hadisın başka yönden rivayet edilmek suretiyle kuvvet kazanması ve aziz olmasıdır.¹⁰⁷ Başka ifade ile, “isnadının râvi sayısı, başından sonuna kadar her nesilde en az iki olan hadis”, “her nesilde daha az veya daha

¹⁰⁴ Nureddin el-Halebi, *Minhâcu'n-Nakd fî Ulumi'l-Hadis*, I, s. 415.

¹⁰⁵ Hüseyin Hansu, *Mütevatir Haber*, s. 135.

¹⁰⁶ Serdar Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1995, s. 566-567.

¹⁰⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Nuzhetu'n-Nazar*, I, s. 50.

fazla olmamak üzere râvi sayısı iki olan hadis” manasında kullanılmaktadır. Bu tür hadislere azîz denilmesinin sebebi, bu çeşidin nadir olmasından veya başlangıçta bir isnadla nakledildiği zannedilirken daha sonra başka bir isnadının da bulunmasıyla kuvvet kazanmasından dolayıdır.¹⁰⁸

Bildiğimiz gibi âhâd haberler üç kısma ayrılmaktadır: Meşhur, aziz ve garib. Meşhurun tarifini ve rivayet sayısını daha önceden dile getirdik. Aziz haberin tanımı hakkında ise İbn Mende (ö. 470/1078) şöyle demektedir: “Bir haber iki veya üç kişiden birlikde rivayet olunduğunda aziz diye isimlendirilir. Bu haberi cemaat rivayet ettiğinde ise meşhur denilmektedir.”¹⁰⁹ Hadis usûlcülerinden bazıları ise bu ıstılâhî şu şekilde tarif etmektedir: Aziz en az iki kişinin rivayet ettiği haberdur.¹¹⁰

Azizle meşhur arasında umûm ve husûs ilişkisi vardır. Aziz haberlerin en az iki râviden rivayet olunması konusunda âlimler arasında görüş farklılığı olmasa da azâmi sınırı konusunda bu sayıyı üçe çıkaranlar vardır. Hafız ibn Hacer de bu görüşü kabul etmiş ve aziz sözünün güçlendirmek kuvvetlendirmek anlamına uygun olarak onun rivayet sayısının üç olduğunu söylemiştir. İbn Hacer bu fikrini Kurani-Kerimdeki *فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ* ayetini¹¹¹ misal göstererek desteklemektedir.¹¹² İbn Hacerden farklı olarak hadis usûlü âlimlerinin çoğuna göre ise azîz her tabakada iki râviden rivayet olunarak meşhur derecesine ulaşmayan haberdur.¹¹³

Aziz ve meşhur arasında ravi sayısı bakımından benzerlik olsa da hadiscilerin çoğuna göre meşhurun her tabakada en az üç, azizin ise iki ravisi olması lazımdır.

¹⁰⁸ Ahmet Yücel, *Hadis Usûlü*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İFAV yayınları, 2012, s. 150.

¹⁰⁹ Zeynuddin el-İrâki, *Şerhu't-tebsira ve't-tezkira=Elfiyetu'l-İrâki*, II, s. 73.

¹¹⁰ Ali b. Sultan el-Kâri, *Şerhu Nuhbeti'l fiker fi mustalâhâti ehli eser*, I, s. 210.

¹¹¹ Yasin suresi 36/14, meali: “Biz onlara iki elçi gönderdik de onları tekzip ettiler, biz de üçüncü bir elçi ile destek (kuvvet ve izzet) verdik”.

¹¹² Muhammed b. İsmâil b. Salâh b. Muhammed el-Haseni el-Kehlâni (Sen'âni) Ebu İbrahim 'İzzuddin, *Tevdîhul Ef'kâr li-Meâni Tenkîhil-Enzâr*, C. II, thk. Ebu Abdurrahman Salâh b. Muhammed b. Uveyde, Dâru'l-Kutubi'l 'İlmiyye, Beyrut, 1417/1997, s. 229.

¹¹³ Ahmed b. Ömer el-Mekki, *El-Muktarib fi Beyâni Mudtarib*, I, s. 20.

1.7.4. Garip Meşhur İlişkisi

Sözlükte “vatanından uzakta yalnız ve tek başına kalan kimse, yabancı, anlaşılması güç, yadırganan söz” anlamına gelen garîb kelimesi terim olarak sened veya metin yönünden tek kalmış, yahut benzeri başka raviler tarafından rivayet edilmemiş hadis demektir.¹¹⁴

Garib hadis âhâd haber çeşitlerinden biridir. Âhâd hadis çeşitlerini hadis usûlünde şöyle ifade edebiliriz. Üzerinde sadece bir kişinin infirad ettiği veya sadece bir kişiden rivayet olunan haber garib, iki veya üç kişinin rivayet ettiği azîz, bir grub veya cemaat tarafından rivayet edilen hadisler ise meşhur diye isimlendirilir.¹¹⁵ Garib haber bazen ferd diye de isimlendirilir. Ferd aynı zamanda nisbî ferd ve mutlak ferd olmakla ikiye ayrılmaktadır. Nisbî ferd isnadlardan birinde her hangi bir konuda ravinin tek kalmasıdır. Bütün konularda ravi tek kalırsa bu mutlak ferd olmaktadır.¹¹⁶

Garib hadis, isnad zincirinde ravisinin teke düştüğü (teferrüd ettiği) tabakaya nisbetle iki kısma ayrılmaktadır. 1. Mutlak garîb. Garâbetin senedin aslında yani sahâbi râvide meydana geldiği hadistir. 2. Nisbî garîb. Garâbetin senedin aslında değil devamında meydana geldiği hadistir. Nisbî diye isimlendirilmesi, teferrüdün belirli bir şahsa nisbetle meydana gelmesi dolayısıyladır. Nisbet edildiği durumlara göre birçok türü bulunan teferrüdü dört grupta toplamak mümkündür,

1. Yalnız bir sikanın teferrüdü. “Bu hadisi sika raviden başka hiç kimse rivayet etmemiştir” gibi ifadelerle anlatılmak istenen budur.
2. Belli bir ravinin belli bir raviden teferrüdü. “Bu hadisin rivayetinde falan râvi falan râviden teferrüd etmiştir” derken bu duruma işaret edilir.
3. Bir şehir veya bölge halkının belli bir raviden teferrüdü. “Bu hadisin rivayetinde Mekkeliler teferrüd etmiştir” gibi rivayetler.

¹¹⁴ Salahattin Polat, “Garib”, *DİA*, C. XIII, 1996, s. 375.

¹¹⁵ Zeynuddin el-Îrâki, *Şerhu't-tebsira ve't-tezkira=Elfiyetu'l-Îrâki*, C. II, s. 73.

¹¹⁶ Abdulhakk b. Seyfuddin b. S'adullaah el-Buhari ed-Dihlevi el-Hanefi, *Mukaddime fi usûlil-hadis*, C. I, thk. Selman Hüseyini en-Nedvi, Dâru'l-Beşâirul-İslamiyye, Beyrut, 1406/1986, s. 74.

4. Bir şehir veya bölge halkının başka bir şehir veya bölge halkından teferrüdü. Bu husus, “Hadisin rivayetinde Basralılar Medineliler’den teferrüd etmiştir” gibi sözlerle belirtilir.¹¹⁷

Garib hadisler sıhhati açısından sahih ve gayri sahih olmakla ikiye ayrılmaktalar ve gayri sahih olan garib hadisler daha çoğunluğu teşkil etmektedir. Bundan başka garib hadisler metin ve isnad yönünden garib veya yalnız isnad yönünden garib, yahutta yalnız metin yönünden garib olmak üzere kısımlara ayrılmaktadır.¹¹⁸

Hadis usûlü açısından meşhur da garib gibi âhad haberin bir türü olduğuna göre onların birbirine benzer ve farklı tarafları vardır. Birinci veya ikinci tabakada bir ravi tarafından rivayet edilen garib hadis, daha sonraki tabakalarda rivayet sayısının artması ile meşhur hale gelebilir. Buna hz. Ömer tarafından rivayet olunan “inneme’l-‘amâlu bi’n-niyât” ameller niyetlere göredir, hadisini misal gösterebiliriz. Zira bu hadisi Hz. Peygamberden yalnız Ömer b. Hattab rivayet etmiştir. Ömer’den (r.a) yalnız Alkame b. Vakkas, Alkame’den yalnız Muhammed b. İbrahim et-Teymi, ondan da yalnız Yahya b. Said almıştır. Yahya’ya kadar metin garib olarak rivayet edildiği halde, Yahya’dan rivayet edenlerin çokluğu dolayısıyla başlangıçtan garib olarak gelen bu hadis meşhur olmuştur.¹¹⁹

Hadis usûlcüleri eserlerinde garib haberin meşhurun zıddı olduğunu söylemiş bundan başka meşhur hakkında olumlu görüşleri olduğu halde garib hakkında olumsuz düşünmüşler, hatta bazı hadis âlimleri garib haberleri zemmetmişlerdir. Abdullah b. Mübarek (ö. 181/797) şöyle demiştir: İlim burdan ve burdan gelen şeylerdir, yani meşhur olanlardır.¹²⁰ Sika ravilerin rivayetleri olsa bile garib hiç bir zaman hüccet olamaz. Nitekim İbrahim en-Nehâi (ö. 96/714) şöyle demektedir: Garib hadisleri sevmiyorlardı. Yezid b. Ebu Habib (ö. 128/745) ise bu konuda şöyle demiştir: “Bir hadisi işittiğinde eğer

¹¹⁷ Salahattin Polat, Garib, *DİA*, C. XIII, 1996, s. 375.

¹¹⁸ Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 114.

¹¹⁹ Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 115.

¹²⁰ Zeynuddin Abdurrahman b. Ahmed b. Receb b. el- Hasan es-Selâmi el-Bağdadi sonra Dimeşki el-Hanbeli (ö. 795/1393), *Şerhu ‘İlelit-Tirmizi*, C. II, thk. Hemam Abdurrahim Saîd, Mektebetu’l-Menar, Ezzerka, Ürdün, 1407/1987, s. 621.

onu biliyorsan delaleti araştırdığın gibi araştır, aksi takdirde onu terk et.¹²¹ İmam Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) “bu garib hadisleri yazmayınız , çünkü onlar menakirdir ve çoğu zayıf ravilerden gelmedir” demiş; Malik b. Enes (ö. 179/795) de “ilmin şerlisi garib, hayırlısının da halk tarafından rivayet edilen zahir” olduğunu söylemiştir. Abdurrezak es-Senâni (ö. 211/826) “biz garib hadisin hayırlı olduğunu zannederdik, halbuki o şer imiş” derken Beyhaki (ö. 458/1066) Zühri’nin (ö. 124/742) şöyle dediğini rivayet etmektedir: “İlim bilinmeyen şeyler değildir, ilim bilinen ve dillerin üstünde ittifak ettiği haberlerdir.”¹²²

Misallerden de anlaşıldığı gibi hadis imamları garibi meşhurun zıddı gibi görmüş, bu hadislerde çok hata olması dolayısıyla garib hadisin terk edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

1.8. MEŞHUR’UN SIHHATİ

Hadis literatüründe meşhur hadislerin ıstılâhî olarak meşhur olanlar ve insanlar arasında şöhet bulmuş gayri ıstılâhî meşhurlar olmak üzere iki anlamda kullanıldığı daha önce ifade edilmiştir. Sıhhati açısından gayri ıstılâhî yani insanlar arasında şöhet bulmuş meşhurlar mütevatir, sahih, hasen, zayıf ve mevzu olabilirler. Zira sıhhati açısından tevatüre ulaşmış isnadı olan veya hiç bir sahih isnadı olmayan mevzu hadisler de genelde insanlar arasında meşhur olabilir.

Istılâhî meşhurların ise ravi sayının çokluğuna göre ilk bakışta sahih olduğu zann edilmektedir. Lakin muhaddisler, isnadların sahihliyini, ravilerin güvenilirliğini araştırmadan sadece isnaddaki ravilerin sayısının çokluğuna göre onun sahihliğine karar vermemişlerdir.. Meşhur hadis kabul ve redd bakımından üç kısma ayrılmaktadır: sahîh, hasen ve zayıf.¹²³ Genel olarak ise sıhhati açısından meşhur hadisleri beş kısma ayırabiliriz: mütevatir, sahîh, hasen, zayıf ve mevzu.

¹²¹Tâhir b. Salih es-Semuni, *Tevcihun-Nazar ilâ Usûlü’l Eser*, I, s. 371.

¹²² Muhammed b. Muhammed b. Suveylm ebu Şuhbe, *el-Vasit fi Ulumil Mustalahil Hadis*, Dâru’l Fikeril Arabiyye, C. I, s. 203.

¹²³ Nureddin el-Halebi, *Minhâcu’n-Nakd fi Ulumi’l-Hadis*, I, s. 408.

Bu kısımların her biri hakkında bilgi verilmeye ve hadislerden uygun misaller getirilmeye çalışılacaktır. Mütevatir hakkında daha önceden bilgi verildiği için burada sadece meşhur olan mütevatir hadislerden bir misal vermekle yetinilecektir. Mütevatir olan meşhur hakkında gösterilen hadis :

من كذب علي متعمداً فليتبوأ مقعده من النار

“Kim benim adıma kasten yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın”¹²⁴ hadisidir. Bu hadis içlerine aşereyi mübeşşerenin de dahil olduğu 60 tan fazla sahâbi tarafından rivayet edilmiş ve daha sonra 200 kişi tarafından rivayet edildiği söylenmektedir. Bazı hafızlar dedi ki, aralarında aşereyi mübeşşere’nin de bulunduğu 60 kişi tarafından rivayet edilen başka bir hadis bilinmemektedir.¹²⁵

Bekir Kuzudişli bu hadis konusunda bir makale yazarak hadisin farklı lafızlarla olan rivayetlerini de ortaya koymuştur. Bundan başka o, muhaddislerin hadis hakkındaki görüşlerini zikrederek sonunda hadisin meşhur şeklinin lafzi ve manen mütevatir olduğunu diğer şekillerinin ise bazılarının münker bazılarının tevatüre ulaşamadığını söylemektedir. Kuzudişli makalesinde İbn Hacer’in bu hadisle ilgili görüşünü de zikretmektedir. İbn Hacer söz konusu hadisin rivayetlerini sıhhat durumuna göre incelemiş ve otuz üç sahabiden gelenleri “sahih” veya “hasen” sayarken geri kalan yaklaşık elli rivayetin “zayıf”, yirmi rivayetin ise “sakıt” olduğu kanaatine ulaşmıştır.¹²⁶

Bundan sonraki sahîh, hasen, zayıf ve mevzu meşhur hadislerin ne olduğu izah edilmeye ve misallerle göstermeye çalışılacaktır.

1.8.1. Sahih Meşhur

Makbul hadis çeşitlerinin başında yer alan sahih, adalet ve zabt şartlarını taşıyan ravilerin muttasıl isnadla rivayet ettikleri şâz ve muallel olmayan hadislere verilmiş olan

¹²⁴ Buhari, “Kitabu’l-‘ilm”, 39; Müslim, “Mükaddime”, 2.

¹²⁵ Ebu Abdullah Muhammed b. İbrahim b. S’adullah b. Cemâatil Kinâni el-Hamevi eş-Şâfi Bedreddin(ö. 733/1333), *El-Munhelu’r-Ravi fi Muhtasari Ulumil-Hadis-in-Nebevi*, C. I, thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramadan, Dâru’l-fikr, Dimeşk, 1406, s. 55.

¹²⁶ İbn Hacer, *Fethü’l-Bâri*, I, s. 203.

bir isimdir.¹²⁷ Genel olarak hadis usûlcülerine göre bir hadisin sahih olması için esas olan beş şartı kendisinde cem etmesi lazımdır.

Hadis usûlü âlimlerinden bazıları ıstılâhî meşhur hadisi tarif ederken onun sahih hadis olması şartını da koymuşlardır. Ebu Davud es-Sicistânî (ö. 275/888) meşhur hadisin sahih, muttasıl hadis gibi olduğu ve hüccet olarak kabul edildiğini ifade etmiştir.¹²⁸ Aynı zamanda sahih olmayan meşhur hadisler de vardır. Ama ravi sayısındaki çokluğu açısından sahih meşhurların daha fazla olduğu tahmin edilmektedir.

Şimdi ise sahih meşhur hadislerden bir kaç misal göstererek onlardan bazılarının isnad şemasını gösterlim:

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ، وَإِنَّمَا لِأَمْرِي مَا نَوَيْتُ، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، فَهَاجَرَتْهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَتَرَوَّجُهَا، فَهَاجَرَتْهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ

“Ameller niyete göredir. Herkes sadece niyetinin karşılığını alır. Kim Allah ve Resulü için hicret ederse, hicreti Allah ve Resulü’nedir. Kim de erişeceği bir dünyalık veya evleneceği bir kadından dolayı hicret ederse, onun hicreti de hicretine sebep olan şeydir.”¹²⁹

Bu hadis sahabe tabakasında sadece Ömer b. Hattab’tan (r.a) rivayet edildiğine göre hadisin meşhur değil, garip olması lazımdır. Lakin muhaddisler tarafından meşhura en çok örnek gösterilen hadis de budur. Muhaddislerin çoğu tarafından kabul olunmuş tarife göre meşhurun ravi sayısı her tabakada üçten fazla olmalıdır. Meşhurun ıstılâh anlamı başlığında ifade edildiği gibi muhaddislerden el-Cezâirî meşhuru tarif ederken onun sahabe tabakasındaki ravilerinin sayının üçten az olabileceğini de söylemiştir. Sözü edilen hadis sahabe tabakasından bir ravi tarafından rivayet edilse de daha sonraki tabakalarda çok sayıda ravi tarafından rivayet edilerek meşhur olmuştur. Diğer taraftan biz bu hadisi mutlak değil, nisbî meşhur olarak da değerlendirebiliriz. Çünkü, nîsbi meşhurlar ravi sayısı herhangi bir tabakada üçten az olan meşhurdur.

¹²⁷ İbn Salah, *Mukaddime*, I, s. 12.

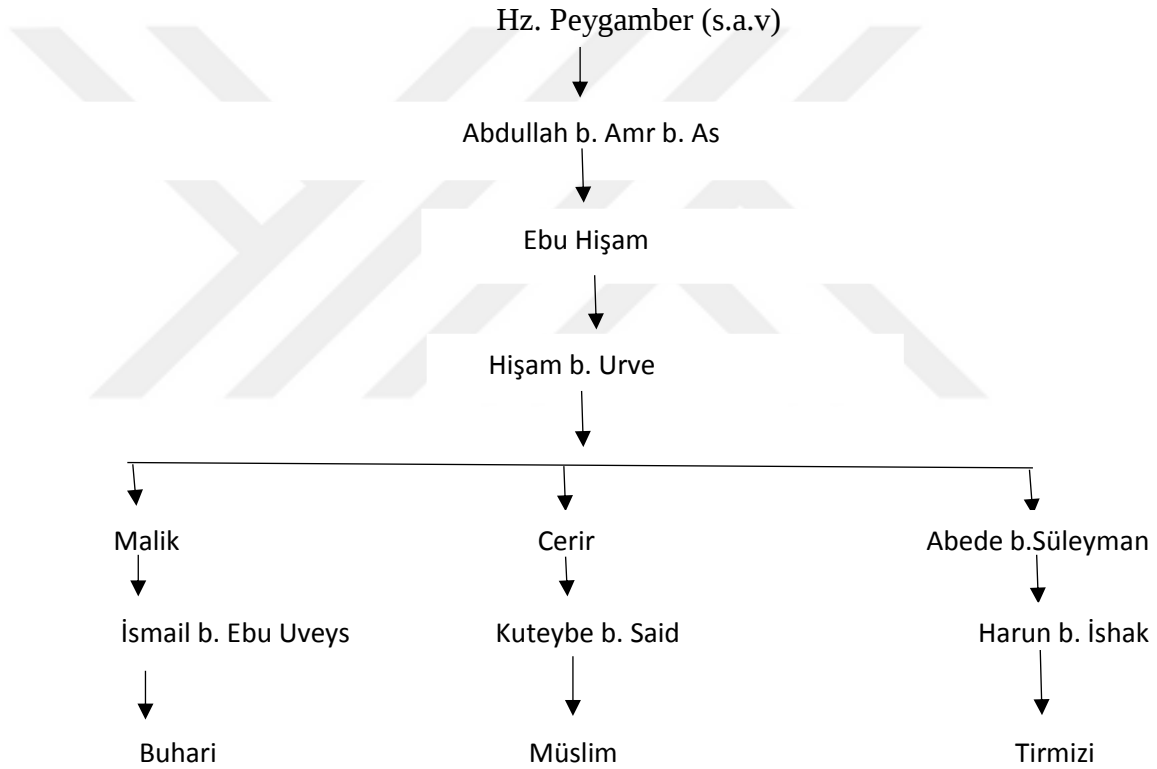
¹²⁸ Ebu Dâvud, *Risâletu Ebi Davud ilâ Ehli Mekke*, I, s. 29.

¹²⁹ Buhari, “İman”, 23; Müslim, “İmare”, 45.

إن الله لا يقبض العلم انتزاعاً ينتزعه من العباد، ولكن يقبض العلم بقبض العلماء، حتى إذا لم يبق عالماً اتخذ الناس رؤوساً جهالاً، فسئلوا فأفتوا بغير علم، فضلوا وأضلوا

“Allah Teala ilmi kullarından zorla çekip almaz. Ancak ilmi, âlimleri almak suretiyle ortadan kaldırır. Allah hiç bir âlim bırakmayınca da, insanlar bir takım cahil kişileri önder edinirler ve onlara sorular sorarlar, onlar da ilimsiz fetva verirler. Bu yüzden de hem kendileri saparlar hem de başkalarını saptırırlar.”¹³⁰

Hadisin isnad şeması:

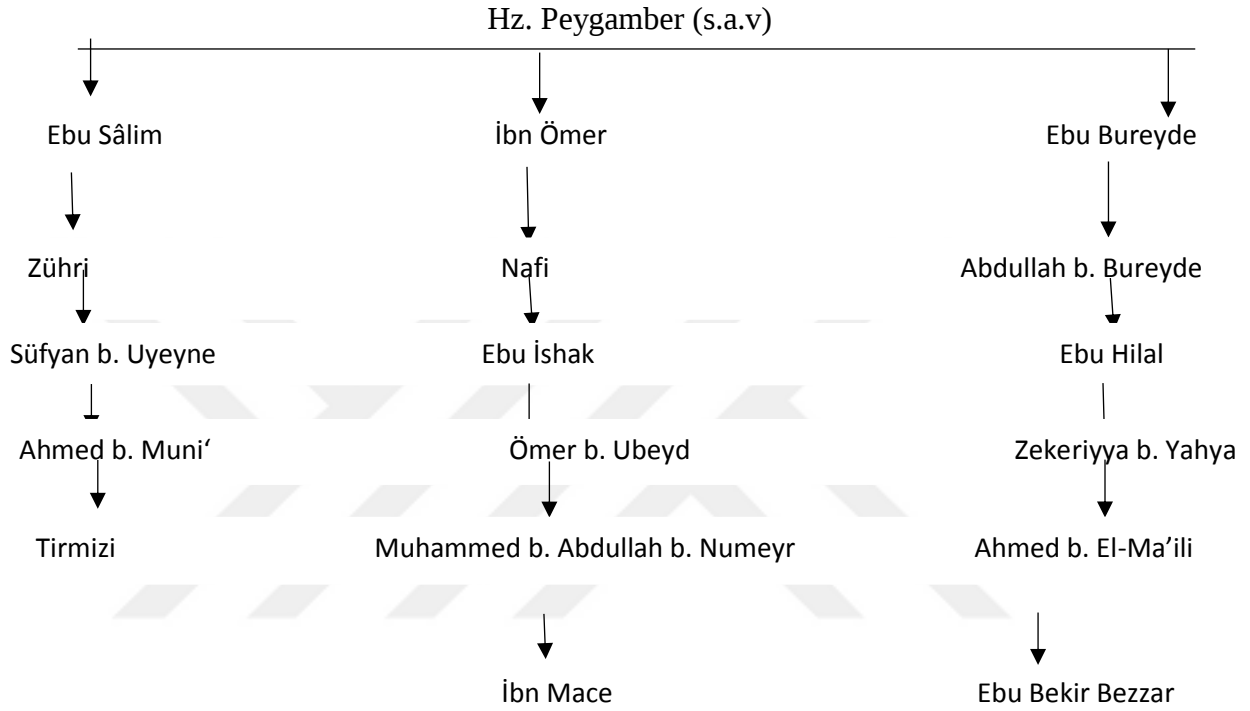
Sahih hadis kaynaklarında geçen bu hadisin ilk üç tabakasında garip olarak rivayet edildiği görülmektedir. Lakin bu hadis muhaddisler tarafından sahih meşhura misal gösterilmiştir. Usûl kitaplarında hep sahih-meşhur için örnek verilen bu hadisin isnad durumu yine hadis usûlcüleri tarafından verilmiş tanıma uymamaktadır. Bir kaç tabakada sadece bir ravi tarafından rivayet edildiği için bu hadisin mutlak değil, daha sonradan şöhret bulmuş nisbî meşhur hadis olduğunu söyleyebiliriz.

¹³⁰ Buhari, “İlim”, 34; Müslim, “İlim”, 5.

مَنْ أَتَى الْجُمُعَةَ فَلْيَغْتَسِلْ

“Cumaya gelen gusletsin”¹³¹ hadisini meşhur sahihlere örnek gösterebiliriz.¹³²

Hadisin isnadı şu şekildedir:

Muhaddisler tarafından sahih kabul edilen bu hadisin şemasından da görüldüğü gibi her tabakada en az üç farklı ravi tarafından rivayet olunduğu için aynı zamanda meşhur hadise de örnek gösterilmektedir.

كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ

“Her iyilik sadakadır.”¹³³

تَقْتُلُ عَمَارًا الْفَنَاءَ الْبَاغِيَةَ

“Ammarı isyankar, bâği bir grup öldürecektir.”¹³⁴

¹³¹ Tirmizi, *Sünen*, Cuma, 3; İbn Mace, *Sünen*, İkâmetü's-Salet, 80.

¹³² Abdurrahman b. Ebi Bekir Celâleddin es-Süyûti(ö. 911/1505), *Tedribur-Ravi fi Şerhi Takrîbi'n-Nevevi*, C. II, Ebu'l Kuteybe Muhammed el-Feryâbi, Dâr'un Tayyibe, s. 622.

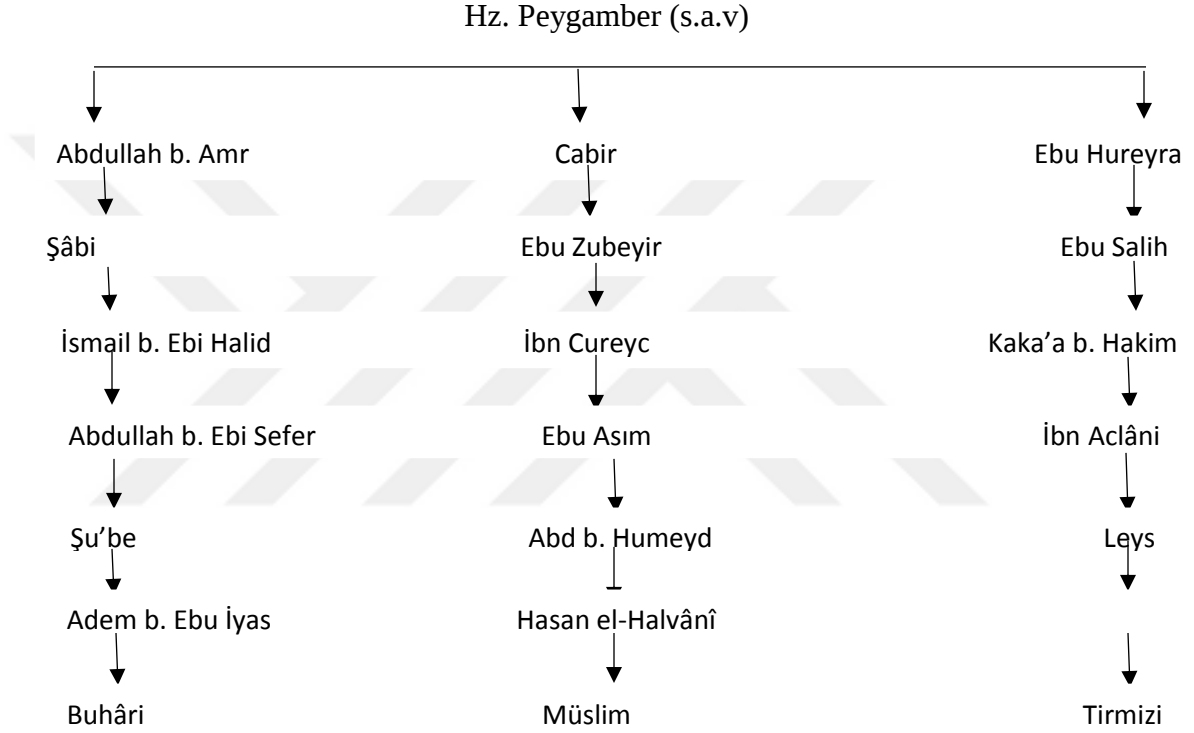
¹³³ Buhari, “Edeb”, 33; Müslim, “Zekat”, 52.

¹³⁴ Müslim, “Fiten”, 18; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. XXXVI, s. 198.

المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده

“Müslüman, diğer müslümanların elinden ve dilinden zarar görmediği kimsedir.”¹³⁵

Bu hadis çok bilinen ve kullanılan rivayet olması hasebiyle isnad şemasını örnek olarak vermekte yarar vardır:

Şemadan da görüldüğü gibi hadis her tabakada en az üç kişi tarafından rivayet edilmiş ve meşhur olmuştur.

لَا تَقَاطَعُوا، وَلَا تَذَابِرُوا، وَلَا تَبَاغَضُوا، وَلَا تَحَاسَدُوا، وَكُونُوا إِخْوَانًا كَمَا أَمَرَكُمُ اللَّهُ

“Birbirinize sırt çevirmeyiniz. Birbirinize kin tutmayınız. Birbirinizi kıskanmayınız. Birbirinizle dostluğunuzu kesmeyiniz. Ey Allah’ın kulları Allah’ın size emrettiği gibi kardeş olunuz.”¹³⁶

¹³⁵ Buhari, “İman”, 3; Müslim, “İman”, 14.

¹³⁶ Müslim, “Birr ve Sıla”, 9; Tirmizi, “Birr ve Sıla”, 24.

Burada yer verilen hadislerin her biri meşhur sahih hadislerle birer örnektir. Bundan başka zekât, hacc ve mi'rac hadisleri de meşhur sahih hadislerle misal olarak gösterilebilir.¹³⁷

1.8.2. Hasen Meşhur

Meşhur hadislerin bir kısmı da sıhhati açısından hasen olarak değerlendirilmektedir. Hasen aynı zamanda da meşhur olan hadisler hasen meşhur olarak isimlendirilir. Bu sebeple önce hasen hadisin ne anlama geldiğini hatırlayarak ve hasen meşhur hadisleri misallerle göstermeye çalışmak yerinde olur.

Hasen sözlükte “güzel olmak” anlamına gelen hüsn kökünden türemiş bir isim olup “iyi, güzel” demektir. Terim olarak genel kabule göre, sahih hadisin şartlarını taşımakla beraber ravisinin zabtı sahih hadisin ravisine nispetle daha az olan hadis anlamında kullanılmaktadır. Buna göre hasen, sahih hadisle zayıf hadis arasında, ancak sahihe daha yakın konumda bulunmaktadır.¹³⁸

Hasen ilk defa Ebu İsa et-Tirmizi (ö. 279/892) tarafından bir ıstılah olarak tarif edilmiştir. O hasen hadisi şu şekilde tarif etmektedir: İsnadında kizb ile müttehem bir ravisi bulunmadan şâz olmaksızın çeşitli yönlerden rivayet edilen her hadise hasen denir.¹³⁹ Tirmizi'den sonra ise el-Hattâbi (ö. 388/998) hadisleri sahih, hasen ve zayıf olmak üzere üçe taksim etmiş, ondan sonra bu üçlü taksim hadisciler arasında şöhret kazanmıştır. Aynı zamanda el-Hattabi bunların her birinin tariflerini vermiş ve hasen hakkında şöyle demiştir: “Hasen, mahreci bilinen, ricali şöhret kazanan, hadislerin ekseriyetini teşkil eden, ekseri ulema tarafından kabul edilen ve ekseri fukaha tarafından da kullanılan bir hadis çeşididir.”¹⁴⁰

Meşhur hadis usûlcüsü İbnu's-Salah (ö. 643/1245) ise el-Hattabi ve Tirmizi'nin hasen hakkında verdiği tarifleri göz önünde bulundurarak hasen hadisi iki kısma ayırmıştır. Birincisi, isnadında mestur (gizli) ravisi bulunan ehliyeti tam belirlenmemiş

¹³⁷ Tâhir b. Saleh es-Semuni, *Tevcihun-Nazar ilâ Usûli'l Eser*, I, s. 426.

¹³⁸ Mücteba Uğur, “Hasen”, *DİA*, C. XVI, 1997, s. 374-375.

¹³⁹ Tirmizi, *Sünen*, C. V, s. 758.

¹⁴⁰ Ebu Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrahim ibnul-Hattab el-Busti (388/998), *Me'âlimu's-Sünen (Mukaddime)*, s. 6.

hadistir. Lakin onun ravileri rivayetlerinde fazla hata yapan ve yalanla ittiham olunmamış ve herhangi bir fıkı almeti de olmayan kişilerdir. Aynı zamanda hadis metinleri başka ve benzer hadislerin rivayet olunması ile maruf olur ve böylece hadis şâz ve münker olmaktan çıkar. Tirmizi'nin tarifi bu kısma aittir.

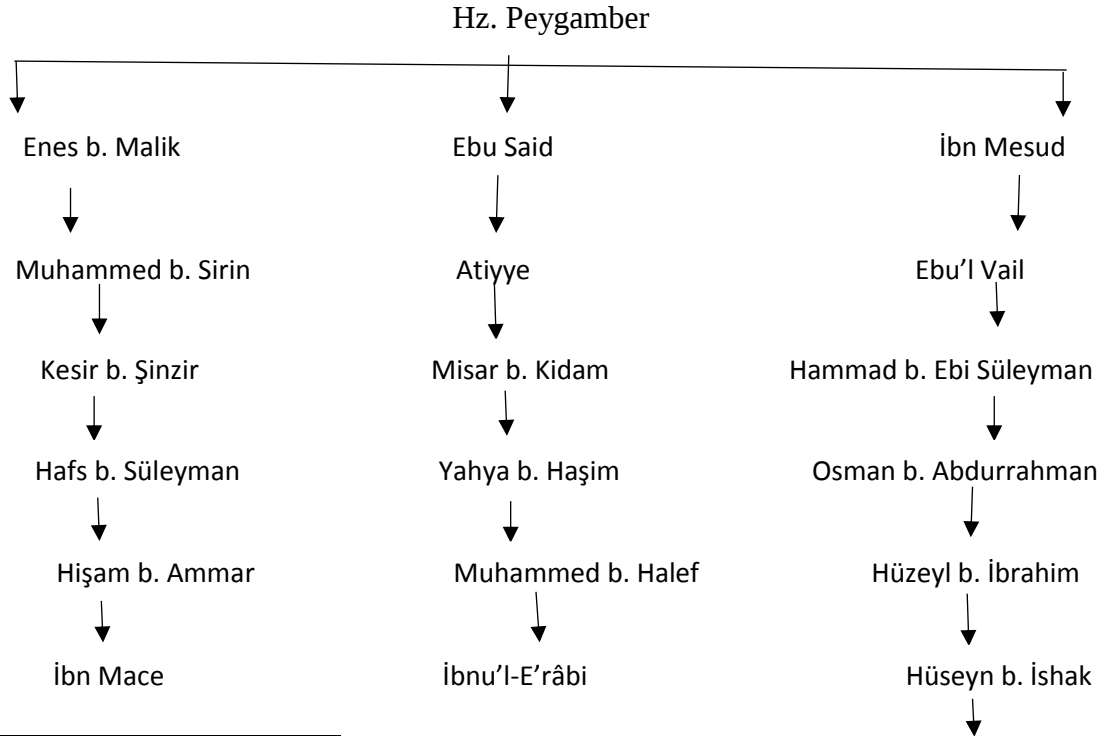
Hasenin ikinci kısmına gelince, râvileri sıdk (doğruluk) ve emanet (güven) ile meşhur olmakla beraber, hıfz ve itkan yönünden daha aşağı derecede olmaları sebebiyle sahîh hadis ravileri derecesine ulaşamayan fakat rivayetinde tek kaldığı için hadisi münker olan kimselerin derecesinden de üstün olan hadislerdir. Bu hadisler aynı zamanda şâz, münker ve muallal olmaktan da uzaktırlar. Bu kısım da el-Hattâbi'nin tarifinde söz konusu edilen hasen çeşididir.¹⁴¹

Hasen aynı zamanda meşhur olan hadislerle bir kaç misal gösterelim.

طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ

“İlim öğrenmek her bir Müslümana farzdır.”¹⁴²

Hadisin isnad şeması farklı kaynaklarda şu şekildedir:

¹⁴¹ İbnu's-Salah, *Mukaddime*, I, s. 31.

¹⁴² İbn Mace, “Fadlu'l-ulema”, 17.

Muhammed b. Yahya

Taberâni

Hadisin isnadlarından da görüldüğü gibi hadis her tabakada en az üç kişi tarafından rivayet edilmiş dolayısıyla, ıstılâhi meşhur şartını taşımaktadır. Süyûti'nin hadis hakkındaki görüşleri şu şekildedir: Bu hadis ilk tabakada Ebu Said el-Hudri, İbn Abbas ve Enes ve Ebu Hüreyre tarikleri ile farklı yollarla rivayet edilmiştir. İsnadında zayıf raviler bulunduğu için Nevevi bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Onun öğrencisi olan Cemâlüddin el-Mizzi (ö. 742/1341) ise bu hadisi hasen derecesine çıkaran tariklerinin bulunduğunu söylemiştir.¹⁴³

من سئل عن علم فكتمه ألجمه الله بلجام من نار يوم القيامة

“Bir kimseye ilimden bir şey sorulduğunda o kimse ilimini gizlerse, kıyamet günü Allah ona ateşten bir gem vurur.”¹⁴⁴ Tirmizi tarafından hasen olduğu söylenen bu hadis Süyûti tarafından da meşhura örnek gösterilmiştir.¹⁴⁵

الْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ إِلَّا فِي خَمْسٍ , إِطْعَامُ الطَّعَامِ إِذَا حَضَرَ الضَّيْفُ وَتَجْوِيزُ الْمَيِّتِ إِذَا مَاتَ , وَتَرْوِيجُ الْبَكْرِ إِذَا أَدْرَكَتْ , وَقَضَاءُ الدَّيْنِ إِذَا وَجَبَ , وَالتَّوْبَةُ مِنَ الذَّنْبِ إِذَا أُنْذِنَ

“Şu beş durum dışında acele etmek şeytandır:

1. Misafir geldiğinde yemek yedirmek
2. Ölüyü kefenleyip defnetmek (cenaze hizmetlerini yapmak)
3. Vakti geldiğinde bekârı evlendirmek
4. Borçlandığında borcunu ödemek
5. Günah işlediğinde o günahı hemen tövbe etmek.¹⁴⁶

¹⁴³ Süyûti, *Tedribu'r-Ravi*, s. 623.

¹⁴⁴ İbn Mace, “Mukaddime” 24; Ebu Davud, “İlim”, 17; Tirmizi, “İlim”, 3.

¹⁴⁵ Süyûti, *Tedribur-Ravi*, II, s. 622-623.

¹⁴⁶ Ebu Na'im Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Musa b. Mehran el-İsfahâni (ö. 430/1039), *Hilyetu'l Evliya ve Tabakâtul Esfiya*, C. VIII, Es-Seâde, Mısır, 1394/1974, s. 78.

Tirmizi bu hadisin “acele şeytandandır” kısmının hasen olduğunu söylemiştir.¹⁴⁷

لا ضرر ولا ضرار “zarar vermek ve zarara zararlar karşılık vermek yoktur.”¹⁴⁸ Bu hadisin de hasen veya sahih derecesine yükselecek kadar tarikleri vardır. Nevevi “erbein”inde bunu hasen hadis olarak belirlemiştir.¹⁴⁹

1.8.3. Zayıf Meşhur

Sahih ve hasen hadis için gerekli özelliklerden en az birini taşımayan, dolayısıyla hasen mertebesine ulaşamayan rivayetlere zayıf denir. Hadislerde zayıflığın en önemli sebeplerinden biri isnaddaki inkıttadır. Bu tür hadisler mürsel, munkatı, mu’dal, müdelles, ve muallal kısımlarına ayrılır. İnkıta dışındaki sebeplerle zayıf duruma düşen hadisler ise muzaaf, muztarib, maktûb, şâz, münker ve metruk/matruh hadislerdir.¹⁵⁰

Hadis usûlünde ıstılâhî meşhur hadislerin sihhati açısından önceleri sahih ve zayıf kısımlara ayrıldığını biliyoruz.¹⁵¹ Şimdi ise zayıf meşhur hadisler misallerle gösterilmeye çalışılacaktır.

الأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ

“Kulaklar baştandır”¹⁵² bu hadisi Hakim zayıf meşhura misal göstermiştir.

لَا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ

“Camiye komşu olanın namazı yalnız camide kabul olur.”¹⁵³ Bu meşhur hadistir ve hadis hafızları bu hadisin zayıf olduğunu söylemişlerdir.¹⁵⁴

اِخْتِلَافُ أُمَّتِي رَحْمَةٌ

¹⁴⁷Ebu'l-Hafs Mahmud b. Ahmed b. Mahmud Tahan en-Ne'imi, *Teysîru Mustalahil Hadis*, C. I, Mektebetu'l Me'ârif li'n-Neşr vet-Tevzi', 1425/2004, s. 32.

¹⁴⁸İbn Mace, “Ahkam” 17; Malik b. Enes, “Akdıye”, 31.

¹⁴⁹Nureddin el-Halebi, *Minhâcu'n-Nakd fi Ulumi'l-Hadis*, I, s. 408.

¹⁵⁰Mehmet Emin Özafşar-Mahmut Demir, “Zayıf”, *DİA*, 2013, C. XXXIV, s. 157-160.

¹⁵¹Amr b. Ali b. Amr el-Kazvini Ebu Hafs Siracuddin (ö. 750/1349), *Muşeyhatu'l-Kazvîni*, C. I, thk. Amir Hasan Sabri, Dâru'l- Beşâ'irul-İslamiyye, 1426/2005, s. 105.

¹⁵²Ebu Davud, “Taharet”, 48; Tirmizi, “Teharet”, 28.

¹⁵³Abdurrezzak, “Salat”, 82; Hakim, “Taharet”, 32.

¹⁵⁴Süyûtî, *Tedribur-Ravi*, C. II, s. 624.

“Ümmetimin ihtilafı rahmettir.”¹⁵⁵

نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ

“Müminin niyeti amelinden daha hayırlıdır”¹⁵⁶

جُبِلَتْ الْقُلُوبُ عَلَى حُبِّ مَنْ أَحْسَنَ إِلَيْهَا وَبُغْضِ مَنْ أَسَاءَ إِلَيْهَا

“Kalbler kendisine iyilik yapanı sevecek, kötülük yapana ise buğzedecek şekilde yaratılmıştır.”¹⁵⁷

أَمَرْنَا أَنْ نُكَلِّمَ النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ

“İnsanlarla akılları nisbetinde konuşmakla emrolunduk.” Gösterdiğimiz bu hadislerin hepsi zayıf aynı zamanda gayri-ıstılâhî meşhur hadislerdir.¹⁵⁸

اطلبوا العلم ولو بالصين

“İlim Çin’de de olsa arkasınca gidin”¹⁵⁹ Enes (r.a) ve Ebu Hüreyre’den (r.a) bir kaç tarikle rivayet edilmiş bu hadisin isnad tarikleri şiddetle cerh edilmiştir. Zayıf meşhur hadistir.

المجالس بالأمانة، إلا ثلاثة مجالس: مجلس يسفك فيه دم حرام، ومجلس يستحل فيه فرج حرام، ومجلس يستحل فيه مال من غير حق

“Meclislerde dürüstlük vardır üç meclis hariç: haram olan kanın akıtıldığı meclis; zina edilen meclis; haksız yere alınmış malın helal edildiği meclis.”¹⁶⁰ Âlimler bu meşhur hadisin zayıf olduğunu söylemişlerdir.¹⁶¹

¹⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. XXX, s. 391.

¹⁵⁶ Taberani, *Mu‘cemu’l Kebir*, C. VI, s. 185; Beyhaki, *Süneni Sağır*, Mükaddime, s. 8.

¹⁵⁷ Ebu Şeyh el-İsfahani, *Kitâbu’l Emsal*, C. I, s. 195; Beyhaki, *Şuabu’l İman*, C. II, s. 38.

¹⁵⁸ Celâleddin es-Süyûtî, *Tedribur-Ravi fi Şerhi Takrîbi’n-Nevevi*, II, s. 624.

¹⁵⁹ Bezzar, *Müsned*, C. I, s. 164; Beyhaki, *Medhal ile’s-sünen*, C. I, s. 241.

¹⁶⁰ Ebu Davud, “Edeb”, 37; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. XXIII, s. 45.

¹⁶¹ Nureddin el-Halebi, *Minhâcu’n-Nakd fi Ulumi’l-Hadis*, I, s. 412.

1.8.4. Mevzu Meşhur

Şöhret nisbi bir şey olduğundan meşhur hadislerin sıhhati açısından aralarında büyük ölçüde farklılıklar olabilir. Bu sebeple meşhur hadislerin sıhhati bakımından bir çok çeşitleri vardır. Gayri ıstılâhi meşhur hadisler mütevâtir, sahîh, hasen, zayıf olduğu gibi bazen de hiç bir aslı olmayan yani mevzu hadisler de meşhur olabilir. Diğer meşhur hadislere nisbetle mevzu meşhurların sayısı daha çoktur.¹⁶² Genel olarak söyleyebiliriz ki, mevzu meşhur hadislerin çoğu ıstılâhi değil gayri-ıstılâhi meşhurlardır. Çünkü, herhangi bir mevzu hadisin her tabakada en az üç ravisinin bulunması neredeyse imkansızdır. Mevzu hadisler sadece belirli gruplar arasında yaygınlaşıp şöhret bularak gayri-ıstılâhî meşhurlar olabilirler. Mevzu meşhurların daha iyi anlaşılması için önce mevzu veya uydurma hadislerin ne olduğunu yakından tanımak yerinde olur.

Sözlükte “bir şeyi yere bırakmak, koymak, yukarıdan aşağı atmak” anlamındaki vaz’ masdarı “vaz’ul şey alâ şey” şeklinde kullanıldığında “arada hiçbir açıklık bırakmadan bir şeyi diğerine bitiştirip yapıştırmak” manasına gelmektedir. Muhtemelen kelimenin bu anlamından hareketle “el-hadîsü’l-mevzu tamlaması, “Hz. Peygamber’e ait olmayan sözlerin onun ağzından uydurulması” mânasında mecazi olarak kullanılmıştır. Bir söz hakkında doğrudan mevzû denildiği zaman onun Resûl-i Ekrem’e isnad edilerek uydurulduğu anlaşılmakta, bir sahâbiye veya bir başkasına isnaden uydurulan sözlerin ise, “bu falan adına uydurulmuştur” ifadesiyle söylenmesi gerekmektedir.¹⁶³

Mevzu hadisin tarifini sebepleri ile beraber kısaca şu şekilde yapmak mümkündür: Başta İslam dinine kastedenler olmak üzere, mensup oldukları siyasi fırka ve hizipleri, fıkhi mezhepleri, kabilelerini, dillerini, beldelerini, peşinden gittikleri imamlarını methetmek, halife ve emirlerin nezdinde yüksek mertebeler kazanmak, câmi ve mescitlerde vazettikleri cemaatin teveccühüne nâil olmak, halkın dini emir ve nehiylere karşı rağbetini artırmak maksadıyla din düşmanlarının, yalancıların ve cahillerin uydurdukları, sonra bu uydurulan şeylere derecelerini yükseltmek için tanınmış hadis

¹⁶² İbn Kesir, *İhtisâru’l ulûmil hadis*, I, s. 165.

¹⁶³ M. Yaşar Kandemir, “Mevzu”, *DİA*, C. XXIX, 2004, s. 493.

râvilerinden oluşturdıkları isnadlar ekleyerek hadismişi gibi Hz. Peygamber'e iftira ile isnad ettikleri yalan sözlere mevzu' denir.¹⁶⁴

Hz. Peygamber kendisi adına hadis uydurmanın ne kadar tehlikeli bir iş olduğunu hadislerle haber vermiştir. Şöyleki bir mütevatir hadiste “Kim benim adıma kasten yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın”¹⁶⁵ diyerek insanları uyarmıştır. Başka bir hadiste “Kim, yalan olduğu bilinen bir sözü benim hadisim olarak naklederse o da yalancıların birisidir”¹⁶⁶ söyleyerek uydurma haberlerin hadis gibi nakledilmesini de yasaklamıştır. Bu uyarılara rağmen Resulullah'tan (s.a.v) sonraki dönemlerde bazı fitneci insanlar ve gruplar hadis uydurma faaliyetlerine başlamışlardır. Hadis uydurma faaliyetlerinin çeşitli sebepleri vardır. Konuyla ilgili olmadığı için bu sebeplere yer vermeden mevzu meşhur ilişkisine temas etmek yerinde olur.

Dillerde şöret bulmuş gayri ıstılâhî meşhur hadisleri toplayan kitaplar yazılmış ve bunların da çoğu mevzu hadisleri kapsamaktadır. Gayri-ıstılâhî meşhur hadisleri toplayan kitaplardan bazıları şunlardır:

1. Sehâvi (ö.902/1496), el-Mekâsidu'l-hasene fî muştéhira ale'l-elsine
2. İbn Deyba eş-Şeybânî (ö. 944/1537), Temyizut-tayyib minel-habîs fî ma yedûru ale elsinetin-nâs minel-hadis
3. Aclûnî (ö. 1162/1748), Keşfu'hafa ve muzîlu'l-ilbas fî muştéhira minel-hadis ale elsinetin-nâs¹⁶⁷

Sadece uydurma hadisleri toplamayı konu alan kitab ise Ebu'l Ferec ibnul-Cevzi'nin “Mevzuat” kitabıdır.¹⁶⁸

Bundan sonraki satırlarda hiç bir aslı olmadan uydurulmuş lakin insanlar arasında şöret bulmuş mevzu meşhur hadislerden misaller verilecektir:

¹⁶⁴ Koçyiğit, *Hadis İstilahları*, s. 225.

¹⁶⁵ Buhari, “Kitabu'l-ilm”, 39; Müslim, “Mükaddime”, 2.

¹⁶⁶ Müslim, “Mükaddime”, 1; Tirmizi, “İlim”, 9.

¹⁶⁷ Ebu'l-Hafs en-Ne'îmî, *Teyisîru Mustalahil Hadis*, I, s. 34.

¹⁶⁸ İbn Kesir, *İhtisâru'l Ulûmil Hadis*, I, s. 166.

Ahmed b. Hanbel dedi ki: Resulullah (s.a.v) adına söylenen ve pazarlarda dolanan dört hadis vardır ki, bunların hiçbir aslı yoktur.

1. “Kim beni mart ayının çıkması ile müjdelerse ben de onu cennetle müjdelirim”
2. “Kim zımmiye eziyet ederse kıyamet günü onun düşmanıyım.”
3. “Kurban gününüz oruç gününüzdür”
4. “Dilenci atın üzerinde gelse de hakkı vardır”¹⁶⁹

Mevzu meşhurlara başka misaller de şunlardır:

مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ

“Kendini tanıyan rabbini de tanır.”¹⁷⁰ Ebu Muzaffer es-Sem’ûni bu ifadenin merfu’ olarak bir kaynağının bilinmediğini, bunun sadece Yahya b. Muaz er-Râzi’den geldiğini yâni onun sözü olduğunu ifade etmiştir.¹⁷¹

كُنْتُ كَنْزًا لَا أَعْرِفُ، فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَعْرِفَ فَخَلَقْتُ خَلْقًا، فَعَرَفْتُهُمْ بِي فَعَرَفُونِي

“Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim ve mahlukatı yarattım, onlara kendimi tanıttım onlar da beni tanıdı” İbn Teymiyye dedi ki, bu Resulullah’tan (s.a.v) gelen bir söz değildir ve herhangi sahîh veya zayıf isnadı da bulunmamaktadır. Zerkeşi ve İbn Hacer de bu görüştedirler.¹⁷²

الباذنجان لما أكل له، أو الباذنجان شفاء من كل داء

“Patlıcan ne için yenilirse onun içindir veya patlıcan her bir derde şifadır” bu sözlerinde hiçbir aslı yoktur uydurmadır.¹⁷³ Örnek verilen rivayetlerin her biri mevzu meşhurlara birer misaldir.¹⁷⁴

¹⁶⁹ İbnu’s-Salâh, *Marifetu Envâ’i Ulûmil-Hadis (Mukaddimetu İbni’s-Salah)*, I, s. 265-266.

¹⁷⁰ Ebu Nuaym el-İsfahani, *Hilyetu’l-Evliya*, C. XIII, s. 208; Sehâvi, *Mekasidu’l-Hasene*, s. 567.

¹⁷¹ Sehâvi, *el-Mekâsidu’l-Hasene*, s. 657.

¹⁷² Sehâvi, *el-Makâsidul-hasene*, harfu’l kef, 838; Aclûnî, *Keşfu’l-Hafa*, II, 2016.

¹⁷³ Zerkeşi, “Tıbb ve’l-menafi”; Sehavi, *el-Mekasidu’l-Hasene*, 279.

¹⁷⁴ Süyûtî, *Tedribur-Ravi*, C. II, s. 626.

“Ümmetimin âlimleri beni İsrail’in nebileri gibidir”¹⁷⁵ Zerkeşi bu hadisin hiç bir aslının olmadığını söylemiştir.¹⁷⁶

وَلَدْتُ فِي زَمَنِ الْمَلِكِ الْعَادِلِ كَسْرَى

“Ben adil kral Kisra zamanında doğdum.”¹⁷⁷ sözü hadis diye şöhret bulmuş bu ifadenin de Resulullah’tan (s.a.v) gelen her hangi bir isnadı ve aslı bulunmamaktadır. Hiç bir aslı olmayan bu hadisler de meşhur olmuş rivayetler arasındadır.¹⁷⁸

مَنْ لَمْ يَخَفِ اللَّهَ خَفَ مِنْهُ

“Allah’tan korkmayan kimseden kork.”¹⁷⁹ Anlamı bakımından doğru olsa da gerçekte bu hadis değil uydurma sözdür.¹⁸⁰

Burada birkaç örneği gösterilmeye çalışılan mevzu meşhurlar diğer sahih, hasen ve zayıf meşhurlara nisbetle daha fazladır. Mevzu meşhurların hiçbir aslı olmasa da maalesef, günümüzde de çoğu insan tarafından çeşitli sebeplerle hadis diye kullanılmaktadır. Tasavvufi çevrede uydurma hadislerin görülmesinin bir çok sebepleri vardır. Konuyla alakalı olarak yazılan eserlerde zühd ve hayır maksadıyla hadislerin uydurulduğu ve bu işi yapanların bazı sâlihler ve zahidler olduğu belirtilir. Daha sonraları zahidlerin devamı gibi görülen bazı sûfilere de bu iş bulaşmıştır. Onların böyle yapmalarına gerekçe olarak da ahireti unutup dünyaya dalan insanları iyiliğe teşvik, kötülükten sakındırmak ve bunun neticesinde de Allah’ın rızasını kazanmak, ortaya çıkan ayrılıkları ve fitneleri yatıştırmak için hadis uydurdıkları ileri sürülmüştür. Şu bir gerçektir ki, uydurma hadislere muhtaç bırakmayacak kadar sahih hadis olmasına rağmen, onların bu hareketi dinin noksan ve tamamlanmaya ihtiyacı olduğunu söylemeleri her zaman hadisciler tarafından şiddetle eleştirilmiştir.¹⁸¹ Maalesef günümüzde de mevzu

¹⁷⁵ Zerkeşi, “Fadail”, s. 166; Aclûnî, *Keşfu’l-Hafa*, II, s. 74.

¹⁷⁶ Zerkeşi, *Et-Tezkira fi Ehadisil-Muştehira*, s. 166.

¹⁷⁷ Zerkeşi, “Fedâil”, C. I, s. 179; Aclûnî, *Keşfu’l-Hafa*, I, s. 329.

¹⁷⁸ Ali b. Zeynelabidin el-Kâhiri, *El Yavâkit ve’-d-Dürer fi Şerhi Nuhbeti İbn Hacer*, I, s. 276.

¹⁷⁹ Sehâvi, *el-Mekasidu’l-hasene*, I, s. 669; Aclûnî, *Keşfu’l-hafa*, II, s. 331.

¹⁸⁰ Nureddin el-Halebi, *Minhâcu’n-Nakd fi Ulumi’l-Hadis*, I, s. 415.

¹⁸¹ Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara, 2013, s. 65-66

olduğu kesin olarak bilinen bir çok hadis h   tasavvuf ehli arasında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞİA HADİS LİTERATÜRÜNDE MEŞHUR

Şîî hadis usûlünde meşhur hadislerin ne olduğu meselesine geçmeden önce Şîî anlayışında hadisin ne olduğuna yer vermekte yarar vardır. Zira, Ehli-sünnet hadis anlayışı ile Ehli-şia'nın tarif ettiği hadis arasında ciddi farklar vardır. Her şeyden önce bu farkların ne olduğu ve neden kaynaklandığını bilmek gerekir. Bu farkları bilmeden her iki mezhebin hadis anlayışını ve usûlünü etraflıca ele almak mümkün değildir. Bu bölümde öncelikle Şîî mezhebinde hadisin tanımını ve sünni literatürdeki hadis ile arasındaki farklarının neler olduğuna kısaca değindikten sonra Şîî hadis usûlünde meşhurun ne olduğu irdelenecektir. Aynı zamanda her iki mezhebin hadis usûlünde yer alan bu terimin aynı mı yada farklı mı olduğuna yer verilecektir. Her hangi bir farklılık varsa bunun ne olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Meşhur hadisi daha iyi anlamak için onunla ilişkili olan diğer kavramlar hakkında bilgi verilerek onlar birbiri ile mukayese edilecektir. Yeri geldiğinde meşhura ve diğer terimlere ait hadislerden misaller göstererek konuyu daha mufassal anlamaya gayret edilecektir.

2.1 ŞİA'DA HADİS

Şîî mezhebinde hadis anlayışı Ehli sünnetteki hadis anlayışından biraz farklılık arz etmektedir. İmamiye Şiası'na göre hadis, Hz. Peygamber ile onun gibi masum kabul ettikleri on iki imamın sözleri, filleri ve takrirleri olup bunlar arasında fark yoktur. Çünkü Resulullah'a (s.a.v) gelen "ruh" onun vefatından sonra imamlara intikal etmiştir. Bu anlayışla ilgili olarak altıncı imam Ca'fer es-Sadık'ın (ö. 148/765) şöyle dediği rivayet edilir: "Benim sözüm babamın sözüdür, babamın sözü dedemin sözüdür, dedemin sözü Hüseyin'in sözüdür, Hüseyin'in sözü Hasan'ın sözüdür, Hasan'ın sözü Emiru'l-mümininin (Hz. Ali) sözüdür, onun sözü Resulullah'ın, Resulullahın sözü de Allah'ın kelimadır."¹⁸² Buradan anlaşılmaktadır ki, imamlar Hz. Peygamberin görevini devam

¹⁸² Muhammed b. Yakub el-Kûleyni (ö. 329/941), *Kâfi*, thk. Ali Ekber el-Ğiffâri, Daru'l Kutubi'l-İslamiyye, Tehran, s. 55.

ettirmiş onun makamına benzer bir makama sahip olmuşlardır. Bundan başka Peygamberler gibi Allah tarafından imamlık için seçilmiş bu şahısların sözü Allahın sözüdür. Çünkü, onlar meleklerin ve peygamberlerin bildiği her şeyi bildiği gibi öğrenmek istedikleri bilgiyi doğrudan Allah'tan alma imkanına sahiptirler.¹⁸³ Şîî hadis kaynaklarında imamların özellikleri ile ilgili geniş bilgi verilmektedir.

Şîî mezhebinde hadislere genel olarak bazen haber ve eser de denilmektedir. Bu terimler çok zaman eşanlamlı kullanılsa da bunların hepsini birbirinden ayıran özellikleri vardır. Şîî usûlcülere göre haber daha geneldir ve Hz. Peygamberin, imamın, sahabinin, tabîinin ve diğer insanların sözlerini kapsamaktadır. Hadis ise daha özeldir ve sadece masumdan gelenleri kapsamaktadır. Kısaca haber, masumdan ve diğerlerinden gelen haberleri kapsadığı halde hadis sadece masuma ait olan söz, fiil ve takrirleri kapsamaktadır. Buradan şöyle bir sonuç çıkarabiliriz ki, her hadis haberdir, her haber ise hadis değildir. Eser terimine gelince, o masum olup olmamasına bakmaksızın sahabiden gelenleri kapsamaktadır. Haber hadis ve eserden daha geneldir. Çünkü, o masumdan, sahabiden ve diğer insanlardan gelen haberleri bildirmektedir.¹⁸⁴

Bundan başka Şîî hadis kaynaklarına göre Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye yazdırdığı yetmiş zira' (yaklaşık otuz beş metre) uzunluğundaki "Camia" adlı sahafede insanların muhtaç olduğu her şey, kıyamete kadar vuku bulacak her olay, bütün helal ve haramlar, hatta cennetliklerin isimleri bile yazılıdır. Bu kitap Cami'a, Cifr-i Cami, Sahife-i Ali, Sahifet'ül Feraiz gibi çeşitli adlarla bilinmektedir. Bir rivayete göre Hz. Muhammed (s.a.v) bu kitabı Ehli-Beyte bir ilmi miras maksadıyla Hz. Ali'ye yazdırmıştır. Bu konudaki rivayet şöyledir:

"Allah Resulu (s.a.v) Hz. Ali'ye: "Sana söylediklerimi yaz" dedi, Hz. Ali: "Ey Allah'ın Resulu benim unutmamdan mı endişeleniyorsun?" deyince Resul-i Ekrem: "Senin unutacağından endişelenmiyorum. Çünkü Allah Teâla'dan senin unutkanlıktan korunmanı diledim ama ortakların için yaz." diye buyurdu. Hz. Ali "Kimdir benim

¹⁸³ Yaşar Kandemir, "Hadis", *DİA*, C. XV, İstanbul, 1997, ss. 27-64.

¹⁸⁴ Abdulhadi el-Fuzeyli, *Usûlu'l Hadis*, Muessisetu Ummu'l-Kura, Beyrut, baskı 3. 1421/2000.

ortaklarım” şeklinde sorunca Allah Resulü “Neslinden olan İmamlar” diyerek cevapladı.”¹⁸⁵

Hız. Ali'ye ait Camia adlı kitabın varlığı hakkında Şiî imamlardan çok sayıda rivayetler vardır. Bunlardan bir diğeri ise şu şekildedir. Fuzeyl şöyle nakl etmiştir:

“İmam Muhammed Bakır bana şöyle buyurdu: “Ey Fuzeyl yetmiş zira uzunluğundaki Kitab-ı Ali bizim yanımızdadır ve dünyada öyle bir ihtiyaç yoktur ki onda karşılığı olmasın hatta kendi kefareti bile.”¹⁸⁶

Ahkâm ve fıkhi meseleler haricinde ahlak, tefsir ve gelecekte vuku bulacak bazı olaylar hakkında bilgiler içeren Kitab-ı Ali Ehlibeyt İmamlarından sonra gizli kalmış hal-i hazırda İmam Mehdi'nin yanında olduğu düşünülüyor.¹⁸⁷

Ehl-i sünnet kaynaklarına göre ise Hız. Ali, Kur'âni-i Kerimden başka Resulullah tarafından kendisine verilmiş bir şey olup olmadığını soranlara, bazı hükümlere dair üç beş hadisi ihtiva eden küçük bir sahifeden başka yanında bir şey bulunmadığını, böyle bir iddiayı ileri sürenlerin yalancı olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁸

2.2 ŞİA'YA GÖRE MASUMLUK

Masum olmak veya ismet sözlükte “engel olmak, gelebilecek zararları bertaraf edip korumak” anlamına gelen “asm” kökünden türemiş bir isimdir. Kelimenin “korumak” manasına ağırlık veren Ragıb el-İsfahani (ö. 502/1108), peygamberlerin ismetini “Allah'ın temiz bir yaratılışa sahip kılması, bedeni üstünlük vermesi, zafer ve kararlılık lutfetmesi, iç huzuru yaratması ve hayra muvaffak kılması suretiyle kendilerini koruması “ şeklinde tarif etmiştir. İbn Manzur ise “Allah'ın kulunu cezalandıracağı kötü şeylerden koruması, ona engel olması” tanımını yapmıştır. Kelam literatüründe ismet “Peygamberlerin Allah tarafından günah işlemekten korunması” şeklinde terimleşmiştir. Ehl-i sünnet'e göre ismet sadece peygamberlere ait bir sıfattır ve onlar dışında masum

¹⁸⁵ Muhammed b. El-Hasan es-Saffar, *Besairu'd-Derecat el-Kubra fi Fedaili âli Muhammed*, thk. Mirze Hasan Küçebağı, Metbuatu'l Ahmediyye, Tahran s. 187.

¹⁸⁶ Muhammed Bakır el-Meclisi, *Biharu'l Envar el-Cami'a li Dureri Ahbar el'Eimmeti'l Athar*, thk. Muhammed Bakır el-Behbudi, C. XXVI, s. 34.

¹⁸⁷ Ali Nâsiri, *Hadis İlimlerine Giriş*, el-Mustafa yayınları, İstanbul, 2014, s. 50.

¹⁸⁸ Yaşar Kandemir, “Hadis”, *DİA*, C. XV, s.27-64, 1417/1997.

olan hiç kimse yoktur. Şîî mezhebi ise peygamberlerle birlikte imamların da doğumlarından itibaren masum oldukları görüşündedir.¹⁸⁹ Şia hadis usûl uleması peygamberlerin vekili konumunda olduklarına inandıkları on iki imamın peygamberler gibi masum olduğu hususunda ittifak halindedirler.¹⁹⁰

Şîî hadis kaynaklarında imamların masum olması hakkında bir çok hadisler vardır. Bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v) Hz. Ali'ye müracaatla: “Ey Ali masum, mühtedi ve raşid imamlar senin evladından imam olan on bir kişidir. Sen onların ilkisin, sonuncusunun ise ismi benim isimimdir.”¹⁹¹

Başka bir rivayetde Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle söylemektedir: “Masumlar Hüseyin'in sülbündendir. Bu ümmetin Mehdisi de bizdendir.” Arabi ayağa kalkarak dedi: Ya Resulallah (s.a.v) senden sonra kaç imam var? Resulullah (s.a.v) buyurdu: Esbatın, İsa havarilerinin ve Beni İsrail'in nakiblerinin sayısı kadar.”¹⁹²

Bundan başka bazı rivayetlerde imamların faziletleri anlatılmaktadır. Masum olan imamlar, nebilerin ve mürsellerin yaptığı tüm mucizeleri yapmaya kadirdirler. Tüm nebilere ve mürsellere verilenden daha çoğu Peygamberimiz Muhammed'e (s.a.v) ve onun halifeleri olan masumlara verilmiştir. Onlar tüm yaratılmışların en bilgisi, en faziletlisi ve en kamilidir.¹⁹³

Genel olarak şia arasında on dört masum ifadesi çok yaygındır. Masum olduğuna inanılan kişileri şöyle sıralaya biliriz:

1. Nebiyyi-Ekrem Muhammed b. Abdullah (s.a.v)
2. Seyyide Fatima ez-Zehra (r.a)
3. Hz. Ali b. Ebu Talib (ö. 40/661)
4. Hz. Hasan b. Ali (ö. 49/676)
5. Hz. Hüseyin b. Ali (ö. 61/681)

¹⁸⁹ Mehmet Bulut, “İsmet”, *DİA*, C. XXIII, 2001, s. 134-136.

¹⁹⁰ Ebu'l Hasan Ali b. Hüseyin Mesûdi (ö. 345/956), *Murûcu 'z-Zeheb ve Meâdinu 'l-Cevher*, C. III, thk. Said Muhammed el-Lezham, Beyrut, 1997, s. 234.

¹⁹¹ Şeyh Ali el-Kervânî el-Amili, *Mu'cemu Ehadisi el-Mehdi*, C. I, s. 273.

¹⁹² Şeyh Ali el-Kervânî el-Amili, *Mu'cemu Ehadisi el-Mehdi*, C. III, s. 264.

¹⁹³ Allâme Ayetullah eş-Şeyh Ali el-Namazi, *Mustedreku Sefineti Bihar*, C. I, s. 90.

6. Ali b. Zeynulabidin (ö. 95/714)
7. Ebu Cafer Muhammed b. Ali el-Bakır (ö. 114/732)
8. Ca'fer b. Muhammed Ebu Abdillah es-Sadık (ö. 148/765)
9. Musa b. Cafer el-Kazım (ö. 183/799)
10. Ali b. Musa Ebi'l Hasan er-Rıza (ö. 202/817)
11. Ebu Ca'fer Muhammed b. Ali el-Cevad (ö. 220/835)
12. Ali b. Muhammed ebu'l Hasan el-Hadi (ö. 254/868)
13. Hasan b. Ali Ebu Muhammed el-Askeri (ö. 260 /874)
14. Muhammed b. Hasan el-Mehdi el-Muntazar

İlk önce bir teori olarak başlayan imamet nazariyesi, zaman zaman pratik hayat ile çelişmiştir. Bu çelişkileri telafi etmek için üretilen rivayetler ve yapılan yeni yorumlar da kimi zaman imamları olağanüstü konumlara yerleştirmiş ve peygamberler ile kıyaslanmalarına, hatta bazı hususlarda onlardan daha üstün niteliklere sahip oldukları fikrinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁹⁴

2.3. MEŞHUR HADİS

Şiî hadis usûlündeki ıstılah ve terimlere bakıldığında onların çoğunun sünni hadis usûlündekilerle aynı veya benzer olduğu görülmektedir. Ehli sünnet âlimlerinin hadis ve usul kitaplarını şia'dan yaklaşık bir asır önce yazdığı göz önünde bulundurulduğunda anlaşılmaktadır ki, Şiî âlimleri hadis istilahlarını tarif etme konusunda onlardan çok etkilenmişler ve kitaplarında ehli sünnet âlimlerinin isimlerini ve hadis usûlündeki görüşlerini sıkca zikretmektedirler. Bundan başka Şiî âlimlerinin kendilerine has bazı ıstılah ve kuralları da vardır.

Önceki bölümde meşhur hadisin ne olduğunu Ehli-sünnet kaynaklarına göre araştırmaya ve ilişkili olduğu kavramları gösterilmeye çalışıldı. Bu bölümde ise Şiî hadis usulunu ehli sünnet'den ayıran esas bir kaç özelliği zikrettikten sonra meşhurun ne olduğu nasıl tarif edildiği ve hangi kavramlarla ilişkili olduğu araştırılmaya çalışılacaktır. Bu bölümde de öncelikle meşhurun lügavi anlamı verildikten sonra Şiî âlimlerin bir hadis

¹⁹⁴ Metin Bozan, “İmamiyye Şiası'nın Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, (2006), No: 26, C. IX, s. 112.

ıstılâhî olarak meşhuru nasıl tarif ettiği, hangi kısımlara ayırdığı gibi konulara temas edilecektir.

2.3.1. Meşhurun Tarifi

Şia hadis usûlünde meşhur genel olarak şu şekilde tarif edilmektedir: Meşhur bütün tabakalarında veya bazı tabakalarında üçten fazla ravi tarafından rivayet olunan haberdır.¹⁹⁵ Aynı zamanda şia hadis usûlünde Ehli-sünnette de olduğu gibi meşhur hadis; ıstılâhî meşhur ve gayri ıstılâhî meşhur hadis olmak üzere iki kısma ayrılır. ıstılâhî meşhurlar yalnız ehli-hadis yanında meşhur olan ve onlardan bir grub ravinin rivayet ettiği hadislerdir. İşin ehlinden başkası bu hadisleri pek bilmez. Gayri ıstılâhî meşhur hadisler ise çoğu zaman hiç bir aslı olmayan ve insanlar arasında çokca yayılan hadislerdir.¹⁹⁶

Şia hadis usûlünde ıstılâhî meşhur hadisler Ehli-sünnet'te de olduğu gibi haberi vahid çeşitleri içerisinde yer almaktadır. Şöyle ki, âhad haberler ravileri bakımından müstefiz, meşhur, kısımlarına ayrılmaktadırlar. Onlar aynı zamanda metni açısından da farklı gruplara bölünmektedirler.¹⁹⁷ Şîî hadis usûlündeki meşhur kavramını daha iyi anlayabilmek için onu müstefizle birlikte tarif etmekte fayda vardır.

Meşhur ve Müstefiz: Ahad haberlerin ravileri açısından ilk kısmı olan müstefiz hakkında iki yaygın görüş var. Bunlardan birincisi; müstefiz tüm tabakalarda ikiden fazla ravi tarafından nakledilen rivayetlerdir. İkinci görüşe göre ise o her tabakada üçten fazla ravi tarafından rivayet edilen ve tevatür derecesine ulaşamayan haberlerdir.¹⁹⁸ Şia hadis usûlünde âlimlerin çoğunluğuna ve genel kabula göre müstefizin her tabakada üçten fazla ravi tarafından rivayet edilmesi şartı vardır. Ama buna rağmen bazı usulcüler ikiden fazla ravi tarafından rivayet olunanları da müstefiz kabul etmişlerdir. Genel olarak söylenebilir ki, müstefiz ravi sayısına bakmaksızın ümmetin kabul ettiği haberdır.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Seyyid Hasan es-Sadr, *Nihâyetü'd-Dirayet*, s. 123.

¹⁹⁶ Ali Ekber Giffari, *Dirasât fi 'İlmi'd-Dirâyet*, s. 44.

¹⁹⁷ Abdulhadi el-Fudayli, *Usûlü'l-Hadis*, Merkezu'l-Ğadir, baskı 2, s. 131.

¹⁹⁸ Abdulhadi el-Fudayli, *Usûlü'l-Hadis*, baskı 2. s. 136.

¹⁹⁹ Seyyid Hasan es-Sadr, *Nihâyetü'd-Dirayet*, s. 123.

Resulullah'tan (s.a.v) rivayet olunduğu bilinen mahdud sayıda meşhur hadis örneklerinden biri “Ameller niyetlere göredir” hadisidir. Çünkü, bu hadisi Hz. Peygamber'den bir kişi rivayet etmiş ondan sonra bir kaç ravinin rivayet etmesiyle ve tüm tabakalarda bir grubun ravinin nakletmesiyle hadis meşhur olmuştur. Buradan anlaşılan, meşhur hadis ile müstefiz hadis arasındaki ihtilaf yalnız ilk tabakadaki ravi sayısında kendisini göstermektedir. Bu Şîf âlimlerinin çoğunluğunun görüşüdür.²⁰⁰ Şehidi Sâni lakabıyla tanınan şîf fakih ve muhaddis Zeynuddin b. Ali el-Cebâi (ö. 966/1545) bu konuda şöyle demektedir: “Meşhur ile müstefiz arasında fark vardır. Çünkü, müstefiz hadis için talep olunan ravi sayısı hiç bir istisnasız başlangıcından sonuna kadar tüm tabakalarda olmalıdır. Meşhurun ise böyle bir şartı yoktur ve ondan daha geneldir.”²⁰¹

Şîf hadis usûlünde meşhur terimi Ehli-sünnetteki kadar karmaşık değildir. Çünkü, Şîf âlimlerinin yaygın görüşüne göre meşhur hadis ilk tabakada bir ravi tarafından rivayet olunan ve daha sonraki tabakalarda ise üçten fazla ravi tarafından rivayet olunan haber çeşidi olduğu halde ehli sünnette durum farklıdır. Önceki bölümde ifade edildiği gibi sünnî hadis usûlcülerinin bazısına göre meşhur hadisler kısıtlı sayıda olmakla iki ve üzeri bazılarına göre üç ve üzeri başkalarına göre ise üçten daha fazla ravi tarafından rivayet edilen hadis çeşididir. Bu karışıklığı göz önünde bulunduran sünnî usûlcülerden Bulkini (ö. 805/1403) haklı olarak “Meşhur terimi usûl kitaplarında kesin bir şekilde zikr edilmemektedir”²⁰² demiştir.

2.3.2. Meşhurun Çeşitleri

Şîf hadis usûlünde de meşhurlar genel olarak ıstılâhî ve gayri-ıstılâhî olmakla iki kısma ayrılmaktadır. Gayri ıstılâhî meşhur hadisin tanımı şu şekildedir. Karşısında herhangi bir şaz hadis olup olmadığına bakılmaksızın yoğun bir şekilde nakledilmiş olan hadis meşhur hadisdir. Bir hadisin meşhur olması o hadisin kesinlikle sahih bir hadis

²⁰⁰ Haşim Maruf el-Hüseyni, *Dirasât fi'l Hadis ve'l Muhaddisin*, s. 40.

²⁰¹ Abdulhadi el-Fudayli, *Usûlü'l-Hadis*, s. 136.

²⁰² Süyûti, *Tedribu'r Ravi*, II, s. 622.

olduğu anlamına gelmez. Meşhur terimi fıkıh gibi bir çok İslami ilimlerde tarihi olaylar için ve özellikle hadisler için geniş bir biçimde kullanılmıştır.²⁰³

Genel olarak meşhur her tabakada veya bazı tabakalarda ravileri üçten çok olan haberdır. Meşhur haber âlimlerin çoğunluğuna göre müstefizden daha mutlakdır. Fukahaya göre ise meşhur onların yanında şöhret bulmuş ameldir. Hadis usûlünde ise hususen ehli hadis yanında yaygın olan haberlerdir. Bazı hadis usûlcüleri ise Dirâyet kitaplarında meşhur haberi ikiden fazla sınırlı târiki olan rivayet şeklinde tarif etmektedirler.²⁰⁴

2.3.3. Meşhurun Sıhhati

Bir hadisin meşhur olması onun mutlak anlamda sahih olmasını gerektirmez. Sıhhat şartı muhaddislere ve fakıhlara göre farklılık arzeder. Sıhhat şartlarına uygun olan hadis sahih hükmünü alır. Önceki bölümde ifade edildiği gibi meşhur hadisler sıhhati açısından mütevatir, sahih, hasen, zayıf ve mevzu kısımlarına ayrılır. Şia hadis usûlünde ise bu sıralamaya muvessak veya kavi terimini de ilave edeceğiz. Çünkü Şîî hadis usûlünde mevzu ifadeleri hadis saymazsak muhaddisler Hz.Peygamber ve İmamlardan gelen rivayetleri genel olarak sıhhatine göre sahih, hasen, muvessak, zayıf olmakla dört kısma ayırmaktadır. Ahad haberin bu tasnifi Allame Hulli (ö. 726/1326) ve ustadı Ahmed b. Musa b. Ca'fer zamanında yaygın olduğu için bazı âlimler bu tasnifi onlara nisbet etmişlerdir. Lakin bu istilahları ilk bulan ve icat eden Allame Hulli ve ustadı değildir. Çünkü, bu istilahlar erken dönemlerden başlayarak “falan ravinin hadisi zayıf, falan ravinin hadisleri sahihtir” şeklinde kullanılmakta idi. İsimlerine yer verilen âlimler ise bu istilahları kitaplarında sırasına uygun şekilde sıralamış ve her ifadeyi kendi yerine koymuşlardır.²⁰⁵

Meşhur hadislerin sıhhati konusunda da Ehli sünnet ve şia arasında çok büyük farklılıklar gözükmemektedir. Buna göre de bu bölümde sahih, hasen ve zayıf meşhurlar

²⁰³ Ali Nâsiri, *Hadis İlimlerine Giriş*, s. 173.

²⁰⁴ Seyyid Hasen es-Sadr, *Nihayetü'd-Dirayet*, s. 123.

²⁰⁵ Haşim Maruf el-Hüseyni, *Dirasât fi'l Hadis ve'l Muhaddisin*, s. 42.

ayrı başlıklarla gösterilmeyecek, lakin meşhur hadisın sihhati konusunda bu iki mezheb arasında farklılık gösteren konulara değinilecektir.

2.3.3.1. Muveszak ve Kavi

Muveszak ve kavi terimleri Ehli sünnet literatüründe pek kullanılmayan kavramlardır. Kavi terimi ehli sünnet arasında makbul çeşitten olan hadisler için kullanılan ve sahih kelimesiyle eş anlamda olan bir ıstılah olsa da²⁰⁶ Şiî literatüründe ise muveszak ile aynı anlamda kullanılan bir terimdir.

Muveszak teriminin şia hadis usûlüne nasıl ve geldiğini ve ne sebeple kullanıldığını şu şekilde ifade edebiliriz. Şia imamiyye mezhebinin kurucu teorisyenlerinden olan Nevbahti (ö. 310/922) ve Sad el-Kummî (ö. 300/912) yazdıkları kitaplarında şîî mezhebinin inanç esaslarını göstermişlerdir. Onların ifade ettikleri inanç esasları dışındakileri ise “fasid” veya “akidesi bozuk” olarak nitelendirmişlerdir. Şîî düşüncesine göre bozuk inançlı olduğuna göre hadis ravilerinin çoğu “güvenilmez sayılmaktaydı ve bu da yeni mezhebin itikâdi ve hukuki temellerini ciddi olarak sarsmaktaydı. Muhaddislerden Ebu Cafer et-Tûsî (ö. 460/1067) söz konusu soruna ciddi planda eğilen ilk kişi oldu. Mezhebi bozuk ravilerin rivayetlerinin İmâmî-İsnâaşari mezhep için vazgeçilmezliğinin bilincinde olan Tûsî bu çeşit rivayetleri usul ve furûda kullanışlı kılmanın yollarını aradı ve bir takım şartlarla bunu belli bir usule bağladı. Şîî usul ilmine son şeklini veren İbn Tavus (ö. 673/1274), Muhakkik Hulli (ö. 676/1277) ve Allame Hulli (ö. 726/1326) gibi büyük usûlcü ulema da aynı yolu izleyerek metodolojilerini kurdular. Bu aşamada mezhebi bozuk ravilerin hadisleri için muveszak terimi icad edildi ve bu terime sahih ile zayıf arasında bir değer verildi. Böylece muveszak hadislerin “amel edilir” olması tasdik edilmiş oluyordu.²⁰⁷

Muveszak arapçadaki “itimat etmek, güvenmek” anlamındaki “وثق” kökünden türemiş bir ismi-mefuldur. İstılâhî olarak ise muveszak ravileri adil olup senedleri muttasıl olan fakat tabakalarından bir veya bir kaçında İmamiyyeye yani Şîî mezhebine mensup

²⁰⁶ Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 188.

²⁰⁷ Mehmet Ali Büyükkara, “İmamiyye Şia’sının Hadis Usûlünde “Mezhebi Bozuk” Raviler”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, (2004), No: 4, C. XXVII, s. 356.

olmayan raviler bulunan hadislerdir. Diğer bir ifadeyle ravileri ahlaki açıdan gerekli şartları taşıyalar da, inanç bakımından sorunlu kimselerin naklettiği hadislerle muvessak denir. Bu bakımdan Ehli-sünnet ravilerinden nakledilen hadisler muvessaktır.²⁰⁸

Şia hadis usûlü kitaplarında cerh edilmemiş ve rivayetinde her hangi bir kusuru olmayan lakin akidesi bozuk olan yani Şiî imami mezhebinden farklı bir mezhepte olan ravinin rivayeti muvessak olduğu bellidir. Kavi ise tüm tabakalarda İmamîyeden olan ravi tarafından rivayet olunmuş lakin bir tabakada akide bozukluğundan memduh ve zemm edilmemiş, yani akidesi kesin belli olmayan ravi tarafından rivayet edilmiş hadistir. Muhaddisler çoğu zaman kavi terimini muvessak anlamında kullanmışlardır. Bazı âlimler ise kavi teriminin muvessak'a nisbeti hasen hadisin sahih'a nisbeti gibi olduğunu düşünmektedirler.²⁰⁹

Sıhhat sıralamasında muvessak hadisler sahih ve hasen'lerden sonra gelmekte ve zayıf hadisten daha üstündür. Muvessak bir sıhhat terimidir ve onlar içerisinde yaygınlık kazanmış, şöhret bulmuş, meşhur hadisler de olabilir. Kuleyni'de geçen

عورة المؤمن على المؤمن حرام

“Müminin avreti başka mümine haramdır”²¹⁰ rivayeti bu konuya örnektir. Çünkü, bu hadisi Ali b. İbrahim, Muhammed b. İsa, Yunus, Hüseyin b. Muhtar, Zeyd, Ebi Abdullah gibi raviler rivayet etmiş ve bu ravilerin Hüseyin b. Muhtar'dan başka hepsi sikadır. Hüseyin b. Muhtar Şiî mezhebinden olmadığı için sika kabul olunmamaktadır.²¹¹ Zikredilen bu hadis meşhur muvessak hadise örnektir.

2.4. MEŞHUR'UN İLİŞKİLİ OLDUĞU BAZI KAVRAMLAR

Ehli-sünnet ve şîî hadis literatüründe bazı kavramlar arasında farklılık bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmanın bir önceki bölümünde meşhurun ilişkili olduğu kavramlardan müstefiz, aziz ve garip hakkında bilgi verilerek onların meşhur ile ilişkisi ele aldığından onlar hakkında tekrar bilgi verilmeyecektir. Bu bölümde ise meşhurun

²⁰⁸ Ali Nasrî, *Hadis İlimlerine Giriş*, s. 169.

²⁰⁹ Mirdamad Seyyid Muhammed Bakır el-Astarabadi, *Er-Revaşihu 's-Semâvi*, s. 36.

²¹⁰ Kuleyni, *Kafi*, II, s. 226.

²¹¹ Şeyh Hadi Necefî, *Elfu Hadis fî'l-Mu'min*, s. 80.

karşılıklı ilişkili olduğu şaz, nadir, mahfuz, munker, merdud ve maruf gibi diğer kavramlar hakkında bilgi verilerek, meşhurla nasıl bir alakası olduğu araştırılacaktır. Ehli-sünnet ve Şîî hadis usûlünde meşhur ve müstefiz terimleri arasında küçük farklılıklar olduğu için ilk bölümde onlar arasındaki ilişkinin gösterilmesine rağmen bu bölümde de aynı konunun farklı yönlerine değinildi. Aziz ve garip hadisler konusunda ise önceki bölümde söylenenlerle yetinildi. Çünkü, bu terimlerin tarifinde ve meşhur kavramıyla aralarındaki karşılıklı ilişki konusunda sünnî ve şîî muhaddisler arasında dikkat çeken bir farklılık gözükmemektedir.

2.4.1. Mütevatir ve Meşhur İlişkisi

Şîî muhaddisler hadis kaynaklarında mütevatir haber için birbirine yakın iki tarif verdikleri anlaşılmaktadır.

1. Mütevatir hadis: Yalan üzerinde ittifak etmeleri adeta imkansız halde olan çok sayıda raviler tarafından rivayet edilen haberdır. Şehidi-Sani mütevatiri bu şekilde tarif etmiştir.²¹² Ondan sonra ise Şeyh Mamakani (ö. 1351/1932) ve son dönem şîî âlimlerden Seyyid Maruf el-Hasani mütevatir hadis için aynı tarifleri yapmışlardır.²¹³
2. Mütevatir hadis: Kendiliğinde kesin doğruluk ifade eden bir grubun haberidir. Şeyh Bihâî (ö. 1031/1624) mütevatiri bu şekilde tarif etmektedir.²¹⁴

Mirze el-Kummi (ö. 1359/1941) ise mütevatir hakkında kendisinden önce verilmiş bu iki tarifi birleştirerek ravilerinin çok olması ve doğruluğu ile kesin ilim ifade etmesi lazım olduğunu bildirerek, yeni bir tarif ortaya koymuştur.²¹⁵ Mütevatir hadisi kaç kişinin rivayet etmesi meselesi ehli-sünnet kaynaklarında olduğu gibi Şîî âlimleri arasında da karışık konulardan biridir. Şîî hadis âlimleri mütevatir hadis şartı gibi karışık bir şekilde beş, on, on iki, yirmi, kırk, yetmiş ve üç yüz on üç raviden rivayet olunması şartını koymuşlar. Bunun yanı sıra her âlim gösterdiği ravi sayısını farklı ayet ve hadislerle delillendirmeye çalışmıştır. Şeyh Mamakani ise mütevatir hadisin ravi sayısı için şu

²¹² Zeynuddin b. Ali el-Cebâî (Şehidi Sâni), *el-Bidâye fî 'İlmi'd-Dirâye*, s. 12.

²¹³ Abdulhadi el-Fudayli, *Usûlü'l-Hadis*, s. 102.

²¹⁴ Muhammed b. Hüseyin b. Abdussamed el-Hârîsi (ö. 1031/1624), *el-Vecize*, s. 2.

²¹⁵ Mirze el-Kummî, *el-Kavânin*, s. 420-421.

şekilde rakamların şart gibi koyulmasını batıl kabul etmektedir. Çünkü, mütevatir haber bu gösterilen ravi sayılarının her biri ile ilim ifade eder. Bu görüşler ise ihtilafları artırmakta ve kesinliği ortadan kaldırmaktadır.²¹⁶

Mütevatir hadisler kendiliğinde lafzi ve manevi mütevatir olmakla iki kısma ayrılır. Eğer bir hadisi tüm raviler aynı lafızlarla naklederlerse buna lafzi mütevatir, aynı anlamdaki farklı kelimelerle rivayet ederlerse buna da manevi mütevatir denilmektedir. Gerek sünni gerekse de şiî hadis kaynaklarında manevi mütevatirler sayı bakımından lafzi mütevatirlerden daha fazladır. Bazı lafzi ve manevi mütevatir hadisler, muhaddisler ve diğerleri arasında sıkca kullanılmasından dolayı gayri-ıstılâhî meşhur kategorisine de girebilir. Lafzi aynı zamanda meşhur mütevatire misal olarak şu hadisi gösterebiliriz;

من كذب علي متعمداً فليتبوأ مقعده من النار

“Kim benim adımdan bilerek yalan konuşarsa cehennemdeki yerine hazırlansın”²¹⁷

Bu hadis aynı zamanda Ehli-sünnet hadis kaynaklarında da lafzi mütevatire misal gösterilmektedir. Gerek Ehli-sünnet gerekse de Ehli-şia hadis ulemasına göre meşhur mütevatir hadise gösterilen başka bir misal ise Sakaleyn hadisidir. Bu hadis yirminin üzerinde sahabiden rivayet edilmiş ve muteber sünnî hadis kaynaklarında nakledilmektedir.

يا أيها الناس إني تركت فيكم ما إن أخذتم به لن تضلوا : كتاب الله وعترتي أهل بيتي

Ey insanlar size öyle bir şey bırakıp gidiyorum ona sarıldığınız sürece delaletle düşmezsiniz: Allah’ın kitabı ve Ehli-beytim.” Sakaleyn hadisinin kaynaklarda farklı şekillerde rivayetleri vardır.²¹⁸ Taberani rivayetinde ise hadisin sonunda şöyle bir ifade de yer almaktadır:

فلا تقدموهما فتهلكوا ولا تقصروا عنهما فتهلكوا ولا تعلموهم فإنهم أعلم منكم

²¹⁶ Abdulhadi el-Fudayli, *Usûlu 'l-Hadis*, ss. 102-103.

²¹⁷ Seyyid Muhammed Rza Hüseyini el-Celali, *Tedvin es-Sünneti-Şerife*, s. 337.

²¹⁸ Tirmizi, *Sünen*, Menakib, 32; Nesâî, *es-Sünenü 'l-Kubra*, 5.

Onlardan öne geçmeyin, yoksa helak olursunuz, onlardan geri de kalmayın yine helak olursunuz. Onlara bir şey öğretmeye de kalkışmayın. Çünkü, onlar sizden daha bilgilidirler.”

Sekaleyn hadisi hakkında farklı dillerde bir çok çalışmalar yapılmıştır. Türkçe’de bu konuda Mehmet Metin Zirek’e ait Marmara Üniversitesinde yapılmış Yüksek Lisans tezi ve farklı akademisyenler tarafından yazılmış bir kaç mekale bulunmaktadır. Bu çalışmalarda hadis genel olarak ele alınmış ve tüm rivayetleri tahlil ve tahriç edilmiş, değerlendirmeler yapılmıştır.

Ehli sünnet’den 39, Şia’dan ise 82 tarikla rivayet edilmiş sekaleyn hadisinin rivayetleri arasında mana ve lafız farklılıkları bulunmaktadır. Yani bu rivayetler lafzen mütevatir değildir. Hadisin rivayetlerindeki metinlerde bulunan lafız farklılıkları yanında kelime fazlalıklarının veya bir diğerine göre kelime eksikliklerinin bulunduğu açıkça görülmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen bütün rivayetlerin ortak yanı Kitab (Kur’ân) ve Hz. Peygamber’in Ehli-beyt’i (ıtratı, asebesi, nesebi) veya sünnetidir. Bu bakımdan “sekaleyn hadisi”nin mânevi mütevatir olduğu söylenebilir. Zira hadisin az ya da çok lafız farklılıklarının olması yanında hemen hemen bütün rivayetlerde “sekaleyn”de birleşilmektedir.²¹⁹

Aynı anlamda fakat, farklı şekillerde rivayet olunan sakaleyn hadisi meşhur mütevatirlere örnek olan hadislerden biridir.²²⁰ Hadis usûlcüleri bazen de Ehli-hadisi-hasce yanında şöhret bulmuş ve yaygınlık kazanmış meşhur hadislerin ravilerinin sayı, tarikleri ve isnadlarının çokluğu nedeniyle sahihliğini ve ricalinin halini araştırmamaktadırlar. Bu hadis ehlinin sünnetidir ve bu özellikleri taşıyan hadisleri doğrudan mütevatirlere ilhak etmektedirler. Bu konuda Muhammed b. Hasan Şeyhu’t-Taife (ö. 460/1060) isnadı ve tarikleri çok olan ve şöhret bulmuş hadisleri haberi-ahad’dan mütevatir derecesine çıkardığını söylemektedir. Bunu yalnız işe ehil olanlar

²¹⁹ Adem Dölek, “Sekaleyn Hadisi ve Değerlendirilmesi”, *Erzincan İlahiyat Meslek Yüksek Okulu*, (2004), No: 3, s. 168.

²²⁰ Seyyid Muhammed Rza Hüseyini el-Celâli, *Tedvînu’s-Sünneti’ş-Şerife*, s. 77.

bilir. Bu konuda örnek gösterilen hadis ehli hadis ve diğerleri yanında şöhret bulmuş “ameller niyetlere göredir” hadisidir.²²¹

2.4.2. Şazz ve Nadir

“Şuzuz” kelimesinin faili olan şazz meşhur kavramının muhalifidir.²²² Sözlükte her hangi bir şeyle cemaatdan ayrılıp tek kalan, istisna teşkil eden kimse veya şey manasına gelmektedir. Hadis istilahında ise şazz kavramı güvenilir bir ravinin, cemaatin rivayetine muhalif olarak rivayet ettiği ve bu rivayeti ile tek kaldığı hadis türüdür. Öyle ki, râvinin rivayeti ile cemaatin rivayeti arasında bir tercih yapmak gerektiği zaman, ravinin rivayeti terkedilir ve daha çok isnadla gelen cemaatin rivayeti tercih edilir. Bu sebepledir ki şaz hadis zayıf hadisler arasında yer alır.

Şazın genel olarak kabul edilen bu tarifi yanında ileri sürülmüş başka tarifleri de vardır. Bu tariflerin eskisi İmam Şafii’ye (ö. 204/819) aittir. İbnu’s-Salah’ın Yunus b. Abdul-Ala’dan naklen bildirdiğine göre, İmam Şafii şöyle demiştir: “Şaz güvenilir olan bir ravinin rivayet edip de başkalarının rivayet etmediği hadis değil, fakat güvenilir bir ravinin, başkalarının rivayet ettiği hadise muhalif olarak rivayet ettiği hadistir.”²²³ Şîî hadis âlimi Valid el-Musannif (ö. 833/1430) şazz konusunda şöyle demektedir: “Bize ve Şafii’ye göre şazz’ın ravisi sika olduğunda meşhurun mühalifi olur, başkası tarafından rivayet edildiğinde değil”. Şîî muhaddis Allame Mürteza el-Ensârî (ö. 1279/1864) ise bu konuda şöyle der: “Şazz’dan murad yalnız az kişi tarafından bilinen haberdur.” Genel olarak diyebiliriz ki, şazz konusunda mühalif bir rivayetin olması âlimlerin ortak kanaatidir. Eğer sika bir ravi mühalafetsiz rivayet ederse o şazz olmaz.²²⁴

Nadir sözlükte “az olmak, az bulunmak, nadir olmak, pek bilinmemek, tanınmamak” anlamlarına gelen نادر fiilinin ismi-failidir ve “az bilinen, nadir olan, pek bilinmeyen” anlamlarına gelmektedir.²²⁵ Hadis ıstılahı olarak ise nadir şazz ile aynı anlama gelmektedir ve “sika bir ravinin çoğunluğun rivayet ettiği bir şeye mühalif

²²¹ Mirdamad Seyyid Muhammed Bakır el-Astarabadi, *er-Revâhişu’s-Semâvi*, s. 109.

²²² Seyyid Hasan es-Sadr, *Nihayetu’d-Diraye*, s. 189.

²²³ İbn Salah, *Mukaddime*, I, s. 76.

²²⁴ Seyyid Hasan es-Sadr, *Nihayetu’d-Diraye*, s. 221.

²²⁵ Serdar Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1995, s. 872.

rivayetidir”²²⁶ şeklinde tarif edilmiştir. Bazı muhaddislere göre şazz ile nadir eşanlamlıdır. Şazz ve nadir Şafii’ye ve bir çok Şîî âlime göre yalnız sika ravinin rivayetinde tek kaldığında meşhurun mühalifi olmaktadır.²²⁷ Nadir hadise misal olarak Şeyh Müfid’in (ö. 413/1022) Risalesinde zikredilen bir hadisi verebiliriz: “Allaha and olsun ki Ramazan ayı hiçbir zaman eksikliğe uğramaz.” Yani yirmi dokuz gün olamaz. Lakin biliyoruz ki, diğer sika ravilerin rivayetine mühalif olduğu için şaz ve nadir hadislerle amel edilmez.²²⁸

Hadis âlimleri ashab arasında yaygın olan ve herkes tarafından bilinen meşhur hadislerle amel eder, ihtilafı hesap olunan şaz ve nadir hadisleri ise terkeder onlarla amel etmezlerdi. Âlimler bunu şöyle ifade ederlerdi: “Şöhret bulmuş meşhur haberleri al, şazz ve nadirleri ise terket.”²²⁹ Allame Meclisi muhaddisler tarafından sıkça kullanılan bu ifadenin İmam Bakır’dan gelen bir hadiste geçtiğini göstermektedir: Zürrare b. Ayun İmam Bakır’a soruyor:

Kurbanın olayım senden iki zıdd haber veya hadis geldiğinde onlardan hangisini alacağım? İmam (a.s) dedi:

“Ey Zürrare arkadaşlarının, ashabın arasında şöhret bulmuş olanlarını al şaz ve nadiri ise terket.”

Dedim ki, Ey seyyid, eğer bu iki zıdd haber sizden gelen meşhur haberler olursa ne yapayım?

“O zaman onlardan sana göre hangisinin ravisi daha adil ve sika ise onu al.” Dedi.

Eğer onlardan ikisi de adil ve sika olursa nasıl olacak?

“Dikkat et, o iki hadisten hangisi umumun mezhebine muvafık ise onu terk et, onlara mühalif olanı ise al.”²³⁰ Hadis şu şekilde sorulu cevaplı olarak devam etmektedir.

²²⁶ Zeynuddin b. Ali el-Amili, *el-Bidaye fi ‘İlmi’ d-Diraye*, s. 118.

²²⁷ Valid Bihai el-Amili, *Vusulu’l ehyâr ila Usûli’l Ahbar*, s. 110.

²²⁸ Şeyh Abdullah el-Memakani, *Mikbasu’l Hidaye fi ‘İlmi’ d-Diraye*, C. I, s. 253.

²²⁹ Ali Ekber Giffâri, *Dirasât fi ‘İlmi’ d-Dirayat* s. 45.

²³⁰ Allame Meclisi, *Biharu’l-Envar*, C. II, s. 245-246.

2.4.3. Münker Hadis

Münker sözlükte “bilmemek, haberdar olmamak, inkar etmek, kabul etmemek” anlamlarına gelen “نكر” fiilinin ismi mefuludur ve “inkar edilen, makbul olmayan, kabul edilmez” anlamlarına gelmektedir. Bir hadis ıstılâhî olarak ise münker, -zayıf olan bir ravinin, güvenilir ravilere muhalif olarak rivayet ettiği ve bu rivayetiyle tek kaldığı hadis çeşididir. Bu çeşit hadisin metni başka bir isnadla da gelmemektedir²³¹

Şia hadis usûlünde münker hadisi genel olarak şöyle tarif etmektedirler: Münker hadis yalnızca bir senede sahip olmasıyla birlikte sika olmayan raviler vasıtasıyla nakledilen ve aynı zamanda bir çok ravinin nakletmiş olduğu meşhur bir hadisin karşısında yer alan hadislerdir.²³² Ehli-sünnet hadis âlimlerinden İbn Salah ise münker hadisi şu şekilde tarif etmektedir: Münker, ravinin rivayetiyle tek kaldığı hadistir ki, metni yalnız onun rivayetiyle bilinir; aynı zamanda bu metin, ne onun rivayet ettiği yönden ve ne de bir başka yönden maruftur.²³³ Bu tarif, bir çok hadisçinin münker hakkında ileri sürdüğü bir tariftir. Fakat İbnu’s-Salah’a göre aslında şazda olduğu gibi münkerde de işi geniş tutmak gerekir; zira şaz ve münker aynı şeydir. Buna göre münker iki kısımdır. Birincisi güvenilir ravilerin rivayetine muhalif ferd hadistir. Buradaki münker şaz ile aynı anlamlıdır. Bu hadisin örneği Malik b. Enes’in ez-Zühri tarikiyle rivayet ettiği “Müslüman kafiye, kafir de Müslümana varis olamaz”²³⁴ hadisidir. Malik, bu hadisin isnadını ‘an Zuhri, an ‘Ali b. Hüseyin, an Ömer b. Osman, an Usame b. Zeyd, an Rasulullah (s.a.v) şeklinde vermiş ve Usame b. Zeyd’den hadisi nakleden raviyi Ömer b. Osman olarak zikretmiştir. Halbuki diğer güvenilir olan ve hadisi Zuhri’den nakleden kimseler, bu ismi ‘Amr b. Osman olarak zikretmişlerdir. Bu yönden Malik diğer güvenilir ravilere muhalefet etmiş ve ondan başka da hadisi bu isnadla rivayet eden olmadığı için hadis münker addedilmiştir.²³⁵

²³¹ Nevevi, *et-Takrib ve’t-Teysir*, I, s. 41.

²³² Abdullah b. Muhammed Hasan b. Abdullah el-Mamakani, *Mikbâsu’l-Hidaye fi ‘İlmi’d-Dirâye*, C. I, s. 254.

²³³ İbnu’s-Salah, *‘Ulumu’l hadis*, s. 71-72.

²³⁴ Buhâri “Ferâiz”, 26; Müslim, “Ferâiz”, 1.

²³⁵ Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s. 288.

Münkerin ikinci kısmı ise, ravisi sika ve mutkin olmayan hadis-i ferttir. Yani bu kısım münkerlerde zayıf bir ravi her hangi bir hadisin rivayetinde tek kalmış, teferrüt etmiştir. Münker bu şekilde olduğunda yani ravisi sika olmadığında meşhurun mühalifi olur.²³⁶ Bazı muhaddislere göre münker sikadan başkasının meşhur olarak rivayet ettiği'dir. Hiç şübhe yok ki, zayıfın rivayet ettiği münker meşhurun rivayet ettiğine muhaliftir.²³⁷

Hadis ve dirayet ehlinin sözlerine göre münker hadislere aynı zamanda merdud hadisler de denilmektedir. Merdud reddedilmesi gereken hadislere delalet etmek üzere, makbulun mükabili olarak genel anlamda kullanılan bir tabirdir. Genel olarak münker hadis için verdiğimiz tarifi merdud hadis için de verebiliriz. Lakin münkeri şaz hadisten ayıran özellik ravilerinin sika olmayışdır.²³⁸

2.4.4. Maruf ve Mahfuz

Maruf sözlükte “tanımak, bilmek, keşfetmek” anlamına gelen “ عرف ” fiilinin ismi-meful şeklidir ve “tanınan, bilinen” anlamlarını ifade eder. Hadis terimi olarak ise maruf münker veya merdud olan hadisin mukabili olarak tercih edilen hadise maruf denir. Münker veya merdud, zayıf ravinin sika ravilere mühalif olan rivayetidir. Buna göre de münker rivayete karşı tercih olunan sika ravilerin rivayeti maruf adını almaktadır.²³⁹

Mahfuz ise sözlükte “korumak, muhafaza etmek, itaat etmek, savunmak” anlamlarına gelen “ حفظ ” fiilinin ismi-mefuludur ve “korunan, muhafaza olunan” anlamlarını vermektedir. Hadis ıstılâhî olarak ise şaz olan hadisin mukabili olarak tercih edilen hadise mahfuz adı verilmiştir. Şaz, sika ravinin zabt yönünden olsun, rivayetin çokluğu ve buna benzer tercihi gerektiren diğer yönlerden olsun, kendisinden daha üstün ravilere mühalif olarak rivayet ettiği ve rivayetiyle tek kaldığı hadistir. Böyle bir hadisin ravisi sika da olsa, kendisinden daha üstün durumda olan ve kendisinden daha fazla isnadla gelen diğer ravilerin rivayetlerine muhalif olduğu için onun rivayetinin terkin ve

²³⁶ Valid Bihai el-Amili, *Vusulu'l Ehyâr ila Usûli'l Ahbar*, s. 110.

²³⁷ Seyyid Hasan es-Sadr, *Nihayetu'd-Diraye*, s. 221.

²³⁸ Ali Nasiri, *Hadis İlimlerine Giriş*, s. 174.

²³⁹ İbn Hacer, *Nuzhetu'n-Nazar*, I, s. 86.

diğerlerinin rivayetinin tercihini gerektirir. Buna göre terkedilen hadis şaz, tercih edilen, yani kabul edilip alınan hadis de mahfuz adını alır.²⁴⁰

Gösterdiğimiz terimler ehli sünnet ve Şîî hadis külliyyatında hemen hemen aynı anlamlarda kullanılıp tarif edilmektedir. Şîî hadis âlimlerinin bu ıstılahlar hakkındaki görüşlerini şu şekilde özetleyebiliriz: Mahfuz dirayet ve ıstılah ehline göre terim olarak şazın mühalifi, maruf ise yaygın görüşe göre münkerin mühalifidir. İlk bakışdan maruf ve mahfuz ile meşhur hadisin aynı şey olduğu düşünülse de iyice dikkat edildiğinde onlar arasında farkların olduğunu görmek mümkündür. Çünkü, bu iki terim meşhurdan daha hususi olduğu halde meşhur daha geneldir. Meşhur rivayeti yaygın olan haberdur ve onun mukabili ise şaz ve ona benzer diğer rivayeti yaygın olmayan haberlerdir. Kısaca olarak şöyle ifade edebiliriz ki, maruf ve mahfuz terimleri meşhura dahildir. Yani, Mahfuz mükabilinde şaz hadis olan meşhurun bir çeşididir. Maruf ise mükabilinde münker hadis olan meşhur haberin bir özelliğidir.²⁴¹

Gerek Ehli-sünnet gerekse de Şîî hadis usûlü kitaplarında verilmiş bilgilerden anlaşılan maruf, mahfuz, şaz, nadir ve münker gibi hadis ıstılahları meşhur kavramı ile yakından ilişki içerisindedir. Burada maruf ve mahfuz kavramları meşhur ile benzerlik taşıdığı ve onun kapsamına girdiği halde diğer gösterdiğimiz kavramlar ise meşhura mühalif özellikleri taşımaktadırlar.

²⁴⁰ İbn Hacer, *Nuzhetu'n-Nazar*, I, s. 84

²⁴¹ Ali Ekber Giffâri, *Dirasât fî 'İlmi'd-Dirayat* s. 45.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAZI MEŞHUR HADİSLER

3.1. MEŞHUR HADİSLERİN TOPLANDIĞI BAZI KİTAPLAR

Bundan önceki iki bölümde hadis usûlü âlimlerinin verdiği tarifler incelenmeye çalışılmış ve bu inceleme hem Sünni hem de Şîî hadis literatürlerine başvurularak yapılmıştır. Her iki mezhebin hadis ulemasınca meşhur hadisler hakkında verilen tariflerin benzer ve farklı tarafları ortaya konulmuştur. Bunun yanısıra meşhur kavramıyla ilişkili olan diğer hadis kavramları ve onların meşhur ile ilişkisi ele alınmıştır. Bu bölümde ise gayri-ıstılâhî meşhurları yani halk arasında şöhret bulmuş meşhur hadisleri toplayan bazı hadis kitapları ele alınarak oradaki hadislerin bir kısmına işaret edilerek onlar hakkında bilgi verilecektir.

Çalışmanın “Ehli sünnet hadis literatüründe meşhur hadis” isimli birinci bölümünde meşhur hadisleri toplayan hadis eserleri hakkında bilgi verilerek bu hadis eserlerinde ıstılâhî meşhurlar değil halk arasında şöhret bulmuş gayri ıstılâhî meşhur hadislerin toplandığı ifade edilmiştir. Meşhur hadisler yaygın olduğu için pekçokları tarafından meşhurların sahih hadisler olduğu kabul edilmektedir. Lakin mesele böyle değildir çünkü, bazı meşhurlar halk arasında şöhret bulduğu halde ehli hadis yanında meşhur olmayabilir. Çünkü bir hadisin sıhhati isnadının kopuk olmaması, ravilerinin güvenilir ve ilim ehli kişiler olması ve rivayet edilen hadisin dinin temel ilke ve esaslarına aykırı olmaması ile alakalı bir husustur. Aynı zamanda sahih isnadlı olabildiği gibi hiç bir isnadı olmaya da bilir. Hadis literatüründe insanlar arasında şöhret bulmuş hadisleri ifade etmek için gayri ıstılâhî meşhur kavramının ilk defa İbn Kuteybe tarafından kullanıldığına da işaret edilmiştir.²⁴²

Istılâhî meşhurlar daha çok muhaddisler yanında bilindiği halde gayri ıstılâhî meşhurlar umum halk arasında veya genelde şöhret bulmuş hadislerdir. Bu çeşit hadislerin bir ve bir kaç isnadı olduğu gibi bazen hiç bir isnadı olmaya da bilir. Bir çok

²⁴² İbn Kuteybe, *Te'vilu'l Muhtelifi'l-Hadis*, s. 72-73.

hadis âlimi sahih, zayıf ve mevzu çeşitleri olan gayri ıstılâhî meşhur hadisleri araştırmış, derecesini beyan etmeye çalışmış ve bu konuda eserler yazmışlardır.

Kabul edilen görüşe göre, Meşhur hadisler hakkında yazılmış kitaplardaki hadislerin çoğu ıstılâhî anlamdaki meşhurlar değil, Ehli-Hadis'den gayrisine göre meşhur olan hadislerdir. Lakin sadece hadis ehli yanında meşhur olan ıstılâhî meşhurların toplandığı bir hüsûsi kitap ise bulunmamaktadır.²⁴³

Gayri ıstılâhî meşhurlar insanlar arasında yaygın olduğu ve herkesin onları hadis gibi kullandığını göz önünde bulunduran muhaddisler ilk dönemlerden böyle hadisleri kitaplarda toplamaya, sıhhatini ve aslını araştırmaya çalışmışlardır. Bu konuda bir çok müstakil kitaplar yazılmıştır. Şia hadis literatüründe sadece meşhur hadislerin toplandığı müstakil eserler şu an itibarıyla tespit edilememiştir. Ehli-sünnet literatüründe ise gayri ıstılâhî meşhur hadisler konusunda yazılmış kitapları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Ebu Abdullah Bedruddin Muhammed b. Bahadır ez-Zerkeşi eş-Şafii (ö. 794/1392), “et-Tezkire fi ehadisi'l muştehira”. Matbu eserdir. Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-‘ilmiyye’de basılmıştır.
2. İbn Hacer el-Askalâni (ö. 852/1449), “el-’Âlâi’l mensura fi ‘ehâdisil-meşhura”. Matbu değildir. Aclûni eserinin mukaddimesinde bir kaç defa bu eserin ismini zikretmiştir.²⁴⁴ İbn Hacer’in böyle bir kitabı günümüzde bulunmamaktadır.
3. Abdurrahman es-Sehâvi (ö. 902/1497), “el-Mekâsıdu’l hasene fi beyani kesîr minel ’ehadisi’l-meşhura alê’l elsine”. Matbu olan bu eser Beyrut, Dâru’l-kutubi’l ‘arabiyye’de basılmıştır.
4. Ebu’l Fazl Celâluddin Abdurrahman b. Ebu Bekir es-Süyûti (ö. 911/1505), “ed-Durer el-muntessira fi’l ’ehadisi’l-meşhura”. Bu eser aynı zamanda “el ’Âlâ’u’l müntessira fi’l ’ehadisi’l-muştehira” diye de isimlendirilmektedir. Harf sırasına göre tertip edilmiş bu kitap Aclûnî’nin “Keşfu’l-hafâ” eserinde verdiği bilgiye göre büyük ve küçük

²⁴³ Halil İbrahim Molla Hatir, *Ahad Hadis*, s. 52.

²⁴⁴ Aclûni, *Keşfu’l-Hafâ*, s. 7-8.

olmakla iki nushadan oluşmaktadır. Bu eser matbudur ve Riyad, Melik Suûd Üniversitesi, ‘İmâdetu’l şûûni’l-mektebât’da basılmıştır.

5. Ebu’l Hasan Abdullah es-Semhudi (ö. 911/1506), “el-Ğemâz ale’l-lemâz fî da’ifi’l hadis ve mevdû’ihi”. Bu eserin orijinal nushası Berlin’de bulunmaktadır. Eser Beyrut, Dâru’l-kutubi’l ‘ilmiyye’de basılmıştır.

6. Ebu’l Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed el-Munvefi (ö. 939/1532), “el-Vesâ’ilu’s-sünniyye mine’l-mekâsidi’s-Sahavi ve’l cami‘ vel-zevaid es-Suyûti”. Bu kitap Kâhire, el-Hinaneci ve Beyrut, Dâru’l-Hicre kitap evlerinde basılmıştır.

7. Abdurrahman b. Ed-Debi‘ eş-Şeybani ez-Zebidi (ö. 944/1537), “Temyîzu’l-tayyib mine’l-habîs fimâ Hafız b. Hacer, el-Âla’i’l-mensura fî’l ehâdisi’l-meşhura”. Aclûnî “Keşfu’l-Hafa” kitabının mükaddimesinde bir kaç defa bu eserin ismini zikretmiştir. Matbu olan bu eser Beyrut, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye’de basılmıştır.

8. Abdulvahhab eş-Şar‘râni (ö. 973/1565), “el-Bedru’l munir fî ğaribi’l ‘ehâdisi’l beşir el-nezir”. Matbu eserdir. Bu eser Beyrut, Dâru’l-kutubi’l ‘ilmiyye’de basılmıştır.

9. Ahmed b. Muhammed b. Abdussalam el’Munavfi (ö. 981/1573), “Ed-Durretu’l-lâmia fî beyani kesirin mine’l ehâdisi’s-şâ’ia”. Bu eser matbu değildir.

10. Muhammed b. Ahmed el-Halîl el-Ensâri (ö. 1057/1647), “Keşfu’l iltibas ani’l-ehâdisi elleti teduru beyne’nâs”. Bu menzum şekilde yazılmış eserdir. Müellif bu kitaptaki hadisleri “Teshilu’s-sebil ilâ keşfi’l-iltibas ammê dârin minel-ehâdisi beyne’n-nas” isimli elyazmasınada ihtisarla vermiştir. Matbu olan bu eser Riyad, Mektebetu’l-Harameyn’de basılmıştır.

11. Muhammed Necmeddin el-Ğazzi (ö. 1061/1651), “İtkan ma yuhsin mine’l ahbâri’d-da’ira ‘ale’l elsin”. Bu kitabı Aclûnî “Keşfu’l Hafa” eserinin mükaddimesinde zikretmektedir.²⁴⁵ İki ciltte olan bu eser Kahire, El-Faruku’l-adîse li’t-tebaâti ve’n-neşr isimli kitab evinde basılmıştır.

²⁴⁵ Aclûnî, Keşfu’l-Hafa, s. 9.

12. Muhammed Abdulbâkî ez-Zerkânî (ö. 1122/1710), “Muhtasaru’l mekâsidi’l hasene fî beyani kesirin mine’l ehâdisi’l-muştehra ‘ale’l ‘elsine”. Matbu olan bu eser Dimeşk, el-Mektebu’l-islâmiyye’de basılmıştır.

13. İsmail b. Muhammed el-Acluni (ö. 1141/1730), “Keşfu’l-hafa ve mezîlu’l ilbas ammê iştehera mine’l ehâdisi ‘ale elsineti’n-nâs”. Bu daha geniş ve metbu bir eserdir ve Kahire, el-Mektebetu’l-‘asriyye’de basılmıştır.

14. Gazi Muhammed b. Ahmed b. Cârullah es-Sasari es-Sinâni (ö. 1223/1808), “en-Nevafihul utra fî’l ‘ehâdisi’l-muştehra”. Bu eser Beyrut, Mu’essisetu’l-kutubi’s-sekâfiyye isimli kitab evinde basılmıştır.

15. Şeyh el-Hût el-Beyruti (ö. 1276/1860), “Esne’l metâlib fî ‘ehâdisi’l-muhtelifi’l-meratib”. Bu eser metbudur ve Beyrut, Dâru’l-kutubi’l-‘arabiyye’de basılmıştır.

Belirtildiği gibi bu kitaplarda gayri-ıstılâhî meşhurlar yani sahih, zayıf ve mevzu olmasına bakmaksızın insanlar arasında şöhret bulmuş hadisler cem edilmiştir.²⁴⁶

3.2. MEŞHUR HADİSLERİN TOPLANDIĞI İLK KİTAP ve MÜELLİFİ

Gayri-ıstılâhî meşhur hadisleri ilk defa Bedruddin ez-Zerkeşi (ö. 794/1392) “et-Tezkira fî ehâdisi’l müştehra” isimli eserinde toplamıştır. O, bu konuda kitabının girişinde şöyle demiştir:

“Avamın dilinde şöhret bulmuş bazen ise fakihlerin bile bilmediği hadisleri muayyen etmeyin mühim olduğunu gördüm. Bu hadisler ya aslında bir gariplik olan gayri-sâlim ya da hiç bir zann ifade etmeksizin sahih hadisler olabilir. Böyle olduğunda Ehli hadisten bazıları bilmediğinden dolayı bu meşhur hadisleri inkar eder. Eğer inkar edilen meşhurlar sahih olursa o zaman inkarcı dindeki bir aslı inkar etmiş gibi doğru yoldan ayrılmış olur. Aynı zamanda eğer şöhret bulmuş hadis hiç bir aslı olmayan bir hadis ise onu nakleden de yalan bir hadis rivayet etmiş olur ve Hz. Peygamber’in (s.a.v) “Kim

²⁴⁶ Halil İbrahim Molla Hatir, *Ahad Hadis*, s. 53-54.

benim adımdan bilerek yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın” hadisindeki tehdide muhatap olur.”²⁴⁷

Zerkeşi’nin kitabın giriş kısmında verdiği bu bilgiden insanlar arasında şöhret bulmuş hadislerin sıhhatini araştırmak ve onların sahih zayıf veya mevzu olduğunu bilmenin önemi anlaşılmaktadır. Çünkü, bazı hadis âlimleri bile bazen halk arasında yaygın olan hadisleri bilmemektedir. Bu sorunları çözmek için Zerkeşi insanlar arasında şöhret bulmuş hadisleri yani gayri-ıstılâhî meşhur hadisleri ilk defa bir kitapta toplamıştır. Zerkeşinin vefatından sonra bu kitap âlimler arasında dolaşmaya başlamış ve bir çoğu onu referans alarak bu konuda yeni kitaplar yazmışlardır. Bazıları bu kitabı şerh etmiş, bazıları yeni şeyler ilave etmiş, bazıları ise kısaltmalar yaparak yeni eserler telif etmiştir. Süyûti ise önce bu kitabı ihtisar yaparak, ona farklı hadisler ve izahlar ekledi. Bundan başka Zerkeşi’nin bablara ayırdığı hadisleri Süyûti harf sırasına uygun olarak tertip etti ve kitabını “ed-Dürer el-Müntesira fi’ehâdisi’l muştehira” diye isimlendirdi.²⁴⁸ O, kitabının mukaddime kısmında kendi niyetini şu şekilde ifade etmiştir: “Hakikaten, genel olarak insanların dilinde şöhret bulmuş ve fukahânın çoğunun da bilmediği hadislerin durumunu beyan etmek, onların bir aslının olup-olmadığını araştırmak çok mühim bir meseledir. Bilindiği gibi Bedruddin ez-Zerkeşi bu konuda makbul bir kitap yazmıştır. Lakin bu eserin yeniden gözden geçirilmeye, ilaveler edilmeye ve oradaki ifadelerin açıklanmaya ihtiyacı var. Ona göre de kitaptaki çok miktarda ilaveleri ihtisar ettim, kitaptaki itiraz olunan konulara dikkat çekerek onları inceledim ve onlara yeni bilgiler ilave ettim. Bundan başka okuyucular tarafından daha kolay şekilde bulunsun diye kitaptaki farklı bab başlıkları altında toplanmış hadisleri harf sırasına göre yeniden tertip ettim ve ortaya çıkan bu kitabı “ed-Dürer el-Müntesira fi’l-ehâdisi’l muştehira” diye isimlendirdim.”²⁴⁹

Zerkeşi “et-Tezkira fi’l ehâdisi’l-muştehira” eserini aynı zamanda “el’Âlâ’il mensura fi’l ehâdisi’l meşhura” diye de isimlendirmektedir. Buradan da kitabın farklı şekilde iki ismi olduğunu görmekteyiz. Kitabın ikinci ismi olan el ‘Âlâ’il mensura fi’l ehâdisi’l meşhura’yı Aclûnî (ö. 1162/1749) “Keşfu’l-Hafa” isimli eserinde zikrederek bu

²⁴⁷ Zerkeşi, *et-Tezkira fi’l Ehâdisi’l Muştehira*, s. 25.

²⁴⁸ Mustafa Abdulkadir ‘Ata, *Tezkire’nin girişi*, s. 13.

²⁴⁹ Celaleddin es-Süyûti, *ed-Düreru’l Muntessira fi’l Ehâdisi’l Muştehira*, thk. Muhammed b. Lutfi es-Sibağ, ‘İmadetu Şu’uni’l Mektebat, Riyad, s. 41.

eserin İbn Hacer el-Askalani'ye (ö. 852/1449) ait olduğunu söylemiştir. Malumdur ki, Zerkeşi'nin elyazma eserine kendinden sonra İbn Hacer tarafından bazı şerh ve ilaveler yapılmıştır. Yani kitap değil ondaki bir kaç sahife İbn Hacer el-Askalni'ye aittir.²⁵⁰

Meşhur hadisleri toplamak amacı ile Zerkeşi tarafından yazılmış bu kitapta hadisler konusuna uygun olarak farklı başlıklar altında toplanmıştır. Kitabın ilk nüshasında toplamda 517 hadis olduğu²⁵¹ söylene de halihazırdaki matbu eser dokuz farklı başlık altında 222 hadis ve onların sıhhati hakkındaki bilgilerden oluşmaktadır. Her bir babı ve hadis sayılarını şu şekilde göstermek mümkündür:

1. Birinci babda ahkama ait farklı sıhhat derecelerinde olan 31 hadis bulunmaktadır.
2. Edeb kurallarına ait 60 hadis bulunmaktadır.
3. Zühde ait 31 hadis bulunmaktadır.
4. Tıbb ve menafi'ye ait 18 hadis yer almaktadır.
5. Faziletlere ait 52 hadis bulunmaktadır.
6. Nakledilen dualar hakkında 4 hadis bulunmaktadır.
7. Kıssalar ve haberler hakkında 14 hadis bulunmaktadır.
8. Fiten hakkında 9 hadis bulunmaktadır.
9. Uygulama alanı bulmuş işler konusunda 3 hadis rivayet olunmaktadır.

3.2.1. Zerkeşi'nin Hayatı ve İlmi Faaliyeti

Asıl ismi Ebu Abdullah Bedrüddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah ez-Zerkeşi eş-Şafii hicri 745 (1344) yılında Mısır'da doğdu ve 794 (1392) yılında orada vefat etti. Zerkeşi Türk asıllı olduğundan dolayı bazen et-Türki nisbesi ile de anılmaktadır.

Zerkeşi bir çok ilmi sahada eserler yazan büyük edip, aynı zamanda Şafii fıkının usûlcü âlimlerinden biridir. O ilk eğitimini Mısır'da Cemaleddin el-İsnevi'den ve Siracuddin el-Bulkini'den almıştır. Sonra ise Halep'te Şeyh Şihabuddin el-Ezrai, Dimeşk'te ise Şeyh Salahuddin Ömer b. Umeyle, Ebu'l Fida ibn Kesir ve başka bir çok

²⁵⁰ Mustafa Abdulkadir 'Ata, *Tezkire'nin girişi*, s. 13.

²⁵¹ Mustafa Abdulkadir 'Ata, *Tezkire'nin girişi*, s. 15.

âlimden ilim tahsil etmiş ve hadis dinlemiştir. Öğrencisi olan Birmavi mütevazî ve sade bir hayat yaşayan hocası Zerkeşi'nin bütün mesaisini ilmî faaliyetlere ayırdığını, geçim masraflarını ise akrabalarının karşıladığını bildirmektedir. İbn Hacer el Askalani ise onun hakkında şöyle demektedir: “Zerkeşi zamanının çoğunu evinde ilimle meşgul olarak geçirir, zaman zaman kitapçılar çarşısına gider, kitap almadan eserleri inceleyip notlar tutar, eve döndüğünde bu notları eserlerinin ilgili yerlerine kaydederdi.” Bundan başka İslami ilimlerin çeşitli dallarında eser veren ve bir çoğunu kendi hattıyla yazan Zerkeşi talebe yetiştirir ve fetva işleri ile de uğraşırdı.²⁵²

Âlimler Zerkeşi'nin İslami ilimlerin bir çok farklı dallarında ilmi eserler yazdığını bildirmektedir. Bu eserlerden bir kaç şunlardır:

1. el-İcâbetu li irad ma'stedrakethu 'A'îşe alâ's-sahabe. Bu eser matbudur ve Kahire, Mektebetul-Hinâneci kitap evinde basılmıştır. Bu eser Bünyamin Erul tarafından “Hz. Aîşe'nin sahabeye yönelttiği eleştiriler” ismi ile Türkçe'ye çevrilmiş ve Otto yayınlarında çıkmıştır.
2. Luktu'tu'l aylan ve billetu'z-zaman. Fıkıh usûlüne ait olan bu eser Kahire, Metbu'atu medraseti vâlideti Abbasi'l-ûlâ isimli kitap evinde basılmıştır.
3. el-Behru'l-muhit. Fıkıh usûlüne ait üç ciltlik eser matbudur ve Kahire, Dâru'l-kutubi'de basılmıştır.
4. 'Îlâmu's-sâcid bi'ehkâmî'l mesâcid. Bu eser Mısır, El-Meclisu'l 'âla li's-suûni'l-islâmiyye isimli kitap evinde basılmıştır.
5. ed-Dibac fî tevdihi'l-menâhic. Matbu olan bu eser Beyrut, Dâru'l-kutubi'l 'ilmiyye'de yayınlanmıştır.
6. Hâdimu's-şerh. Bu eser matbu değildir.
7. Hâdimu'r-Rafi'i ve'r-Ravza. Matbu olan bu eser Mekke, Ummu'l-Kura Üniversitesinde yayınlanmıştır.
8. Şerhu Cem'i'l-cevâmi' li-Subki. Bu eser Kahire, Mektebetu'l Kurtuba isimli yayın evinde basılmıştır.
9. Mecmûati resâil fî'l-fikh. Bu eser matbu değildir.
10. Rabî'ul Ğazlan. Edebiyyata ait olan bu eser matbu değildir.

²⁵² Menderes Gürkan, “Zerkeşi Bedreddin”, *DİA*, 2013, C. XXXIV, ss. 289-293.

11. El-Tenkîhu li'elfâzi'l-câmi' es-sahih. Matbu olan bu eser Riyad, Mektebetu'r-Rüşd'de basılmıştır.²⁵³

3.3. KİTAPLARDA TOPLANMIŞ BAZI GAYRİ-İSTİLÂHÎ MEŞHUR HADİSLER

Gayri-istilâhi meşhur hadislerin her hangi bir rivayet sıhhat özelliğine bakmaksızın genel olarak insanların dilinde şöhet bulmuş hadisler olduğu bilinmektedir. Önceki bölümlerden ifade edildiği gibi bu hadisler mütevatir, sahih, hasen, zayıf ve hatta mevzu da olabilir. Aynı zamanda bu hadisler arasında hiç bir aslı olmayan ve hadis ve fıkıh âlimlerince bilinmeyen mevzu meşhurlar önemli yer tutur. Hadis âlimleri meşhur hadislerin insanlar arasında yayılmasını dikkate alarak onları kitaplarda toplamışlardır. Bu meşhur hadis kitaplarından bazıları müellifleri tarafından harf sırasına bazıları ise farklı konulara uygun olarak tertip edilmiştir. Biz ise burada hadis âlimleri tarafından meşhur olarak gösterilmiş hadislerden bazılarını konularına uygun başlıklar altında göstermeye çalışacağız. Zerkeşi'nin "et-Tezkire fi ehâdisi'l muştehira" eseri gayri istilâhî meşhurları toplayan ilk kitap olduğu için araştırılan hadisler ve konular esas olarak o kitaptan alınmaya çalışıldı. Bundan başka diğer âlimlerin de bahsedilen konuyla ilgili fikirlerine yer verilerek araştırmayı daha kapsamlı hale getirmeye gayret edildi.

3.3.1. Ahkama Ait Meşhur Hadisler

Zerkeşi'nin meşhur hadisleri topladığı kitabındaki ilk bab ahkama ait meşhur hadisler olduğu için biz de aynı isimli babla başlayarak diğer babları da sırası ile gösterme yolunu takip edeceğiz. Bu başlık altında dindeki hükümlere ait olan meşhur hadislerin bir kısmını toplayarak onların rivayet şeklini ortaya koymaya çalışacağız.

أَبْغَضُ الْحَالِ إِلَى اللَّهِ الطَّلَاقُ

“Allahın en çok buğzettiği (sevmediği) helal boşanmadır.”²⁵⁴

²⁵³ Mustafa Abdulkadir 'Ata, *Tezkire'nin girişi*, s. 11-12.

²⁵⁴ Ebu Davud, "Talak", 4; İbn Mace, "Kitabu't-Talak", 1.

Bu hadisi Ebu Davud ve İbn Mace Kesir b. Abid'den, o Muhammed b. Halit'ten o Maruf b. Vasil'den o, Mühârib b. Desâr'dan o Abdullah b. Ömer'den Abdullah b. Ömer ise Resulullah'tan rivayet etmiştir. Bu hadisin diğer rivayetleri Abdullah b. Mübarek ve Hakim'in eserlerinde geçmektedir. Hakim bu hadisin sahih isnadlı olduğunu ve kitabı't-talak bölümünün bu hadisle başladığını söylemiştir.²⁵⁵

الْخَالُ وَارِثٌ مَنْ لَا وَارِثَ لَهُ

“Dayı, varisi olmayanın varisidir.”²⁵⁶

Tirmizi'ye göre bu hadis gariptir, hadisin ravi sırası İshak b. Mensur, Ebu Asım, İbn Cüreyc, Amr b. Müslim, Tavus ve Aişe (r.a) şeklindedir. Bu ravilerden bazıları Hz. Aişeden bu konuda bir şey zikretmedi ve aynı zamanda sahabeler arasında dayının, teyzenin ve halanın varis olması konusunda ihtilaf vardır.²⁵⁷ Ebu Davud, İbn Mace ve Nesai ise bu hadisi Raşid b. Sad, Ebu Amir el-Hevzini ve Mikdam b. Ma'di Kerb tariki ile rivayet etmişlerdi.²⁵⁸ İbn Mu'in bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir.²⁵⁹

طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ

“İlim öğrenmek her bir Müslümana farzdır.”²⁶⁰

Bu hadis sahabeden Hz. Ali, İbn Mesud, Enes, Abdullah b. Ömer, İbn Abbas, Cabir ve Ebu Said el-Hudri tarafından rivayet edilmiştir. İbn Abdulberr bu hadisin rivayet olunduğu tariklerin çoğunu illetli bulmuş lakin manasının sahih olduğunu söylemiştir. Bezzar ise bu hadisin Enes'ten olan rivayetlerini zayıf kabul etmiş, bunların arasında en iyi rivayetin ise İbrahim b. Selam, Hammad b. Ebi Süleyman, İbrahim en-Nehai ve Enes şeklinde olan rivayetin olduğunu söylemiştir. Mizzi bir çok hadisciler tarafından farklı tariklerle rivayet olunan bu hadisi hasen rütbesine çıkaran tarikler olduğunu söylemiştir.²⁶¹

²⁵⁵ Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 35.

²⁵⁶ İbn Mace, “Diyat”, 7; Ebu Davud, “Feraiz”, 8; Tirmizi, “Faraiz”, 12.

²⁵⁷ Tirmizi, “Kitabu'l-feraz”, 12.

²⁵⁸ Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 35.

²⁵⁹ Suyûti, *ed-Düreru'l-Muntessira*, s. 111.

²⁶⁰ İbn Mace, “İftitahu'l Kitab”, 40; Tebarani, C. I, s. 120.

²⁶¹ Suyûti, *ed-Düreru'l-Muntessira*, s. 141.

“Fasık için gıybet olmaz.” Bu hadisin bir çok tarikleri vardır. Lakin Darakutni ve Hatib bu hadisin batıl olduğunu söylediler.²⁶² Beyhaki de bu hadisin rivayet tariklerinin batıl olduğunu söyledi ve kendi kitabında buna benzer anlamda bir hadis zikretti:

مَنْ أَلْفَى جِلْبَابَ الْحَيَاءِ فَلَا غِيْبَةَ لَهُ

“Haya perdesini kaldıranlar hakkında gıybet olmaz.”²⁶³

“Fasık için gıybet olmaz” hadisinin başta Beyhaki ve Ebu’l Fadl es-Süleymani olmakla bir çok hadis âlimleri zayıf ve batıl olduğunu söylediler. el-Heravi ise bu hadisin hasen olduğunu söyledi ve farklı bir tarikle rivayet etti.²⁶⁴

لا غم إلا غم الدين، ولا وجع إلا وجع العين

“Din gamından başka gam yok, göz ağrısından başka ağrı yoktur.”²⁶⁵

Zerkeşi bu hadisi Beyhaki’nin uzun bir tarikle rivayet ettiğini söylemektedir ve rivayetten sonra Beyhaki bu hadisin münker olduğunu söylemiştir. Bundan başka Ahmed b. Hanbel de bu hadisin hiç bir aslının olmadığını söylemiştir.²⁶⁶ Bu hadisi aynı anlamdaki farklı kelimelerle Aclûnî de mevzu hadis gibi zikr etmiştir.²⁶⁷

مَا تَرَكَ الْقَاتِلَ عَلَى الْمَقْتُولِ مِنْ ذَنْبٍ

“Katil maktul için hiç bir günah bırakmadı” yani tüm suç öldürene aittir. İbn Kesir bu hadis hakkında şöyle demiştir: “Aslı bilinmeyen haberdir, zayıf isnadı bile yoktur. Lakin anlamı sahihtir.”²⁶⁸

مَنْ سَأَلَ عَنْ عِلْمِ فَكْتَمِهِ أَلْجَمَهُ اللَّهُ بِلْجَامٍ مِنْ نَارٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

²⁶² Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 44.

²⁶³ Beyhaki, “Şehadat”, 20915.

²⁶⁴ Suyûti, *ed-Düreru ’l-Muntessira*, s. 207.

²⁶⁵ Beyhaki, “Mukaddime”, s. 63.

²⁶⁶ Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 50.

²⁶⁷ Aclûnî, *Keşfu ’l-Hafa*, 3094, s. 369.

²⁶⁸ Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 51.

“Bir kişiye ilimden bir şey sorulduğunda onu gizlerse, Allah kıyamet günü o insana ateşden bir gem vurur.”²⁶⁹

Bu hadisin bir çok tarikleri vardır, Ebu Davud, Tirmizi, İbn Mace bu hadisi Ebu Hüreyre yolu ile rivayet etmişlerdir. Tirmizi’ye göre Ebu Hüreyre’nın rivayet ettiği bu hadis hasendir.²⁷⁰ Ebu Davud da Tirmizi gibi bu hadisi hasen hesap etmiştir. İbn Mace ve Hakim ise bu hadisin Ebu Hüreyre’den ve Abdullah b. Ömer’den gelen tariklerinin sahih olduğunu söylemişlerdir. Bundan başka İbn Mace bu hadisin Enes ve Ebu Said el-Hudri’den gelen rivayetlerini zayıf kabul etmiştir.²⁷¹

استعينوا على قيام الليل بقبولة النهار، واستعينوا على الصوم بأكلة السحر

“Gece kalkmaya yardım için öğle dinlenmesi (kaylule) yapın, oruç yardım için sahur yemeği yeyin”

Bu hadisi rivayet eden ravi zinciri Süleyman b. İbrahim, Ahmed b. Musa el-Hafiz, Abdullah b. İshak, Ebu Ali el-Hanefi, Zu‘ma b. Saleh, Seleme b. Vehram, İkrime ve İbn Abbas şeklindedir. İbn Abbas bu hadisi Resulullah’tan (s.a.v) merfu olarak rivayet etmiştir. Bir çok hadiscinin zayıf gördüğü bu hadisi Hakim sahih kabul etmiştir.²⁷²

كَرَاهَةُ السَّفَرِ وَالْقَمَرِ فِي الْمَحَاقِ

“Ay görünmeyen (muhak) zamanlarda sefer etmenin mekruh olması.” Rivayet şekli İbn Nasih, Şebane, Amr b. Mücaşi‘, Temim b. El-Haris ve onun babası şeklinde olan benzer başka bir hadis de aynı anlamdadır:

كَانَ يَكْرَهُ أَنْ يَتَزَوَّجَ الرَّجُلُ أَوْ يُسَافِرَ إِذَا نَزَلَ الْقَمَرُ مِنَ الْعُقْرَبِ

“Ay (kamer) akrep’ten indiğinde kişinin evlenmesi ve sefere çıkması mekruh görülüyordu.” İbn el-Cenid bu hadis hakkında Yahya b. Mu’ine sormuş, o ise bunu inkar

²⁶⁹ Ebu Davud, “Kitabu’l İlm” 9; Tirmizi, “İlm” 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, s. 18.

²⁷⁰ Tirmizi, *Sünen*, c. 5, s. 29.

²⁷¹ Suyûti, *ed-Düreru l-Muntisira*, s. 184.

²⁷² Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 54.

etmemiştir. Daha sonra İbn El Cenid ona “muhak” kelimesinin ne olduğunu sormuş Yahya b. Mu‘in ise “Muhak ayın sonunda kalan iki gündür” şeklinde cevap vermiştir.²⁷³

es-Suli kitabında Memun tariki ile Reşid, Ümame ve İbn Abbas’tan şöyle rivayet etmiştir: “Ay inmihak ettiğinde (son iki günü olduğunda) veya akrep’ten (akrep burcundan) indiğinde sefere çıkmayın.” Aynı zamanda o bu hadisin sahih isnadlı olduğunu söyledi.²⁷⁴

ربط الخيط بالاصبع ليذكر الحاجة

“İhtiyaçları hatırlamak için parmağa ip bağlamak”. Bu hadisi Ebu Ya‘li el-Mevsuli Müsned’inde Sâlim b. Abdulali Ebi’l Feyz, Nafi ve İbn Ömer’den şöyle rivayet etmektedir:

ان النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَشْفَقَ مِنَ الْحَاجَةِ يَنْسَاهَا رِبْطَ فِي أَصْبَعِهِ خِيطًا لِيَذْكُرَهَا

“Resulullah (s.a.v) ihtiyaçlar unutulduğunda onları hatırlamak için parmağa ip bağlamağı teşvik etmiştir.”²⁷⁵

Ebu Hatim (ö. 327/938) bu konuda şöyle demiştir: Bu hadis hakkında babama sorduğumda o şu hadisin Sâlim’den gelen batıl ve zayıf bir rivayet olduğunu söylemiştir.²⁷⁶

لَا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ

“Mescide komşu olanın mescid dışında namazı yoktur (makbul değildir).”²⁷⁷

Hadisin ravi zincirini Dârekutni (ö. 385/995) şu şekilde göstermiştir: Ebu Yusuf b. Abdurrahman, Ebu Yahya b. Said, Yahya b. İshak, Süleyman b. Davud, Yahya b. Ebi Kesir, Ebu Seleme, Ebu Hüreyre. O, bu hadis hakkında Abdulhak’tan hadisin tüm ravilerinin sika olduğunu rivayet etmiştir.²⁷⁸ Buhari bu hadisin ravilerinden olan

²⁷³ Zerkeşi, *et-Tezkire*, ss. 57-58.

²⁷⁴ Suyûti, *ed-Düreru l-Muntəsira*, s. 214.

²⁷⁵ Cemaleddin ez-Ze’ili, “Kitabu’l-Kerahe”, 2.

²⁷⁶ Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 58.

²⁷⁷ Abdurrezzak, *Musannef*, 4942, s. 492; Beyhaki, *Süneni-Kübra*, 4942, s. 81.

²⁷⁸ Derakutni, *Sünen*, C. I, s. 420.

Süleyman b. Davud sebebiyle münker adlandırmış, İbn Hibban (ö. 354/965) ise metruk diye isimlendirmiştir.²⁷⁹

رَفَعَ عَنِ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنَّسْيَانَ

“Hata ve unutkanlıkla yaptıkları (mesuliyeti) ümmetimden kaldırıldı.”²⁸⁰

Bu hadis İbn Mace Sünen’inde Evzai, Ata b. Ebi Rebah ve İbn Abbas zinciri ile bir az farklı şekilde rivayet edilmiştir.

وَضَعُ عَنِ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنَّسْيَانَ وَمَا اسْتَكْرَهُوا عَلَيْهِ

“Hata, unutkanlık ve üzerinde zorlandıkları işler ümmetimden kaldırılmıştır.”²⁸¹

İbn Mace, İbn Hibban ve Hakim bu hadisin sahih olduğunu söylediler.²⁸²

اِخْتِلَافُ أُمَّتِي رَحْمَةٌ

“Ümmetimin ihtilafı rahmettir”²⁸³

Beyhakî (ö. 458/1066) eserinde Kasım b. Muhammed’den Ömer b. Abdulaziz’in şöyle dediğini rivayet etmektedir: “Eğer Muhammed (s.a.v) ümmeti arasında ihtilaf olmasaydı bu beni mutlu etmezdi. Çünkü, onlar arasında farklı fikirler olmasaydı ruhsat da olmayacaktı.”²⁸⁴

Hadis âlimlerinden Taberânî ve Deylemi bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Şeyh Nasr el-Makdîsî (ö. 490/1096) ise bu hadisi ravisini ve isnadını zikretmeden merfu hadis gibi göstermiştir. “Ümmetimin ihtilafı rahmetdir” hadisinin mürsel zayıf hadis olduğunu söylemek mümkündür.²⁸⁵

Burada dini hükümlerle ilgili insanlar arasında şöhret bulmuş gayri ıstılâhî meşhur hadislerden bir kaçı gösterilmeye çalışılmıştır. Bu hadislerin meşhurluğu her hangi bir

²⁷⁹ Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 60.

²⁸⁰ Cemaleddin ez-Za‘ili, *Nasbu’r-riye*, s. 64.

²⁸¹ İbn Mace, “Talak”, 16.

²⁸² Süyûtî, *Ed-Dürrer el-Müntesira*, s. 123.

²⁸³ Sehâvi, *El-Mekasıdu’l-Hasene*, s. 69.

²⁸⁴ Ahmed b. Hüseyin Ebu Bekir el-Beyhaki (ö. 458/1066), *El-Medhal ‘ile’s-Süneni’l-Kubra*, C. I, s. 162.

²⁸⁵ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafa*, s. 75.

kurala tâbi olmadığı için farklı kitaplarda değişik sayıda hüküme ait meşhur hadisler bulunabilir.

3.3.2. Edeb Hakkında Meşhur Hadisler

Bu başlık altında edeb konusuna ait şöhret bulmuş hadislerden bir kaçını göstererek rivayet şeklini ve kitaplarda verilmiş bilgilere uygun olarak aslının olup olmadığı araştırılmaya çalışılacaktır.

حبك الشيء يعمي ويصم

“Bir şeye karşı sevgin seni kör ve sağır yapar”²⁸⁶

Hadisin rivayet zinciri Ebu Davud’un “Sünen”inde Hive b. Şerih, Ebu Bekr b. Ebu Meryem, Halid b. Muhammed es-Sekafi, Bilal b. Ebu Derda ve Ebu Derda şeklindedir. Süyûti bu hadisin hasen olduğuna işare etmiştir.²⁸⁷

Sa‘leb’e bu hadisin anlamı hakkında sorulduğunda demektedir: “Gözler hakikati görmeye kör kulaklar ise hakikatları duymaya sağır olur.”²⁸⁸

زُرْ غِبًّا تَزِدْ حُبًّا

“Az ziyaret etsen, sevgin artar”²⁸⁹

Ebu Bekr el-Bezzar bu hadisi Talha b. Amr, Ata b. Ebi Rebah ve Ebu Hüreyre’dan rivayet etmiş ve bu hadisin Hz. Peygamber’den gelen sahih bir hadis olmadığını söylemiştir.²⁹⁰ İbn Adiyy (ö. 365/976) ise bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir.²⁹¹

الْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ

“Acele şeytandandır.”²⁹²

²⁸⁶ Ebu Davud, “Kitabu’l Edeb, 119; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. XXXVI, s. 24.

²⁸⁷ Mustafa Abdulkadir Ata, *Tezkire’nin şerhi*, s. 72.

²⁸⁸ Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 73.

²⁸⁹ Ebu Davud et-Tayalisi (ö. 204/820), *Müsned*, C. IV, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türki, Dâru’l-Hicr, Mısır, 1419/1999, s. 268.

²⁹⁰ Ebu Bekr Bezzar, *Müsned*, C. XVI, s. 191.

²⁹¹ Süyûti, *Ed-Dürer el-Müntesira*, s. 127.

²⁹² Ebu Nuaym el-İsfahâni, *Hilyetu’l Evliya*, C. VIII, s. 78.

Tirmizi bu hadisi Abdulmuhi b. Abbas'dan, o babasından o ise kendi babasından rivayet etmiş ve bu hadisin hasen olduğunu söylemiştir. Zehebi ise bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir.²⁹³ Zeynuddin el-İraki bu rivayeti daha uzun şekilde rivayet etmiştir:

العجلة من الشَّيْطَانِ إِلَّا فِي خَمْسَةٍ فَإِنَّهَا مِنْ سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِطْعَامُ الطَّعَامِ وَتَجْهِيْزُ الْمَيْتِ وَتَرْوِيْجُ الْبَكْرِ وَقَضَاءُ الدَّيْنِ وَالتَّوْبَةُ مِنَ الذَّنْبِ

“Beş durum hariç acele etmek şeytandandır. Bunlar ise Resulullah (s.a.v) in sünnetidir: misafire yemek yedirmek, ölünü defnetmek, bekarları evlendirmek, borcu ödemek, günahlardan tövbe etmek.”²⁹⁴

الأعمال بالخواتيم

“Ameller sonlarına göredir (değer kazanır).” Bu rivayet bir çok hadis âlimi tarafından sahih olarak rivayet edilmiştir. Buhari bu rivayeti Said b. Ebu Meryem, Ebu Ğassan, Ebu Hazim ve Sehl b. Sa'd isimli raviler zinciri ile naklolunan uzun bir hadisin sonunda zikretmiştir:

إِنَّ الْعَبْدَ لَيَعْمَلُ عَمَلًا أَهْلُ النَّارِ وَإِنَّهُ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَيَعْمَلُ عَمَلًا أَهْلُ الْجَنَّةِ وَإِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ، وَإِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالْخَوَاتِيمِ

“Hakikaten kul cehennem ehlinin amellerin yapar lakin o cennet ehliendir, bazen de cennet ehlinin amellerini yapar ama o cehennem ehliendir. Ameller sonlarına göre değer kazanır.”²⁹⁵

مُذَارَاةُ النَّاسِ صَدَقَةٌ

“İnsanlara nezaket göstermek sadakadır.”²⁹⁶

İbn Hibban bu hadisi Muhammed b. Münkedir ve Cabir yolu ile rivayet etmiştir. O bu konuda hadiste geçen “müdâre” kelimesinin başkalarına iyilik etmek, nezaket göstermek anlamına geldiğini ve onu yapan insan için sadaka olduğunu, insanları

²⁹³ Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 75.

²⁹⁴ Zeynuddin el-İraki, *el-Muğni*, s. 449.

²⁹⁵ Buhari, “Kitabu'l Kader”, 5.

²⁹⁶ Ebu Said es-Sufi, *Mu'cemu İbn 'Erabi*, 894; Muhammed b. Hibban, *Sahihi İbn Hibban*, C. II, s. 216

kandırmak için kendini iyi göstermenin ise “müdahene” olduğu ve Allah Teala’nın bu ameli sevmediğini söylemiştir.²⁹⁷

Süyûti ve İbn Hibban bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir.²⁹⁸

الْبَرَكَةُ مَعَ أَكْبَرِكُمْ

“Bereket büyüklerinizledir”²⁹⁹

Bu hadisin bir kaç sahabeden gelen rivayetleri vardır. İbn Abbas’dan gelen rivayeti, İbnu’l Mübarek, Halid el-Huzâi ve İkrime şeklindedir. İbn Hibban ve Hakim bu hadisin İbn Abbas’dan gelen rivayetini eserlerinde merfu‘ olarak göstermişler. Hakim aynı zamanda bu hadisin Buhari şartlarına göre sahih olduğunu da söylemiştir.³⁰⁰

مَنْ دَلَّ عَلَى خَيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ فَاعِلِهِ

“Bir hayra vesile olan o hayrı yapan kadar sevap kazanır”³⁰¹

Müslim’in rivayetinde ravi zinciri Ebu Bekr b. Ebu Şeybe, Ebu Kureyb, İbn Ebu Ömer ve Ebu Muaviye, ‘Ameş, Ebu Amr eş-Şeybani, Ebu Mesud el-Ensâri şekillerinde olan zikrettiğimiz bu hadisi Müslim, Ebu Davud ve Tirmizi sahih diye isimlendirmiştir.³⁰²

الْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ، فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ

“Kişi dostunun dini üzeredir. Sizlerden biriniz dost seçtiğinde kimi dost edindiğine dikkat etsin”³⁰³

Tirmizi bu hadisin hasen-garip olduğunu ifade etmiş, İbnu’l Cevzi ise onu “Mevzuat” isimli eserinde zikr etmekle hata yapmıştır.³⁰⁴

عَرَّفُوا وَلَا تُعَنَّفُوا

²⁹⁷ Muhammed b. Hibban, *Sahihi İbn Hibban*, C. II, No. 471, s. 218.

²⁹⁸ Mustafa Abdulkadir Ata, *Tezkire’nin şerhi*, s. 79.

²⁹⁹ İbn Hibban, “Sohbet”, 6; Tabarani, *Mu‘cemu’l Evsat*, C. IX, s. 16.

³⁰⁰ Hakim, *el-Müstedrek*, C. I, s. 131.

³⁰¹ Müslim, “İmare”, 38; Ebu Davud, “Edeb”, 124.

³⁰² Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 86-87.

³⁰³ Ebu Davud et-Tayâlisi, *Müsned*, C. IV, s. 299; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. XIII, s. 398.

³⁰⁴ Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 89.

“Bilgilendirin, kaba davranmayın”

Hadis bu şekli ile sadece Zerkeşi’nin Tezkire’sinde geçmektedir. Acari bu hadisi “Kur’an taşıma ahlakı” babında Ebu Hüreyre’dan rivayet etmiştir. Haris ve Tayalisi “Müsned”lerinde Beyhaki ise “Madhel” isimli eserinde bu hadisi farklı kelimelerle aşağıdaki şekilde zikr etmişlerdir:

عَلِّمُوا وَلَا تُعَنِّفُوا، فَإِنَّ الْمُعَلَّمَ خَيْرٌ مِنَ الْمُعَنَّفِ

“Öğretin, eziyet etmeyin. Öğreten olmak, zor kullanan olmaktan daha hayırlıdır.”³⁰⁵

Sahih kaynaklarda Buhari ve Müslim’in Malik b. Enes’den rivayet ettiği buna benzer başka bir hadis ise şu şekildedir:

يسرّوا ولا تعسّروا، وبشّروا، ولا تنفّروا

“Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz”³⁰⁶

إِذَا أَنْتَكُمُ كَرِيمٌ قَوْمٌ فَكْرُمُوهُ

“Bir kavmin cömerti size geldiğinde ona ikram edin”³⁰⁷

İbn Mace bu hadisi Muhammed b. Sabbah, Said b. Mesleme, Muhammed b. Aclâni, Nafi ve Abdullah b. Ömer şeklinde raviler zinciri ile merfu olarak rivayet etmiştir. Sahavi İbn Mace’nin bu hadisi İbn Ömer’den merfu şekilde lakin zayıf senedle, Ebu Davud’un ise Şa‘bi’den mürsel ve sahih senedle rivayet ettiğini söylemiştir.³⁰⁸

إنما بعثت لأتمم مكارم الأخلاق

“Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim”³⁰⁹

Ahmed b. Hanbel bu hadisi Muhammed b. Aclan, Ka’ka b. Hakim, Ebu Saleh ve Ebu Hüreyre isnadıyla merfu olarak isnad etmiştir. Bu hadisin Ebu Hüreyre’dan olan

³⁰⁵ Süyûti, *ed-Dürer el-Müntesira*, s. 148.

³⁰⁶ Buhari, “İlim”, 11; Müslim, “Cihad ve Siyer”, 3.

³⁰⁷ İbn Mace, “Edeb”, 19; İbn Ebi Şeybe, “Edeb”, 42.

³⁰⁸ Sehâvi, *el-Mekasidu'l-Hasene*, I, No. 50, s. 77.

³⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. XIV, No. 8952, s. 513.

rivayeti Süyûti'nin "Camîu's-sağîr" İbn Sad'ın "Tabakat", Buhari'nin "el-Edebu'l-mufred", Hakim'in "Müstedrek", Beyhaki'nin "Şu'abu'l iman" isimli eserlerinde geçmektedir ve onlar bu hadisin sıhhatine işare etmişler.³¹⁰ Bu hadisin anlamı sahih olsa da Ebu Hüreyre yolu ile olan rivayetindeki bazı ravilerde zayıflık var.³¹¹

احْتَرِسُوا مِنَ النَّاسِ بِسُوءِ الظَّنِّ

"İnsanların sui-zannından (hakkınızda kötü düşünmesinden) çekinin"³¹²

Bu hadisi Ahmed b. Hanbel tabiinden olan Mutarraf b. Abdullah'dan mevkuf hadis gibi rivayet ettiği halde, Beyhaki onu rivayetinden kaldırarak Enes b. Malik'ten merfu' olarak rivayet etmiştir. Bu hadisi Enes'den gelen isnadla rivayet eden sadece Beyhaki'dir.³¹³

Süyûti bu konu ile ilgili Taberani'de ve İbn Asakir'in "Tarihi Dimeşk" inde geçen ve Mahmud b. Muhammed, Ahmed b. Ebu Ğanim, el-Feryani, Evzai, Hassan b. Atiyye, Tavus, İbn Abbas tarafından rivayet edilen önceki hadislerle yakın anlama gelen başka bir hadisi de zikretmektedir:

مَنْ حَسَّنَ ظَنَّهُ بِالنَّاسِ كَثُرَتْ نَدَامَتُهُ

"Kim insanlara karşı hüsni-zannda olursa (onlar hakkında iyi düşünürse), pişmanlığı artar."³¹⁴

مَنْ تَزَوَّجَ امْرَأَةً لِمَالِهَا وَجَمَالِهَا أَحْرَمَهُ اللَّهُ مَالَهَا وَجَمَالَهَا

"Kim bir kadınla malına ve güzelliğine göre evlenirse, Allah kadının malını ve güzelliğini o kişiye haram eder." Bu hadisi eserinde ilk zikreden Zerkeşi'dir.³¹⁵

³¹⁰ Mustafa Abdulkadir Ata, *Tezkire'nin şerhi*, s. 98.

³¹¹ Sehâvi, *el-Mekasidu'l-Hasene*, C. I, No. 204, s. 180.

³¹² Taberani, *Mucemu'l Evsat*, I, s. 189; Beyhaki, "Edeb", 36.

³¹³ Sehâvi, *el-Mekasidu'l-Hasene*, C. I, No. 32, s. 65.

³¹⁴ Süyûti, *ed-Dürer el-Müntesira*, s. 43.

³¹⁵ Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 102.

Zerkeşi'den sonra gelen ve aynı konuda eser yazan Süyûti böyle bir hadisin bilinmediğini söylemiştir. Sahavi ise bu hadise uygun Enes'den merfu olarak rivayet edilen hadisi örnek göstermiştir:

“Kim bir kadınla saygınlığına göre evlenirse, Allah onun zelilliğini artırır. Kim malına göre evlenirse Allah onun fakirliğini artırır, kim güzelliğine göre evlenirse Allah onun kötülüğünü artırır. Kim haramdan çekinmek, iffetini korumak, akrabalık bağlarını güçlendirmek için evlenirse Allah bu evliliği her ikisi için hayırlı eder.”³¹⁶ Sahihaynda geçen evlilik hakkındaki hadis de bu konuyu desteklemektedir.

تُنْكُ الْمَرْأَةُ لِأَرْبَعٍ: لِمَالِهَا، وَلِحَسَبِهَا، وَلِجَمَالِهَا، وَلِدِينِهَا، فَاطْفَرُ بَدَاتِ الدِّينِ تَرَبَّتْ يَدَاكَ

“Bir kadınla dört şeyden dolayı evlenilir: Malı, soyu, güzelliği ve dini. Elin toprakla dolsa da (çok fakir olsan da) sen din konusunu seç.”³¹⁷

3.3.3. Zühd Hakkındaki Meşhur Hadisler

Zühd kelimesi sözlükte “bir şeye rağbet etmemek, ona karşı ilgisiz davranmak, ondan yüz çevirmek” gibi anlamlara gelir. Kavram olarak ise genellikle dünyaya karşı olumsuz tavır ve davranışların bütününe ifade eder. Dünya malına, makama, mevkiye, şan ve şöhrete önem vermeme, azla yetinme, çokca ibadet etme ve ahiret için hayırlı işlere yönelme zühdün bazı göstergeleridir.³¹⁸ Bu bölümde meşhur hadisleri toplayan kitaplarda zühd konusundaki hadislerden bir kaçına işaret edilmeye çalışılacaktır.

حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ

“Dünya sevgisi tüm kötülüklerin başıdır”³¹⁹

Bu hadisi Beyhaki “Şuabu'l İman” babında, İbn Yunus ise “Tarihi-Mısır” da zikretmiştir. Lakin bu hadisin Hasen el-Basri'ye ait mürselinden başka hiç bir aslı yoktur.³²⁰

³¹⁶ Sehâvi, *el-Mekasidu'l-Hasene*, C. 1, s. 637.

³¹⁷ Buhari, “Nikah”, 16; Müslim, “Talak”, 15.

³¹⁸ Semih Ceyhan, “Zühd”, *DİA*, C. XXXIV, 2014, s. 530-533

³¹⁹ Ebu Nuaym el-İsfahani, *Hilyetü'l Evliya*, C. VI, s. 388; İbn Esir, *Cami'ul-Usul*, C. IV, s. 506

³²⁰ Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 122.

الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ، وَجَنَّةُ الْكَافِرِ

“Dünya müminin zindanı kafirin cennetidir.”³²¹

Bu hadisin isnadı Müslim’de Kuteybe b. Said, Abdulaziz ed-Daverdi, Alâ’i ve babası ve Ebu Hüreyre şeklindedir. Ebu Hüreyre rivayeti ile hadisçilerden Müslim, Tirmizi, İbn Mace, Ahmed b. Hanbel, Malik b. Enes ve diğer bir çoğu tarafından rivayet olunan bu hadisin sıhhatini Tirmizi hasen-sahih olarak belirlemiştir.³²²

لَا رَاحَةَ لِلْمُؤْمِنِ دُونَ لِقَاءِ رَبِّهِ

“Rabbi ile görüşmeden mümine rahatlık yoktur.”

Bu hadisin merfu bir isnadı bulunmamaktadır. Veki‘ “Kitabi zühd”de bu hadisi Abdullah b. Mesud’dan mevkuf olarak rivayet etmiştir. Bundan başka Hz. Aişe’den gelen benzer sahih bir hadisi buna şahid gibi göstermiştir.³²³

مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ أَحَبَّ اللَّهُ لِقَاءَهُ

“Kim Allah’la görüşmeyi isterse Allah da onunla görüşmeyi ister”³²⁴

لَوْ أَنَّ الدُّنْيَا تَزَنُّ عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا سَقَى مِنْهَا كَافِرًا شَرْبَةَ مَاءٍ

“Eğer dünyanın Allah katında bir sivrisineğin kanatı kadar değeri olsaydı, dünyada kafire bir yudum su bile vermezdi”³²⁵

Hakim bu hadisi tahriç ederek sahih olduğunu söyledi, Zehebi ise hadisin zayıf olduğunu kabul etmektedir.³²⁶

مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ

“Nefsini tanıyan, Rabbini tanır”

³²¹ Müslim, “Zühd ve Rikak”, 1.

³²² Tirmizi, *Sünen*, C. IV, s. 562.

³²³ Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 124.

³²⁴ Buhari, “Rikak”, 41; Müslim, “Zikr ve Dua”, 5.

³²⁵ Abdullah b. El-Mübarek, *ez-Zühd ve'r-rakâ'ik*.

³²⁶ Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 128.

Bu ifade hadis diye insanlar arasında özellikle tasavvuf ehli arasında meşhur olmuştur. Lakin İmam Nevevi bunun Resulullah'dan (s.a.v) hadis olarak geldiğinin sabit olmadığını söylemiştir. Ebu Muzaffer b. Es-Semani ise bu ifadenin merfu hadis olarak bilinmediğini, aksine Yahya b. Muaz er-Razi'ye ait bir söz olduğunu söylemiştir. İbn Teymiyye ise bu hadisin mevzu olduğunu söylemiştir.³²⁷

مَا نَقَصَ مَالٌ مِنْ صَدَقَةٍ

“Sadaka vermek malı azaltmaz”³²⁸

Tirmizi bu hadisi aynı lafızlarla Abdulaziz b. Muhammed ve Alâi'den rivayet etmiş ve hadisin hasen sahih olduğunu demiştir³²⁹ Müslim ise *Sahih*’inde bu hadisi Ebu Hüreyre tariki ile aynı anlama gelen farklı kelimelerle rivayet etmiştir:

مَا نَقَصْتُ صَدَقَةً مِنْ مَالٍ، وَمَا زَادَ اللَّهُ عَبْدًا بِعَفْوٍ، إِلَّا عِزًّا، وَمَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ لِلَّهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللَّهُ

“Sadaka malı eksiltmez, aksine Allah’ın affıyla kulun izzetini artırır. Yalnız Allah için alçak gönüllü olan kesi Allah yüceltir.”³³⁰

مَا وَسَعَنِي سَمَائِي وَلَا أَرْضِي وَلَكِنْ وَسَعَنِي قَلْبُ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ

“Ben yere ve göğe sığmazken, mümin kulunun kalbine sığarım” Gazzali *İhya*’sında bunu hadis gibi zikr etmiştir.³³¹ İrâki bu hadisin hiç bir aslını bulamadığını, İbn Teymiyye de aynı şekilde bu ifadenin israiliyyatdan olduğunu ve Resulullah’a (s.a.v) ulaşan bilinen bir aslının olmadığını söylemiştir.³³²

كَانَتْ كَنْزًا لَا أَعْرِفُ فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَعْرِفَ فَخَلَقْتَ خَلْقًا فَعَرَفْتَهُمْ بِي

³²⁷ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, C. II, s. 312.

³²⁸ Tirmizi, “Zühd”, 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. XXIX, s. 561.

³²⁹ Tirmizi, “Zühd”, 17.

³³⁰ Müslim, “Birr ve Sıla”, 19.

³³¹ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzali et-Tusi, (ö. 505/1112), *İhyâ'i 'ulûmi'd-din*, Daru'l-Marife, Beyrut, C. III, s. 15.

³³² Takiyuddin Ebu'l Abbas Ahmed b. Abdulhâlim b. Abdusselam b. Abdullah b. Ebi'l-Kasım b. Muhammed b. Teymiyye el-Hanbeli, (ö. 728/1328), *Ehâdisu'l-Kasas*, C. I, thk. Muhammed b. Lutfi es-Sabbağ, Mektebetu'l İslamiyye, Beyrut, 1408/1988, s. 53.

“Ben bilinmeyen bir hazine idim, bilinmek istedim, Mahlukları yarattım ve onlar da beni tanıdılar”

Bu hadisin de tasavvuf ehli tarafından sıkça kullanılmasına rağmen her hangi bir aslı bulunmamaktadır. İbn Teymiyye dedi ki, bu Rasulullah’tan (s.a.v) gelen bir söz değildir. Aynı zamanda onun her hangi sahîh veya zayıf bir isnadı da bilinmemektedir. Zerkeşi de bu konuda aynı görüştedir.³³³

من استَوَى يَوْمَهُ فَهُوَ مَغْبُونٌ وَمَنْ كَانَ آخِرَ يَوْمِهِ شَرًّا فَهُوَ مُلْعُونٌ وَمَنْ لَمْ يَكُنْ عَلَى الرَّيَاذَةِ فَهُوَ فِي النَّقْصَانِ فَاَلْمُوتُ خَيْرٌ لَهُ وَمَنْ اشْتَقَ إِلَى الْجَنَّةِ سَارَعَ إِلَى الْخَيْرَاتِ وَمَنْ اشْفَقَ مِنَ النَّارِ لَهِيَ عَنِ الشَّهَوَاتِ وَمَنْ تَرَقَّبَ الْمَوْتَ هَانَ عَلَيْهِ اللَّذَاتُ وَمَنْ زَهَدَ فِي الدُّنْيَا هَانَتْ عَلَيْهِ الْمَصِيبَاتُ

“İki günü bir birine eşit olan aldanmıştır, gününün sonu kötülükle biten lanetlenmiştir. Gününe hiç bir ilavede bulunmayan ziyandadır, ölüm bundan daha hayırlıdır. Kim cennete gitmek isterse iyilik yapmakta acele etsin, cehennemden korunmak isteyen şehvetlerden uzaklaşsın. Ölümü çokca hatırlayanlar için lezzetler anlamsız olduğu gibi, dünyada zahid olanlar için de müsibetler anlamsız gelir”³³⁴

Bu hadisi Deylemi, Muhammed b. Savke ve Haris tarikiyle Hz. Ali’den merfu olarak rivayet etti. Lakin bu hadisin isnadı zayıftır.³³⁵ İrâki böyle bir hadis duymadığını sadece Abdulaziz b. Ebu Revvad’ın uykusunda bunu gördüğünü ve rivayet ettiğini söylemiştir. Abdulaziz b. Ebu Revvad “Rüyamda Resulullahı gördüm ve bana şöyle tavsiyelerde bulundu” diyerek bu hadisi rivayet etmiştir.³³⁶

3.3.4. Tıp ve Menafi Hakkındaki Meşhur Hadisler

Bu bölümde Hz. Peygamber’den (s.a.v) gelen tıp ve menafi hakkında olan şöhret ulmuş hadislerden bir kaçına işaret edilecektir. Bildiğimiz gibi tıp insanın beden sağlığı ve sıhhati ile ilgili bilgilerdir. Menafi ise sözlükte “fayda” anlamındaki nef kökünden türeyen bir isim olan menfaatin çoğuludur ve anlamı ise “fayda, hayır, insanı iyi olana ulaştıran şey demektir. Menafi kelimesinin Kur’an’da, hadislerde ve genel dini

³³³ Sehâvi, *el-Mekâsidu'l-Hasene*, C. I, s. 521.

³³⁴ Ebu Nuaym el-İsfahani, *Hiletü'l-Evliya*, C. VIII, s. 35.

³³⁵ Sehâvi, *el-Mekâsidu'l-Hasene*, C. I, s. 631.

³³⁶ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, C. II, s. 276.

literatürdeki kullanımı sözlük manası çerçevesindedir. Kelimenin temel anlamı olan fayda, genel olarak “bir hazzın elde edilmesi veya bir zarar ve elemin uzaklaştırılması” anlamlarına gelmektedir.³³⁷

المعدة بيت الداء والحمية رأس الدواء

“Mide hastalıkların evi, pehriz ise şifanın başıdır”

Bu hadisin Resulullah’a (s.a.v) kadar giden merfu sahih bir senedi yoktur. Aksine bu söz o zamanın Arap doktorlarından biri olan Haris b. Kelde veya başka birisine aittir. İbn Ebi Dünya bu konuda şöyle demektedir. “Tabipler şifanın başının pehriz, filosoflar ise hikmetin başının susmak olduğu konusunda görüş birliğine vardılar.”³³⁸

Aynı konuya uygun başka bir hadisi ise Taberani zikretmektedir. Hadisin rivayet zinciri Abdullah b. Hasan, Yahya b. Abdullah en-Nablusi, İbrahim b. Cüreyc, Zeyd b. Ebi Uneyse, Zühri, Ebu Seleme ve Ebu Hüreyre şeklindedir.

المعدة حوض البدن، والعروق إليها واردة، فإذا صحت المعدة صدرت العروق بالصحة، وإذا فسدت المعدة صدرت العروق بالسم

“Mide bedenin havuzudur, damarlar ise ona giden yollar. Mide sağlam olduğunda damarlar da sağlam olur. Mide hastalıklı olduğunda ise damarlar da hastalıklı olur.”³³⁹

Bu hadisi Zühri’den yalnız Zeyd b. Uneyse rivayet etmiş ve rivayette tek kalmıştır. Hadis âlimlerinden bazısına göre hadis sıhhati açısından zayıftır.³⁴⁰

طعام البخيل داء، وطعام السخي شفاء

“Cimrinin yemeği hastalık, cömertin yemeği şifadır”

Bu hadis Muvatta’da Malik’ten garib bir rivayet olarak nakledilmektedir. Hadisin ravi zinciri şu şekildedir: Ebu Ali es-Sade fi, Ebu Abbas el-Adevi, Muhammed b. Nuh,

³³⁷ Hasan Hacak, “Menfaat”, *DİA*, C. XXIX, s. 131-134.

³³⁸ Sehâvi, *el-Mekasidu’l-Hasene*, C. I, s. 611.

³³⁹ Taberânî, *el-Mucemu’l Evsat*, C. IV, s. 329.

³⁴⁰ Cemaleddin ez-Zeyli’i, *Tahricu Ehadisi’l-Keşşaf*, C. I, s. 460.

Süleyman b. Eyyub, Mikdam b. Davud, Abdullah b. Yusuf, Malik b. Enes, Nafi ve İbn Ömer Darakutni bu hadiste zayıflık olduğunu söyledi.³⁴¹

مَاءَ زَمْزَمَ، لِمَا شَرِبَ لَهُ

“Zemzem suyu ne için içilirse onun içindir”³⁴²

İbn Mace’de hadisin rivayet zinciri Hişam b. Ammar, Velid b. Müslim, Abdullah b. Muemmel, Ebu Zubeyir ve Cabir b. Abdullah şeklindedir. Hakim en-Nisaburi ise bu hadisi farklı bir tarikle ve daha uzun şekil rivayet ederek hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Onun naklettiği ravi zinciri Ali b. Hemşaz, Muhammed b. Hişam el-Mervazi, Muhammed b. Habib el-Carudi, Sufyan b. Uyeyne, İbn Ebi Necih, Mücahid ve İbn Abbas şeklindedir. Hakim, İbn Abbas’tan ettiği rivayetde onun zemzem suyu içerken “Allahım senden faydalı ilim, geniş rızık ve tüm hastalıklara şifa istiyorum” diye dua ettiğini söylemektedir. Bahsettiğimiz hadis ise şu şekildedir:

مَاءَ زَمْزَمَ لِمَا شَرِبَ لَهُ، فَإِنْ شَرِبْتَهُ تَسْتَشْفِي بِهِ شَقَاكَ اللَّهُ، وَإِنْ شَرِبْتَهُ مُسْتَعِيدًا عَذَابَ اللَّهِ، وَإِنْ شَرِبْتَهُ لِيَقْطَعَ ظَمَأَكَ قَطَعَهُ

“Zemzem suyu ne için içilirse onun içindir. Eğer onu şifa bulmak kastıyla içersen Allah sana şifa verir. Eğer onu korunmak için içersen Allah seni korur. Eğer susuzluğunu gidermek için içersen Allah senin susuzluğunu giderir.”³⁴³

صُومُوا تَصِحُوا

“Oruç tutun, sıhhat bulun”³⁴⁴

Rivayet zinciri İshak b. Ahmed, İbrahim b. Yusuf, İshak b. Zeyd el-Hattâbi, Muhammed b. Süleyman b. Ebu Davud, Zuheyr b. Muhammed, Suheyl b. Ebi Saleh, Suheyl’in babası ve Ebu Hüreyre şeklinde olan bu hadis Taberani ve Ebu Nueym el-İsfahani tarafından tahric edilmiş ve senedinin zayıf olduğu söylenmiştir³⁴⁵

³⁴¹ Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 150.

³⁴² İbn Mace, “Menasik”, 78; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. IV, s. 397.

³⁴³ Hakim en-Nisaburi, *Müstedrek*, C. I, s. 646.

³⁴⁴ Ebu Nuaym el-İsfahani, *Tibbu’n-Nebevi*, C. I, s. 236.

³⁴⁵ Zeynuddin el-İraki, *Muğni*, I, s. 973.

3.3.5. Faziletler Hakkındaki Meşhur Hadisler

Sözlükte “artmak, fazlalaşmak, üstün olmak” anlamındaki fazl kökünden türeyen fazilet veya onun çoğulu fezail kelimesi İslami literatürde “bir şeyi veya bir kimseyi üstün kılan özellikler” anlamına gelmektedir. Bu kelime bahsettiğimiz anlamıyla daha çok amellerin, zamanların, şahısların, kabilelerin, milletlerin, yer ve şehirlerin benzerlerinden üstünlüğünü anlatmak için kullanılmıştır. İslami literatürde bu konuda Kur’an’ın, Hz. Peygamberin ve ashabın faziletleri hakkında pek çok eser kaleme alınmıştır.³⁴⁶

انا افصح من نطق بالضاد

“Ben Arapça konuşanların en fasihiyim”

Hadis olarak gösterilen ve Resulullah (s.a.v) adından söylenilen en iyi Arapça konuşan benim ifadesi anlam bakımından sahihtir. Zira bir çok hadiste ashab Hz. Peygamber’in dikkatlice, tane-tane konuştuğunu, konuyu muhatablarına iyice anlattığını rivayet etmektedirler. Lakin bu ifade Resulullah’tan (s.a.v) gelen bir hadis değildir. İbn Kesir de tefsirinde bu konuya değinerek bu hadisin “hiç bir aslı yoktur” demiştir.³⁴⁷

أَدَّبَنِي رَبِّي فَأَحْسَنَ تَأْدِيبِي

“Beni Rabbim terbiye etti ve ne güzel terbiye etti”

Bu hadisin de anlamı sahihtir bunu Kurân-i Kerim’de Allah Teala Peygamberimize (s.a.v) hitaben:

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ

“Şüphesiz sen yüce bir ahlak üzeresin” buyurmaktadır³⁴⁸

Lakin anlam sahih olsa da isnadı açısından bu hadis sahih değildir. İbnu’l Cevzi de bu hadisin zayıf olduğunu söylemiş, görüşünü “bu hadis sahih değildir, isnadları zayıf ve bilinmeyendir” şeklinde ifade etmiştir.³⁴⁹

³⁴⁶ Yaşar Kandemir, “Fezail”, *DİA*, C. XII, 1995, s. 529-531.

³⁴⁷ Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 160.

³⁴⁸ Kurâni-Kerim, Kalem, 4.

³⁴⁹ Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 162.

“Ben ilmin şehriyim Ali ise kapısı, kim ilim isterse kapıya gelsin”³⁵⁰

Bu hadisi Taberani, Hakim, Ebu Şeyh İbn Heyyan ve başkaları eserlerinde rivayet etmiş ve onların hepsi bu hadisi Ebu Muaviye ed-Darir, Ameş, Mücahid ve İbn Abbas isnadı ile merfu olarak rivayet etmişlerdi. Buhari ve Tirmizi bu hadisi kabul etmeyerek münker olduğunu söylemişlerdir. Hakim ise “Müstedrek”inde rivayet ettiği bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Zehebi, Yahya b. Muin, Ebu Hatim b. Said ve İbnu’l Cevzi bu hadisin hiç bir aslı olmadığını ve mevzu haber olduğunu söylemişlerdir. Hafız Ebu Said el-Ala’i ise bu konuda şöyle demektedir: “Doğrusu bu hadis tarikleri bakımından hasendir, sahih veya zayıf değildir. Lakin buna bakmaksızın hadis bütünüyle mevzudur.”³⁵¹ Bu hadis hakkında âlimlerin büyük çoğunluğunun ittifakla sahih olmadığı, hiç bir aslı bulunmadığı ve mevzu haber olduğunu söylediklerini görmekteyiz.

العلماء ورثة الأنبياء، وإن الأنبياء لم يورثوا دينارا، ولا درهما ورثوا العلم، فمن أخذه أخذ بحظ وافر

“Âlimler peygamberlerin varisleridir. Peygamberler dinar ve dirhem miras bırakmadılar, aksine onlar ilmi miras bıraktılar. Onların devamcıları ise ondan bol miktarda alan kimselerdir.”³⁵²

Bu hadis Ahmed b. Hanbel, Ebu Davud, Tirmizi, İbn Mace ve diğerleri tarafından Ebu Derda tariki ile merfu olarak rivayet edilmiştir. İbn Hibban ve Hakim bu hadisin sahih olduğunu Hamza el-Kettani ise hasen olduğunu söylemiştir. Diğerleri ise isnadındaki düzensizlikten dolayı bu hadisin zayıf olduğunu düşünmektedirler. Lakin hadisi güçlendiren şahidleri ve bilinen tarikleri bulunmaktadır.³⁵³

Bu hadisin sıhhatıyla ilgili son dönemlerde Hüseyin Akyüz bir makale yazmıştır. O bahsettiğimiz rivayetin sıhhati hakkında şöyle demektedir: “Âlimler Peygamberlerin varisleridir” hadisinin üç mütabii ve on dört sahabiden rivayet edilmiş şahidleri vardır. Bu rivayetlerden üçü sıhhat açısından uydurma diğer on tanesi ise bahsettiğimiz hadisle

³⁵⁰ Taberani, *Mu‘cemu’l kebir*, C. XI, s. 65; Hakim, *Müstedrek*, C. III, s.137.

³⁵¹ Süyûtî, *ed-Düreru’l-Muntessira*, C. I, s. 57.

³⁵² Ebu Davud, “İlim”, 1; Tirmizi, “İlim”, 19.

³⁵³ Sehâvi, *el-Mekasidu’l-Hasene*, C. I, s. 459.

sıhhat yönünden aynı seviyededir. Bu sebeple “Âlimler Peygamberlerin varisleridir” ibaresinin yer aldığı hadisin uydurma rivayetler hariç diğer rivayetlerin desteğiyle “hasen li ğayrihi” derecesine yükselebilmesinde bir engel görülmemektedir. Araştırmamız sonucunda söz konusu hadisin “sahih” olarak nitelendirilmesinin bilimsel bir değeri olmadığını söyleyebiliriz. Bu tür yargıların mütesahil düşüncenin ürünü olduğu kanaatindeyiz.³⁵⁴

مداد العلماء افضل من دم الشهداء

“Âlimlerin mürekkebi şehitlerin kanından daha üstündür.”

Bu hadis merfu değil, isnadı Hasan el-Basri’de kalıyor ve onun sözü olduğu düşünülmektedir. Aynı anlama gelen merfu hadisi ise Nafi ve İbn Ömer tariki ile Hatib el-Bağdadi nakletmiştir. Lakin onun isnadında da hadis uydurmakla ittiham olunan Muhammed b. Ca’fer vardır. Merfu olarak rivayet edilen hadis ise şu şekildedir:

وزن حبر العلماء بدم الشهداء فرجح عليه

“Âlimlerin mürekkebi şehitlerin kanıyla kıyaslandığında, ondan üstün olur.”³⁵⁵

إِنَّ السُّلْطَانَ ظِلُّ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ

“Muhakkak, sultan Allahın yer üzerindeki gölgesidir”³⁵⁶

Bu hadis iki şekilde rivayet olunmaktadır. Birincisi Ebu Şeyh, Beyhaki, Deylemi ve diğerlerinin Enes’den merfu olarak rivayet ettikleri, diğeri ise farklı şekilde Katade yolu ile Enesden merfu olarak rivayet olunan hadis. Bunların ikise de zayıftır.³⁵⁷ Darakutni ise bu hadisin Hişam’ın Katade’den naklettiği en sahih rivayet olduğunu söylemiştir.³⁵⁸

³⁵⁴ Hüseyin Akyüz, “ “Âlimler Peygamberlerin Varisleridir” İbaresinin Geçtiği Bir Hadisin Mutâbaat ve Şevâhid Açısından Değerlendirilmesi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2013), No: 28, C. XV, s. 119.

³⁵⁵ Zerkeşi, *et-Tezkire*, ss. 168-169.

³⁵⁶ Beyhaki, *Sünenü'l-Kubra*, C. VIII, s. 281.

³⁵⁷ Sehâvi, *el-Mekasidu'l-Hasene*, C. I, s. 181.

³⁵⁸ Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 173.

3.3.6. Kıssalar ve Haberler Hakkındaki Meşhur Hadisler

Bu başlık altında Kur’ani-Kerim’de önceki peygamberler ve kavimler hakkında geçen kıssa ve haberler hakkında söylenmiş ve şöhret bulmuş hadislerden bir kaçını araştıracağız. Bunun yanısıra bu hadislerin bir aslı olup, olmadığını ve sıhhatini ortaya koymaya çalışacağız.

مَا مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا بَعْدَ الْارْبَعِينَ

“Kırk yaşından önce peygamber olan yoktur”

Hiç bir aslı olmasa da insanlar arasında şöhret bulmuş bu haber hakkında İbnu’l Cevzi şöyle demektedir: “bu mevzu haberdur. Çünkü Hz. İsa (a.s) daha önceden peygamber olmuş ve semaya yükseltildiğinde otuz üç yaşındaydı. Peygamberlik için kırk yaşı olacak diye bir şart yoktur.”³⁵⁹

اشْتَهَرَ عَلَى أَلْسِنَةِ الْعَوَامِ أَنَّ بِلَالَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ يُبَدِّلُ الشَّيْنِ فِي الْأَذَانِ سِينَا

“Avamın dilinde meşhur oldu ki, Bilal (r.a) “şin” harfini söyleyemediği için ezan’da bu harfi “sin” ile değiştir.”

Araştırmamız sonucunda kitaplarda bu konuda hiç bir habere şimdilik rastlayamadık. İbn Kesir de bu haberin aslının olmadığını söylemiştir.³⁶⁰

كَادَ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا

“Fakirlik, neredeyse küfür olacaktı”³⁶¹

Bu hadisi Ahmed b. Muni‘ Hasan’dan veya Enes’ten “Hased neredeyse kadere üstün gelecekti” ilavesi ile rivayet etmiştir. Hadisçilerden Ebu Nueym, İbn Seken, Beyhaki, İbn Adıyy ve diğerleri de hadisi şu şekilde rivayet etmiştir. Taberani bu hadisi zayıf senedle Enes’ten merfu olarak rivayet etmiştir.³⁶²

الْعُطَّاسُ مِنَ اللَّهِ وَالتَّائِبُ مِنَ الشَّيْطَانِ

³⁵⁹ Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 205.

³⁶⁰ Zerkeşi, *et-Tezkire*, s. 208.

³⁶¹ Taberani, “Dua”, C. I, s. 319; Ebu Nuaym el-İsfahani, *Hilyetu’l Evliya*, C. III, s. 109

³⁶² Aclûnî, *Keşfu’l-Hafa*, II, s. 126.

“Aksırmak Allah’tandır, esnemek ise şeytandandır”³⁶³

Tirmizi ve İbn Sünni bu hadisi “gece ve gündüz amelleri” başlığı ile Ebu Hüreyre’den rivayet etmişler. Hadisin bu şekilde olan senedinde zayıflık var.³⁶⁴ Bu hadisin ikinci hissesi olan “esnemek şeytandandır” ifadesi uzun şekilde sahih kaynaklarda geçmekte olup Buhari ve Müslim’in sahihliği üzerinde ittifak ettiği hadistir.

التَّائِبُ مِنَ الشَّيْطَانِ، فَإِذَا تَتَّابَ أَحَدُكُمْ فَلْيُرِدْهُ مَا اسْتَطَاع

“Esnemek şeytandandır. Sizlerden biriniz esnemek istediğinde yapabiliyorsa onu durdursun”³⁶⁵

خلق الله التربة يوم السبت

“Allah toprağı Cumartesi günü yaratdı”³⁶⁶

Ahmed b. Hanbel, Müslim ve Nesai bu hadisi Eyub b. Halid, Abdullah b. Rafi ve Ebu Hüreyre ravi zinciri ile merfu olarak rivayet etmişlerdir.³⁶⁷

3.3.7. Fiten Hakkında Meşhur Olmuş Hadisler

Fiten sözlükte mastar olarak “sınamak, nimet ve sıkıntı ile denemek”, isim olarak ise “tutkunluk, sapıklık, kargaşa” anlamlarına gelen fitne kelimesinin çoğuludur. Kur’an’da genellikle “insanın isyan ve sabrını ölçmeye yönelik her tür ilahi imtihan” anlamına gelen fitne kelimesinin “günah, fiske ve fücür, inkarcılık, savaş ve kargaşa anlamları yaygınlık kazanmıştır. Bu kelimenin bizi ilgilendiren tarafı hadis literatüründe nasıl ve hangi anlamlarda kullanıldığıdır. Hadis literatüründe fitne kelimesi veya onun çoğulu olan fiten İslam toplumunda çeşitli dini ve siyasi sebeplerle ortaya çıkan sosyal kargaşa, anarşi ve iç savaş gibi ümmet bütünlüğünü bozan her türlü yıkıcı faaliyeti ifade etmek için kullanılmıştır.³⁶⁸ Bu konuda rivayet edilmiş hadislerden bir kaç örnek verelim

³⁶³ Tirmizi, “Edeb”, 7.

³⁶⁴ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, II, s. 87.

³⁶⁵ Buhari, “Bed’ul hulk”, 11; Müslim, “Zühd ve Rikak”, 9.

³⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. XIV, s. 82.

³⁶⁷ Sehâvi, *el-Mekasidu'l-Hasene*, C. I, s. 323.

³⁶⁸ İlyas Çelebi, “Fiten ve Melahim”, *DİA*, C. XIII, 1996, s. 149-153.

“Nasılsanız öyle yönetilirsiniz”

Beyhaki bu hadisi Muhammed b. Amr, Yahya b. Haşim, Yunus b. Ebi İshak ve onun babası yolu ile rivayet etmiştir. O, bu hadisin munkatı olduğunu isnaddaki Yahya b. Haşim’in ise zayıf olduğunu söylemiştir.³⁶⁹

مَثَلُ أُمَّتِي مَثَلُ الْمَطَرِ لَا يُدْرَى أَوَّلُهُ خَيْرٌ أَمْ آخِرُهُ

“Ümmetimin misali, yağmur misali gibidir. Önü mü hayırlıdır yoksa sonu mu bilinmez.”³⁷⁰

Tirmizi, Ebu Yala ve Darakutni bu hadisi Enes’ten merfu olarak rivayet etmiş, İbn Hibban ve Taberani ise Ammar b. Yasir’den rivayet etmiştir. Nevevi bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. İbn Abdulberr ve Hafız b. Hacer ise hadisi kuvvetlendiren başka isnadlarının da olduğunu bundan dolayı hasen derecesine ulaştığını savunmuşlardır.³⁷¹

بَدَأَ الْإِسْلَامُ غَرِيبًا، وَسَيَعُودُ كَمَا بَدَأَ غَرِيبًا، فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ

“İslam garip olarak başladı, başladığı gibi garip bir duruma dönecektir. Ne mutlu gariplere”³⁷²

Müslim bu hadisi İbn Keysan, Ebu Hazim ve Ebu Hüreyre tariki ile merfu olarak, diğer bir isnadda ise Asim b. Muhammed, babası ve İbn Ömer yolu ile merfu olarak rivayet etmiştir. Bu hadis sahihtir ve çok sayıda tarikleri vardır.³⁷³

إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا بَلَاءٌ وَفِتْنَةٌ

“Dünyada bela ve fitneden başka bir şey kalmadı”³⁷⁴

³⁶⁹ Beyhaki, *Şuabu'l iman*, s. 215.

³⁷⁰ Tirmizi, “Emsal”, 6; Ebu Davud, *Müsned*, C. II, s. 38.

³⁷¹ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, II, s. 233.

³⁷² Müslim, “İman”, 65; İbn Mace, “Fiten”, 15.

³⁷³ Sehâvi, *el-Mekasidu'l-Hasene*, I, s. 235.

³⁷⁴ Tirmizi, “Fiten”, 27.

Resulullah'ın kıyamet alametlerinden bahsederken söylediği bu hadisi İbn Mace Müaviye'den rivayet etmiştir. Hadisin isnadı sahih, ricalı ise sikadır.³⁷⁵

³⁷⁵ Zerkeşı, *et-Tezkire*, s. 220.

SONUÇ

Bu çalışma bir hadis ıstılâhî olarak meşhur kavramını almış ve değerlendirmeye tabi tutmuştur. Bunun yanısıra meşhur kavramına hadis âlimlerinin verdiği tarifleri göstermiş onların farklı taraflarını ortaya koymuştur. Tabii ki, geçmişten günümüze kadar kaleme alınan hadis usûlü kitaplarında meşhur kavramı konusuna değinilmiştir. Lakin usûl kitaplarındaki bu bilgiler çok dağınık ve düzensiz olduğundan bahsettiğimiz kavram hakkında geniş ve açıklayıcı bilgi vermemektedir. Diğer taraftan fıkıh usûlünde de aynı isimli kavramın kullanılması muhaddisler nezdindeki meşhur ıstılâhını karmaşık bir durum getirmiştir. Şöyle ki, meşhur kavramından bahsedildiğinde çoğunluğun aklına fıkıhçıların verdiği tarif gelmektedir. Bunun bir sebebi de fıkıh usûlünde meşhur ile ilgili çalışmalar yapıldığı halde hadis usûlünde böyle çalışmaların bulunmamasıdır.

Fıkıhçılar ve hadisciler arasındaki meşhur ıstılâhî konusundaki kavram karışıklığını şu şekilde gösterebiliriz: fıkıhcılara göre meşhur ilk başlangıçta âhad haber olmuş daha sonra çok sayıda kişi tarafından rivayet edilerek mütevatir derecesine ulaşmıştır. Meşhur haber yeri mütevatir ve ahad haberler arsında yer alan müstakil bir haber çeşitidir. Hadis usûlü âlimlerine göre ise meşhur âhad haberin bir çeşitidir. Bazı âlimler tarafından farklı şekilde tarif edilmesine rağmen Ehli-sünnet hadis usûlündeki genel kabule göre meşhur her tabakada üç ve üzeri ravi tarafından rivayet edilmektedir. Şia hadis usûlünde ise meşhur bütün tabakalarında veya bazı tabakalarında üçten fazla ravi tarafından rivayet olunan haberdır.

Kısaca bahsettiğimiz bu tanımlarda bile fıkıhçılar ile hadiscilerin ele aldığı meşhur kavramının isimleri aynı olsada mahiyyeti açısından farklı terimler olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanısıra Sünni ve Şîî hadis usûlünde meşhurun tanım ve özelliklerinde farklılıkların olduğu görülmektedir. Hadis alanında böyle bir çalışma olmadığından dolayı bu çalışma bahsetmeye çalıştığımız eksikliği kısmen de olsa giderme çabasıdır.

Meşhur kavramı bazen de hadis ıstılâhları arasında mütevatir, müstefiz, azîz ve diğer benzer kavramlarla karıştırılmaktadır. Bu sorunu kısmen çözmek için çalışmada onların tarifi verildikten sonra aralarındaki ilişki konusuna değinildi ve karıştırılabilecek

haller belirlendi. Bundan başka meşhur kavramının hadisciler arasında sadece ıstılâhî anlamda değil kelime anlamında kullanıldığı da tespit edildi. Muhaddisler arasında gayri-ıstılâhî meşhurlar olarak bilinen meşhurlar da rivayet sayısına ve güvenilirliğine bakmaksızın halk arasında meşhur olmuş hadisleri bildirmektedir. Gayri-ıstılâhî olarak meşhur olmuş bir hadis sıhhati açısından mütevatir, sahih, hasen, zayıf ve hatta mevzu bir haber de olabilir. Bazı âlimler bu tür hadisler geniş yayıldığı için onları müstakil kitaplar şeklinde toplamış ve sıhhatlerini belirlemeye çalışmışlardır.

Günümüzde meşhur hadis denildiğinde insanların çoğu onu mütevatir gibi algılamakta isnadına bakmaksızın sahih olduğunu düşünmektedirler. Lakin belirtilmelidir ki, meşhur olmuş rivayetlerin çoğu uydurmadır. Sadece insanlar arasında sıhhatine dikkat edilmeden sıkça kullanılarak yaygınlık kazanmış ve şöhret bulmuştur.

Bu çalışma hadis ıstılahları arasında geniş ve karmaşık bir yer tutan meşhur'u değerlendirmeye, tariflerini göstermeye farklı özelliklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Araştırmanın bu konu hakkında bilgi almak isteyen öğrenciler için faydalı olacağı ve bu sahada çalışma yapanlar için ışık tutacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Abdullah b. Mübarek, Ebu Abdurrahman el-Mervezi (ö. 181/797), Ez-Zühd ve'r-Rakâ'ik, thk. Habib er-Rahman el-'Azami, Dâru'l-Kutubi'l 'İlmiyye, Beyrut.

Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdullah Muhammed b. Hanbel b. Hellal b. Esed eş-Şeybânî (ö. 241/856), Müsned, thk. Şuayb el-Arnaut, Adil Mürşid, Muessisetu'r-Risâle, y.y.y., 1421/2001.

Akyüz, H., “ “Âlimler Peygamberlerin Varisleridir” İbaresinin Geçtiği Bir Hadisin Mutâbaat ve Şevâhid Açısından Değerlendirilmesi”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (2013), No: 28, C. XV, ss. 93-123.

Aliyyu'l-Kari, Ali b. Sultan Muhammed Ebu'l Hasan Nureddin el-Molla el-Hervi, Şerhi Nuhbeti'l-Fiker fi Mustalahâti 'Ehli 'Eser, thk. Abdulfettah Ebu Ğudde, Muhammed Nezzar Temim, Beyrut, t.y.

Âmir b. Hasan Sabri, Huciiyyetul-Haberi'l Âhad fi'l Akâid vel Ahkam, Mu'cemul Melik Fehd Litabâatil Mushafil Şerif bil-Medinetil Munevvere, t.y.

Apaydın, H. Yunus, “Meşhur”, *DİA*, Ankara, 2004, C. XXIX, ss. 368-371.

Aydınlı, Abdullah, Hadis İstılahları Sözlüğü, Timaş yayınlar, İstanbul, 1987.

Beyhaki, Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Horasani Ebu Bekir (ö. 458/1066), El-Medhal 'ile's-Süneni'l-Kubra, thk. Muhammed Dıyaurrahman el-'Azemi, Dâru'l-Hülefa lil-Kitâbi'l 'İslâmi, Küveyt.

Bozan, M., “İmamiyye Şiası'nın Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi”, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (Eylül-Aralık 2006), No: 26, C. IX, ss. 95-112.

Buhari, Muhammed b. İsmâil Ebu Abdullah el-Cûfi, Sahîhu'l-Buhari, thk. Muhammed Zehir b. Nâsir, Dimeşk, 1422/2001.

Büyükkara, M. A., “İmamiyye Şia'sının Hadis Usûlünde “Mezhebi Bozuk” Raviler”, İslâmî Araştırmalar Dergisi, (2004), No: 4, C. XXVII, s. 354-368.

Celaleddin es-Süyûti, ed-Düreru'l Muntessira fi'l Ehâdisi'l Muştahira, thk. Muhammed b. Lutfi es-Sibağ, 'İmadetu Şu'uni'l Mektebat, Riyad, t.y.

Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzi (ö. 370/981), el-Füsul fi 'ilmi'l-usûl.

Debûsi, Ebu Zeyd Abdullah b. Ömer (ö. 430/1039), Takvîmu'l Edille, thk. Halil Muhyiddin el-Meys, Beyrut, 1412/2001.

Dihlevi, Abdulhakk b. Seyfuddin b. S'adullaah el-Buhari el-Hanefi, Mukaddime fi Usûlil-Hadis, thk. Selman Hüseyini en-Nedvi, Dâru'l-Beşâirul-İslamiyye, Beyrut, 1406/1986.

Dölek, Adem, "Sekaleyn Hadisi ve Değerlendirilmesi", Erzincan İlahiyat Meslek Yüksek Okulu, (2004), No: 3, ss. 149-173.

Ebu Dâvud, Süleyman b. Eş'as b. İshak b. Beşir b. Şeddad b. Amr el-Ezdi es-Sicistânî (ö. 275/889), Risâletu Ebi Davud ilâ Ehli Mekke ve Ğayruhum fi VASFİ Sunenihi, thk. Muhammed es-Sibâğ, Dâru'l 'Arabiyye, Beyrut, Lübnan, t.y.

Ebu Hafs Siracuddin, Amr b. Ali b. Amr el-Kazvini (ö. 750/1349), Muşeyhatu'l-Kazvîni, thk. Amir Hasan Sabri, Dâru'l- Beşâ'irul-İslamiyye, 1426/2005.

Ebu Şeybe, Ebu Bekr ibn Ebi Şeybe Abdullah b. İbrahim b. Osman el-Absi (ö. 235/850), el-Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr, thk. Kemal Yusuf el-Hut, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 1409/2012.

Ebu Şuhbe, Muhammed b. Muhammed b. Suveylm, el-Vasit fi Ulûmil Mustalahil Hadis, Dâru'l Fikeril Arabiyye, t.y.

Ebu'l Hasan Ali b. Hüseyin Mesûdi (ö. 345/956), Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher, thk. Said Muhammed el-Leham, Beyrut, 1997.

Ebu'l-Hafs Mahmud b. Ahmed b. Mahmud Tahan en-Ne'imi, Teysîru Mustalahil Hadis, Mektebetu'l Me'ârif li'n-Neşr vet-Tevzi', 1425/2004.

el-Aclûni, İsmail b. Muhammed b. Abdulhâdi el-Cerâhi ed-Dimeşki (ö. 1162/1749), Keşfu'l-Hafa ve Mezîlu'l 'İlbâs, thk. Abdulhamid b. Ahmed b. Yusuf b. Hindâvi, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 1420/2000.

el-Âmili, Valid Bihai, Vusulu'l Ehyâr ila Usûli'l Ahbar.

el-Âmili, Zeynuddin b. Ali, el-Bidaye fi ‘İlmi’ d-Diraye.

el-Bağdadi, Zeynuddin Abdurrahman b. Ahmed b. Receb b. el-Hasan es-Selâmi sonra Dimeşki el-Hanbeli (ö. 795/1393), Şerhu ‘İlelit-Tirmizi, thk. Hemam Abdurrahim Saîd, Mektebetu’l-Menar, Ezzerka, Ürdün, 1407/1987.

el-Cezâiri, Tâhir b. Saleh b. Ahmed b. Muvahhib es-Semuni (ed-Dimeşki) ö. 1338, Tevcihun-Nazar ilâ Usûli’l Eser, thk. Abdulfettah Ebu Ğudde, Mektebetul- Matbuâtîl İslâmiyye, Halep, 1416/1995.

el-Halebi, Nureddin Muhammed Itr, Minhâcu’n-Nakd fi ulumi’l-hadis, Dâru’l-fikr, Dimeşk, Suriye, 1418/1997.

el-Hârisi, Muhammed b. Hüseyin b. Abdussamed (ö. 1031/1624), el- Vecize, y.y.y., t.y.

el-Mamakani, Abdullah b. Muhammed Hasan b. Abdullah, Mikbâsu’l-Hidaye fi ‘İlmi’ d-Dirâye, y.y.y., t.y.

el-Mekki, Ahmed ibn Ömer ibn Sâlim, El-muktarib fi Beyani Mudtarib, Darul İbn Hazm Littebaati ven-Neşr, 1422/ 2001.

es-Sadr, Seyyid Hasan, Nihayetu’ d-Diraye, y.y.y., t.y.

es-Saffar, Muhammed b. El-Hasan, Besairu’ d-Derecat el-kubra fi fedaili âli Muhammed, thk. Mirze Hasan Küçebâği, Metbuatu’l Ahmediyye, Tahran.

es-Semerkindî, Alâuddin Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed, Mizânu’l-Usul fi Netâici’l-Ukul, thk. Abdulmelik Abdurrahman es-Sâdi, Mekke, 1407/1987.

et-Tayalisi, Ebu Davud Süleyman b. Davud b. El-Carud el-Basri (ö. 204/820), Müsned, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türki, Dâru’l-Hicr, Mısır, 1419/1999.

ez-Ze’ili, Cemaleddin Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf b. Muhammed (ö. 762/1361), Nisbu’r-Râye li ‘Ehâdisi’l-Hidâye, Beyrut, 1418/1997.

Ferâhidî, Ebû Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Basrî(ö. 170/786), *Kitâbü’l-‘Ayn*, Thk., Mehdî el-Mahzûmî ve İbrahim es-Sâmerrâî, Dâr ve Mektebetü’l-Hilal, y.y.y., t.y.

Fuzeyli, Abdulhadi, Usûlu'l Hadis, Muessisetu Ummu'l-Kura, Beyrut, baskı 3. 1421/2000.

Ğazzali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed et-Tusi, (ö. 505/1112), İhyâ'i 'Ulûmi'd-Din, Daru'l-Marife, Beyrut.

Ğiffari, Ali Ekber, Dirasât fî 'İlmi'd-Dirayat, y.y.y., t.y.

Hakim en-Nîsaburi, Ebu Abdullah el-Hakim Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hamdeviyye b. Nuaym (ö. 405/1015), Ma'rifetu 'Ulûmi'l-Hadis, thk. Es-Seyyid Muazzam Hüseyin, Daru'l- Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1397/1977.

Hamevi, Ebu Abdullah Muhammed b. İbrahim b. S'adullah b. Cemâatil Kinâni eş-Şâfi Bedreddin(ö. 733/1333), El-Munhelu'r-Ravi fi Muhtasari Ulumil-Hadis-Nebevi, thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramadan, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1406/1986.

Hansu, Hüseyin , Mütevatir Haber, Van, 2008.

Hatib el-Bağdâdî Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit b. Ahmed b. Mehdi (ö. 463/1071), el-Kifâye fî 'İlmi'r-Rivâye, thk. Ebu Abdullah es-Sûrkî, İbrahim Hamdi el-Medeni, Mektebetu'l 'İlmiyye, Medineti-Münevvere, t.y.

İbn Fevzi, Rûfet Abdulmuttalib, Tevsiku's-Sünne fil-Karnis-Sânîl-Hicri Essesehu ve İtticahatuhu, Mektebetul Hinaneci, Mısır, t.y.

İbn Hacer el-Askalânî, Nuhbetü'l-fiker fi Mustalahi Ehli Eser, thk. 'İsam es-Sebabti, Dâru'l-Hadis, Kâhire, 1418/1997.

İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali Muhammed b. Ahmed el-Askalânî (ö. 852/1448), Nuzhetu'n-Nazar fi Tevdihi Nuhbeti'l-Fiker fi Mustalahi Ehli'l Eser, thk. Abdullah b. Dayfullah er-Rahîli, Metbuatu Sefir, Riyad, 1422/2001.

İbn Kesir, Ebu'l Fidâ İsmâil b. Ömer el-Kurâşi el-Basri ed-Dimeşki (ö. 774/1372), İhtisâru'l Ulûmil Hadis, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l Kutubil 'İlmiyye, Beyrut. İbn Kuteybe, Te'vilu'l Muhtelifi'l-Hadis, y.y.y, t.y.

İbn Kutluboğa, Ebu'l Adl Zeynuddin Kasım b. Abdullah el-Mısri (ö. 879/1474), Haşiye alâ Şerhi'n-Nuhbe, thk. Abdulhamid Derviş, baskı 2, 1429/2008.

İbn Mace, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (ö. 273/887), Sunenu İbn Mace, thk. Muhammed Fuad Abdülbâki, Dâru'l İhyâ'i Kutubi'l Arabiyye, ty.

İbn Manzur, Muhammed b. Mukarrem b. Ali Ebu'l-Fadl Cemaleddin el-Ensâri el-Ruveyfi el-İfriki, Lisânu'l Arab, Dâru'l-Sadir, Beyrut, Baskı 3. 1414.

İbn Sîde, Ebü'l-Hasan Ali b. İsmail el-Mursî (ö. 458/1066), el-Muhkem ve'l-Mühîtü'l-'Azam, C. XI, Thk., Abdulhamid Hindâvî, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 2000.

İbn Teymiyye, Takiyuddin Ebu'l Abbas Ahmed b. Abdülhâlim b. Abdusselam b. Abdullah b. Ebi'l-Kasım b. Muhammed el-Hanbeli, (ö. 728/1328), Ehâdisu'l Kasas, thk. Muhammed b. Lutfi es-Sabbağ, Mektebetu'l İslamiyye, Beyrut, 1408/1988.

İbnu's-Salâh, Osman b. Abdirrahman Ebu Amr Takiyuddin (643/1245), Marifetu Envâ'i Ulûmil-Hadis (Mukaddimetu İbni's-Salah), thk. Nureddin Itr el-Halebi, Dâru'l-Fikr, Suriye ve Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir-Beyrut, 1406/1986.

İbrahim b. Se'dullah, Ebu Abdullah Muhammed el-Hamevi eş-Şafii (ö. 733/1333), El-Munhelu'r-Râvi fî Muhtasari 'Ulûmi'l-Hadisi'n-Nebevi, thk. Muhîyuddin Abdurrahman Ramazan, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1406/1986.

İraki, Ebul Fadl Zeynuddin, Şerhut-Tebisira vet-Tezkira (Elfiyetul İraki), thk. Abdullatif Hamim, Darul Kitâbil İlmiyye, Beyrut 1423/2002.

İsfahâni, Ebu Naîm Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Musa b. Mehran (ö. 430/1039), Hilyetu'l evliya ve tabakâtul esfiya, Es-Seâde, Mısır, 1394/1974.

Kâhiri, Zeynuddin Muhammed Abdurrauf b. Tâcul-Arifin b. Ali b. Zeynelabidin el-Heddadi el-Menavi (ö. 1031/1622), El Yavâkit ve'd-Dürer fî Şerhi Nuhbeti İbn Hacer, thk. Murteda ez-Zeyn Ahmed, Mektebetu'r-Rüşd, Er-Riyad, 1419/1999.

Kehlâni, Muhammed b. İsmâil b. Salâh b. Muhammed el-Haseni (Sen'âni) Ebu İbrahim 'İzzuddin, Tevdîhul Efkâr li-Meâni Tenkîhil-Enzâr, thk. Ebu Abdurrahman Salâh b. Muhammed b. Uveyde, Dâru'l-Kutubi'l 'İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1417/1997.

Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi, Ankara, 1999.

Koçyiğit, Talat, Hadis Istılâhları, Ankara, 1980.

Kûleyni, Muhammed b. Yakub (ö. 329/941), Kafi, thk. Ali Ekber el-Ğiffari, Daru'l Kutubi'l-İslamiyye, Tahran.

Menderes Gürkan, Zerkeşi Bedreddin, DİA, C. XXXX, 2013.

Molla Hatir, Halil İbrahim, Ahad Hadis, Mektebetu Dari'l Vefa, Cidde, 1407/1986.

Muhammed Bakır el-Meclisi, Biharu'l Envar el-Cami'a lidureri Ahbar el'Eimmeti'l Athar, thk. Muhammed Bakır el-Behbudi, y.y.y., t.y.

Muhammed Bakır, Mirdamad Seyyid el-Astarabâdi, Er-Revaşihu's-Semavi.

Muhammed ibn İbrahim el Hanbeli, Kifû'l Eser fi Safvati Ulûmil Eser, thk. Abdulfettah Ebu Ğudde, Mektebetul Matbuatil İslamiyye, Halep, t.y.

Mutçalı, Serdar, Arapça Türkçe Sözlük, Dağarcık yayınları, İstanbul, 1995.

Müslim b. El-Heccac, Ebu'l-Hasan el-Kuşayri en-Nisâburi (ö. 261/875), El-Müsnedu's-Sahih el-Muhtasar bi'n-Nakli'l 'Adl ani'l 'Adl ilâ Resulillâh (s.a.v) (Sahih-i Müslim), thk. Muhammed Fuad Abdulbâki, Daru'l 'İhyâ'i't-Turâsi'l 'Arabi, Beyrut, t.y.

Nasırı, Ali, Hadis İlimlerine Giriş, el-Mustafa yayınları, İstanbul, 2014.

Ne'imi, Ebu'l-Hafs Mahmud b. Ahmed b. Mahmud Tahan, Teysîru Mustalahil hadis, Mektebetu'l Me'ârif li'n-Neşr vet-Tevzi', 1425/2004.

Necefi, Şeyh Hadi, Elfu Hadis fi'l-Mu'min, y.y.y, t.y.

Nesâi, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasâni (ö.303/916), es-Sünenu'l-Kübrâ, thk. Hasan Abdulmenam Şil'i, Mu'essisetu'r-Risâle, Beyrut, 1421/2001.

Pezdevi, Ali b. Muhammed b. Hüseyin (ö. 493/1099), Usûlu'd-Din, Kahire, 1383/1964.

Rihâbi, Ahmed b. Ömer b. Sâlim b. Ahmed b. Abûd Ebu Ömer Bazmul es-Selefi el-Mekki, El-Muktarib fi Beyâni Mudtarib, Dâru İbn Hazm Litteb'ât ve'n-Neşr, 1422/2001.

Rza Hüseyini, Seyyid Muhammed el-Celali, Tedvinu's-Sünneti's-Şerife, y.y.y., t.y.

Sabri, Âmir b. Hasan, Hucciyyetul-Haberi'l Ahad fi'l Akâid vel Ahkam, Mu'cemul-Melik Fehd Litabâatil Mushafil Şerif, Medine-i Münevvere, t.y.

Sehâvi, Şemsuddin Ebu'l Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ebi Bekir b. Osman b. Muhammed, (902/1496), El-Ğaye fî Şerhil-Hidaye fî 'İlmi'r-Rivâye, thk. Ebu'l Âiş Abdulmenam İbrahim, Mektebetu'l-Evladiş-Şeyh lit-Turas, 1422/2001.

Süyûti, Abdurrahman b. Ebi Bekir Celâleddin (ö.911/1505), Tedribur-Ravi fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevi, Ebu'l Kuteybe Muhammed el-Feryâbi, Dâr'un Tayyibe.

Şafii, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas el-Kuraşi el-Mekki (ö. 204/820), er-Risale, thk. Ahmed Şakir, Mektebetu'l-Halebi, Mısır, 1358/1940.

Şehid-i Sâni, Zeynuddin b. Ali el-Cebâi (ö. 966/1559), el-Bidâye fî 'ilmi'd-dirâye.

Şeyh Abdullah el-Memakani, Mikbasu'l Hidaye fî 'ilmi'd-Diraye.

Şeyh Ali el-Kervânî el-Amili, Mu'cemu Ehadisi el-Mehdi.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyup b. Mutir eş-Şami Ebu'l Kâsım (ö. 360/971), el-Mu'cemü'l-Kebir, thk. Hamdi b. Abdulmacid es-Selefi, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, baskı 2, 1415/1994.

Tirmizi, Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa b. Dahhak (ö. 279/892), Sunenu't-Tirmizi, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdalbâki, Mısır, 1395/1975.

TÜRK DİL KURUMU, Türkçe Sözlük, Baskı. 11, Ankara, 2011.

Useymîn, Muhammed b. Saleh b. Muhammed (ö.1421/2000), Şerhu'l-Menzumeti el-Beykuniyyeti fî Mustalahi'l-Hadis, thk. Fehd b. Naser b. İbrahim es-Süleyman, Dârus-Süreyya lin-Neşr, 1423/2003.

Yargı, Ali, Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri, Ensar neşriyyat, Nesil matbaacılık, baskı. 1, İstanbul 2009.

Yıldırım, Ahmet, Tasavvufun temel öğretilerinin hadislerdeki dayanakları, Ankara, 2013.

Yücel, Ahmet, Hadis Usûlü, İstanbul, Marmara Üniversitesi İFAV yayınları, 2012,

Zerkêşi, Ebu Abdullah Bedreddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadur eş-Şâfi (ö. 794/1392), el-Âli'ul-mensûra fî'ehâdisi'l-meşhûra, thk. Mustafa Abdulkadir 'Ata, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut, 1406/1986.